

PULSUL GEOSTRATEGIC

Motto: "Opiniile sunt libere, dar nu și obligatorii" I.L.Caragiale

Apărarea Europeană. Există pericolul construirii unei
capacități de apărare europeană autonomă?

NATO după Londra. Încotro?

Așasinarea lui Anwar Sadat: nașterea
Al-Qaeda și globalizarea jihadismului

Alianțele volatile ale Orientului Mijlociu:
între prieteni, adversități, clientelisme și interese

I. EDITORIAL

- 3 Din partea editorului
- **Constantin IACOBIȚĂ**

II. SECURITATEA EURO-ATLANTICĂ

- 5 NATO după Londra.
Încotro?

- **Mircea MÎNDRESCU**

- 11 Relațiile dintre Turcia și
NATO: tensionate și limitate
- **Eugene KOGAN**

III. UNIUNEA EUROPEANĂ

- 21 Apărarea Europeană.
Există pericolul construirii
unei capacități de apărare
europeană autonomă?
- **Gheorghe SAVU**

- 29 „Remain versus Leave”,
noul clivaj structurant al
politicii britanice? Lecția
alegerilor din 12 decembrie .
Provocări conceptuale și
structurale

- **Alexis CHAPELAN**

- 40 Uniunea Europeană și
terorismul CBRN

- **Christian KAUNERT și
Sarah LEONARD**

- 45 Economia puterii de a
pedepsi sub auspiciile
jurisprudenței CEDO.
Demnitatea “monstrului
uman”

- **Vladimir-Adrian COSTEA**

IV. REGIUNEA MĂRII NEGRE

- 55 Coaliția largă de
guvernare a Republicii
Moldova s-a destrămat
- **Vladimir SOCOR**

V. ORIENTUL MIJLOCIU

- 60 Orientul Mijlociu 2019: o
altă Primăvară Arabă?

- **Dumitru CHICAN**

- 64 Asasinarea lui Anwar
Sadat: nașterea Al-Qaeda și
globalizarea jihadismului

- **Ovidiu RAETȚHI**

- 72 Alianțele volatile ale
Orientului Mijlociu: între
prieteni, adversități,
clientelisme și interese

- **Dumitru CHICAN**

- 76 Ce a mai rămas din
„acordul nuclear” cu Iranul?

- **Reza SHAHRESTANI**

- 79 De la frățiile musulmane
la ISIS. Destrămarea unei
utopii: islamul politic

- **Dumitru CHICAN**

- 82 Limitele unui „parteneriat
pentru Siria”. Troika Moscova
-Ankara-Teheran

- **Maher NABOULSI**

- 85 Califatul nu mai are calif

- **Dumitru CHICAN**

Motto: "Opiniile sunt libere, dar nu și obligatorii"—I.L.Caragiale

EDITORIAL

Din partea editorului

Constantin IACOBIȚĂ

În rândurile care urmează este propusă o evaluare a mediului internațional în anul 2020 prin prisma, sau sub semnul, alegerilor prezidențiale din SUA.

Cadrul și parametrii pentru **relația transatlantică** rămân în mare măsură neschimbați, așa cum a fost evidențiat cu ocazia summitul NATO găzduit de Londra la începutul lunii decembrie 2019. Aici, miza alegerilor prezidențiale din SUA s-a reflectat asupra profunzimii și calității dialogului politic. Summitul s-a încheiat cu o declarație și rezultate de succes, însă dialogul politic a avut de suferit - în principal pentru imperativul menținerii unității, însă și din motivul de mai sus, cu efecte asupra dinamicilor politice ale Alianței. Chiar dacă unitatea va continua să aibă de suferit, pe fondul menținerii unor diferențe în perceperea și abordarea amenințărilor comune și a comportamentelor sinuoase, chiar îngrijorătoare ale unora din țările membre, NATO rămâne alianța militară cea mai puternică și factorul de neînlocuit pentru securitatea europeană și internațională.

Relevanța alegerilor prezidențiale din SUA pentru **relațiile americano-ruse** a fost re-evidențiată de întâlnirea Donald Trump - Sergei Lavrov din data de 10 decembrie 2019. Desfășurată cu ușile închise, întâlnirea a avut loc în ziua în care în Congresul SUA au fost anunțate acuzațiile vizând suspendarea președintelui Donald Trump și la o zi după întrunirea formatului „Normandia” (Rusia, Ucraina, Germania și Franța) la Paris - pentru a discuta implementarea acordurilor Minsk și soluționarea conflictului din estul Ucrainei. Conținutului complet al discuțiilor purtate de președintele SUA cu ministrul rus de externe este probabil că nu va fi cunoscut prea curând, însă câteva elemente relevante pot fi desprinse din context și din declarațiile post întâlnire ale celor două părți, astfel:

- Ucraina nu a reușit să obțină vreun fel de declarație de sprijin din partea Washingtonului înainte de întrunirea formatului „Normania” (prima, în ultimii trei ani) și cel mai probabil va continua să rămână fără sprijin american cel puțin până la încheierea cursei pentru președinția SUA, în condițiile în care principala acuzație adusă de democrați în tentativa de suspendare a președintelui Donald Trump este legată de Ucraina;

- tema implicării Rusiei pe scena politică din SUA rămâne „fierbinte” și va continua să aibă ecouri pe ambele paliere ale bătăliei dintre democrați și republicani - suspendarea președintelui Donald Trump și alegerile prezidențiale;

- negocierile pe tema controlului armamentelor vor continua, sub spectrul unei posibile abandonări a New Start după modelul INF. Moscova oferă o extindere a New Start (care expiră în februarie 2021 și limitează numărul de capete nucleare dislocate de către SUA și Rusia la 1550 pentru fiecare) pentru un interval de cinci ani sau mai mic, în timp ce Washingtonul insistă pentru includerea Chinei într-un aranjament nou de control al armamentelor.

Relațiile SUA - China vor continua în parametrii curenți, obiectivul strategic al Washingtonului fiind declararea unei victorii în războiul comercial în desfășurare între cele două mari puteri, după modelul celei din cazul acordului comercial nord-american NAFTA. De remarcat că, tot în ziua în care în Congres au fost anunțate acuzațiile vizând suspendarea președintelui Donald Trump, SUA, Mexic și Canada au convenit asupra schimbărilor care să fie aduse NAFTA. Donald Trump a angajat înlocuirea acordului, în campania prezidențială din 2016, însă rezultatul final al negocierilor a constat doar în amendarea acestuia, chiar dacă semnificativă. Trump a ajuns aici și pe baza unor compromisuri cu democrații, astfel încât fiecare din cele două tabere va putea prezenta noul acord (USMCA) electoratului propriu drept o victorie. În cazul Chinei însă, lucrurile progresa mult mai greu și cu rezultate mult sub cele declarate de Donald Trump. După eșecurile repetate de încheiere a unui acord comercial bilateral, în data de 13 decembrie 2019 Washingtonul a anunțat un acord intermediar (faza întâi), care în principiu ar trebui cel puțin să stopeze creșterile reciproce de tarife; în același timp, Washingtonul a evitat să prognozeze orizontul unui acord final (faza a doua), date fiind divergențele adânci pe teme/domenii precum proprietatea intelectuală și agricultura precum și lipsa reciprocă de încredere. Sugestiv

din acest punct de vedere, dar și prin prisma mizei electorale, Donald Trump sugera, la jumătatea lunii decembrie 2019, că un acord comercial final cu China ar fi de preferat după alegerile prezidențiale din SUA. În cei doi ani de război comercial dintre primele două economii ale lumii am asistat la scăderea masivă a schimburilor comerciale și investițiilor directe între SUA și China. În ce o privește, China și-a reorientat schimburile comerciale către partenerii din Asia, iar investițiile directe vizează din ce în ce mai mult piața europeană. Aici asistăm la o confruntare dură între cele două puteri, una din mizele majore constituind-o monopolul asupra domeniului 5G. Pe acest fond, relațiile dintre Washington și Beijing s-au înscris pe o spirală a deteriorării care va afecta și cooperarea pe probleme regionale și globale majore.

Pe palierul nord-coreean este previzibilă continuarea politicii curente a sancțiunilor, de către Washington, respectiv a tacticilor de presiuni vizând obținerea de concesi, de către Phenian. Testarea reușită a unui motor de rachetă cu combustibil lichid, la 7 decembrie 2019, constituie o astfel de măsură și este de așteptat să fie urmată de alte noi teste nucleare sau cu rachete.

Sub rezerva unor evenimente cu caracter extraordinar, **în Orientul Mijlociu** nu sunt așteptate evoluții deosebite, dat fiind că: în primul rând, pe lângă alegerile prezidențiale din SUA urmează noi alegeri parlamentare în Israel (o situație fără precedent – a treia rundă de alegeri într-un an) iar campania de aici se anunță cel puțin la fel de intensă; în al doilea rând, diviziunile transatlantice privind Siria și Iranul se mențin.

Cum vor afecta cele de mai sus **Uniunea Europeană**? Date fiind retragerea de pe scena globală și unilateralismul tot mai pronunțat al SUA, precum și Brexitul inevitabil, pe continent ne putem aștepta la mai multa convergență. Uniunea Europeană va fi mai motivată și încurajată să devină mai unită - în special după separarea Marii Britanii -, mai puternică intern și pe scena globală și mai hotărâtă să-și apere interesele proprii. Iar această "Nouă Europă" ar trebui să o vedem - și o vedem deja - exprimându-se în domenii precum cel comercial, industria și tehnologia, mediul, apărarea - unde se întreprind pași pe drumul către o viitoare "Uniune Europeană a Apărării".

Redacția Pulsul Geostrategic urează cititorilor LA MULȚI ANI!

SECURITATEA EURO-ATLANTICĂ

NATO după Londra. Încotro?

General de brigadă (r) dr. Mircea MÎNDRESCU¹

Deci, *Quo vadis NATO?* O întrebare deopotrivă, normală, potrivită și dificilă în același timp. Normală, pentru că una din legile de aur ale gestionării oricărei organizații este aceea care impune verificarea în permanență a poziției, situației și direcției de evoluție ale acesteia. Potrivită, având în vedere că s-au aniversat 70 de ani de la semnarea Tratatului Atlanticului de Nord și dificilă, pentru că, folosind o construcție verbală inspirată vădit din filozofia chinezească, trăim vremuri interesante în afara NATO și în interiorul Alianței.

Se cuvine a informa că sunt un euro-atlantist convins, care vede cooperarea America-Europa în domeniu apărării și securității ca fiind singura soluție viabilă pentru asigurarea securității României și a celorlalte state europene. Ca atare, orice critică își are sorginea doar în dorința de îmbunătățire a funcționării mecanismului de decizie și acțiune aliat.

Istoria arată că orice construct politic, inclusiv organizațiile politico-militare de securitate de tipul NATO, are, ca orice mecanism, un anumit nivel de fricțiune internă care o poate eroda. Înțelegerea acestora este fundamentală. Acțiunea neadecvată asupra lor poate să transforme aceste fricțiuni în forțe de ruptură

care pot slăbi atât de mult organizația încât aceasta să devină vulnerabilă în fața acțiunilor externe sau pot conduce la implozie politică. De aceea, se impune claritate în observație și onestitate în analiză. Politica propriei amăgiri, a reveriei diurne sau a refuzului de a accepta minusurile și a le remedia, adică așa-numita „politică a struțului”, nu ajută, ci doar agravează.

Deși multă lume ar fi așteptat un „summit”, adică o întâlnire consistentă cu mai multe sesiuni de lucru concentrate pe temele de maxim interes și de aceea „mai bogată” în decizii politice andosate la cel mai înalt nivel, s-a reușit consensul doar pentru organizarea unui „meeting” adică a unei modeste „întâlniri”, cu doar o singură sesiune de lucru, chiar dacă a fost organizată la un club de golf exclusivist din apropiere de Londra. Ar fi o greșală dacă analiza meeting-ului londonez nu ar începe cu acest aspect pentru că la acest înalt nivel strategic totul are o semnificație. Sunt de părere că acceptându-se o tonalitate mai scăzută în ceea ce privește formatul întâlnirii, au fost acceptate, implicit, și consecințele în spectrul ambițiilor politice privind anvergura și consistența dezbaterilor pe teme de mare interes care vizează adaptarea pe mai departe a Alianței.

În pofida declarațiilor șocante ale președintelui Macron apărute în *The Economist* cu o lună înainte de eveniment, referitoare la așa-numită „moarte cerebrală” a NATO și a declarațiilor dure ale președinților Trump și Erdogan venite

1. Generalul de brigadă (r) dr. Mircea MÎNDRESCU a îmbrățișat cariera militară în anul 1977 când a trecut pragul Liceului Militar „Ștefan cel Mare” din Câmpulung Moldovenesc. Printre etapele de studiu parcurse după absolvirea acestui liceu sunt incluse Școala Militară de Ofițeri Activi de Transmișuni, Academia de Înalte Studii Militare, Colegiul Regal al Țărilor de Jos, Colegiul Intercategoriei de Forțe Armate al Marii Britanii, precum și Kennedy School of Government al Universității Harvard. În anul 2012 Universitatea Națională de Apărare i-a conferit titlul de Doctor în Știință Militară.

Cariera militară a generalului de brigadă MÎNDRESCU a inclus poziții în cele mai importante domenii de activitate ale apărării naționale: unități și mari unități operative (parașutiști și misiuni speciale), învățământ militar, diplomatie militară, teatre de operații, planificarea operațională, a apărării și în domeniul armamentelor, și posturi internaționale. Deține brevete de parașutist, alpinist și scafandru.

Între 2013 și 2016 a fost primul comandant român al Joint Analysis and Lessons Learned Centre, la Lisabona, prima și singura structură pe care România o comandă (în alternanță cu Portugalia) în NATO. Ultima poziție ocupată a fost de Șef al Direcției planificare strategică din Statul Major General.

Generalului de brigadă MÎNDRESCU a trecut în rezervă în anul 2017 după 40 de ani de carieră militară, iar în prezent este Președinte al Comitetului Academic executiv al Colegiului European de Securitate și Apărare, poziție în care a fost ales în anul 2017.

în reacție la acestea, întâlnirea liderilor NATO de la Londra a fost un succes mai mare decât preconizau unii analiști. A fost a patra reuniune la vârf consecutivă după 2014 care a avut pe agendă adaptarea pe termen lung a Alianței la schimbările apărute în mediul de securitate după invazia Ucrainei de către Rusia și ocuparea ilegală a Crimeii și de la apariția fenomenului terorist organizat de ISIL/Daesh. Ținând cont de experiența ultimelor întâlniri ale acestui areopag politic, unde declarațiile au fost de o contondență greu de explicat într-un grup de prieteni, relativa lipsă a tonurilor dojenitoare pe timpul întâlnirii în format 29 și agrearea Declarației comune sunt de bun augur.

Textul Declarației adoptate de Consiliul Nord Atlantic, în format șefi de stat și de guvern, conține doar nouă paragrafe fiind, după știința mea, unul dintre cele mai lapidare documente de acest fel.

Primul paragraf amintește de contextul celor 70 de ani ai NATO și de împlinirea a 30 de ani de la căderea a ceea ce, inspirat, ca de multe ori, Churchill a denumit, în martie 1946, "Cortina de fier". Este evidențiată esența NATO, care este garantul securității și integrității teritoriale ale membrilor, se vorbește despre valorile împărtășite în comun și despre cheia de boltă a Alianței, formată din solidaritatea, unitatea și coeziunea aliaților. Totodată, se reiterează angajamentul pentru continuarea relației transatlantice și aderența la articolul 5 al Tratatului, care prevede că un atac împotriva unui aliat va fi considerat ca fiind un atac împotriva tuturor aliaților. Toate aceste afirmații nu reprezintă mesaje politice noi. Creând, ad hoc, o bucătică de istorie contrafactuală, cred că nimeni nu ar fi fost tentat să tragă un semnal de alarmă privind viitorul NATO dacă acest paragraf ar fi lipsit din cuprinsul Declarației, având în vedere că acesta este deja un limbaj agreat în alte documente, unele cu anvergură internațională și importanță juridică mai mare.

Paragraful al doilea al Declarației este ancorat în ceea ce NATO definește generic "partajarea echitabilă a responsabilităților". Baremele de 2 % din PIB alocat apărării, respectiv 20 % din bugetul apărării dedicate achiziției de

armamente și echipamente militare esențiale, cuprinse în Angajamentul privind investițiile de apărare (*Defence Investment Pledge*), adoptat la Summit-ul din Țara Galilor în 2014, sunt reafirmate, fiind totodată re-statuată hotărârea de a continua pe această linie. Linia narativă pozitivă este continuată prin exemplificarea creșterii pentru al cincilea an consecutiv al cheltuielilor de apărare ale aliaților europeni, reprezentând peste 130 miliarde de dolari și de angajamentul aliaților de a continua trendul ascendent pe acest palier ("*we must and will do more*"). Este interesantă folosirea verbului "must", cel mai puternic modal din limba engleza care definește obligația, în diplomatie fiind, în principiu, rar întâlnit, cu excepția unor texte ultimative. Această formulare apare ca urmare a insistenței Administrației de la Washington de a determina aliații europeni să-și crească bugetele pentru apărare, și, prin asta, de a elimina dependența de capacitățile militare ale SUA.

Dincolo de tipologia de tip tranzacțional a politicii externe a Președintelui Trump, leadership-ului american îi este din ce în ce mai clar că SUA trebuie să scruteze din ce în ce mai mult Extremul Orient unde China se afirmă exponențial ca putere comercială, militară și implicit politică, fiind percepută de SUA ca adversar. De altfel, această tendință a reorientării politice americane nu apare odată cu actuala administrație de la Washington, primele declarații în acest sens venind din perioada administrației Obama. Una din implicațiile firești ale acestei pivotări către Asia este că SUA, având și alte priorități strategice și nu va mai putea alocă aceeași atenție și nivel de resurse teatrului european, securității și apărării aliaților europeni. Este evident că în condițiile unei asertivități crescânde a Rusiei, SUA așteaptă ca aliații europeni să acopere deficitul de capacități identificat la nivelul NATO și să se implice mai mult în asigurarea propriei securități și apărarea propriului continent.

Continuând lectura declarației, vedem că paragraful trei face referire la amenințările la care NATO trebuie să facă față, fiind exemplificate explicit agresivitatea acțiunilor Rusiei și terorismul în toate formele sale. De remarcat că terorismul a crescut ca preeminență

Sursa: <https://www.msn.com/en-ic/news/world/in-photos-nato-summit-2019/ss-BBXJO6#image=6>

în textele publice aliate și este de presupus că alianților din sud, care se consideră cei mai vulnerabili în fața acestei amenințări, li se vor fi alăturat și alte state aliate, victime ale atacurilor teroriste din ultimii ani. Mai este menționat faptul că ordinea internațională este contestată de actori statali și non statali. De asemenea, sunt amintite și amenințările de tip cibernetic și de natură hibridă la care Alianța trebuie să facă față. De remarcat că nu Rusia agresivă reprezintă o amenințare, ci "acțiunile agresive ale Rusiei sunt amenințări", cele două posibilități de formulare fiind separate de o nuanță - diplomația este în fond o artă a nuanțelor - alegerea celei de a doua, mai puțin puternică, fiind, probabil, produsul unui compromis la care s-a ajuns în negocierile dintre aliații estici care îndeobște pledează pentru un limbaj mai tranșant în ceea ce privește definirea Rusiei ca amenințare și cei preocupați de evitarea unei retorici potențial generatoare de escaladare.

Cel mai consistent ca dimensiune dar și substanță, paragraful al patrulea, enumeră

principalele linii de angajare prin care Alianța înțelege să-și îndeplinească menirea în contextul realităților contemporane. Se accentuează clar ideea conform căreia cheia principală în care NATO își coordonează și armonizează toate acțiunile este dată de vocația defensivă a Alianței și de hotărârea acesteia de a aborda omnidirecțional toate amenințările (abordare de tip 360°, o exprimare deja mantră în declarațiile publice ale NATO după Summit-ul de la Varșovia din 2016) în vederea asigurării securității zonei euroatlantice.

În pofida apelurilor președintelui Macron pentru o mai mare apropiere de Rusia, aceasta este numită explicit în relație cu măsurile pe care NATO înțelege să le ia "*într-un mod măsurat și responsabil*" ca urmare a desfășurării de către Federația Rusă a unor noi rachete cu raza medie de acțiune. De asemenea, aliații își reafirmă deschiderea pentru dialogul cu această țară, alături de voința politică pentru edificarea unor relații bilaterale constructive, începând cu momentul în care acțiunile Rusiei vor face

posibil acest lucru. Se înțelege astfel, că abordarea duală (*dual-track approach*) în ceea ce privește relațiile cu Rusia, adoptată la Varșovia în 2016, rămâne neschimbată, NATO menținându-și deschise opțiunile de dialog cu Rusia în paralel cu continuarea consolidării militare și adaptarea politicilor sale.

Sunt reafirmate aspecte cunoscute privind: necesitatea pregătirii pentru acțiune a forțelor NATO, prin creșterea capacității operaționale și de răspuns, continuarea deținerii de capabilități nucleare, care, alături de capabilitățile convenționale și cele antirachetă reprezintă pilonii descurajării și apărării credibile a NATO. Textul menționează și acțiunile NATO care au în vedere protejarea libertății de mișcare în mediul maritim și cel aerian, accent pe care îl vedem ca fiind generat de existența și întărirea sistemelor de interdicere a accesului și restricționare regională (A2/AD) dislocate de către Rusia în Kalinigrad, Crimeea, Siria.

Paragraful cinci este ancorat în cea de-a treia sarcină fundamentală - "securitatea prin cooperare", în acest sens, fiind menționată întărirea rețelei de parteneriate ale NATO și relațiile cu ONU și Uniunea Europeană. Chiar dacă este menționat *en passant*, continuarea angajamentului pe termen lung pentru securitatea și stabilitatea Afganistanului merită comentată. Poate că impactul NATO în Afganistan nu a fost cel scontat la început dar sigur a fost unul semnificativ și pozitiv. În același timp, operațiunea din Afganistan a avut consecințe pozitive asupra NATO, conducând la promovarea adaptabilității instituționale, coeziunii politice, eficienței organizaționale, a interoperabilității militare.

Paragraful șase, pe care mi-aș lua libertatea de a-l numi "tehnic-științific", subliniază importanța menținerii avantajului aliat în acest domeniu. Sunt aduse la atenție aspecte legate de necesitatea creșterii rezilienței statelor aliate, inclusiv în ceea ce privește infrastructura critică, cu referire și la cea de comunicații, din cea de-a cincea generație și securitatea energetică. Se aduce la cunoștință decizia privind recunoașterea de către NATO a spațiului extraterestru ca domeniu operațional, alături de

cele patru deja recunoscute anterior: terestru, aerian, maritim, cibernetic.

Menționarea Chinei, pentru prima dată în documentele oficiale aliate, ca țară a cărei creștere și influență prezintă atât oportunități cât și provocări, reprezintă una din principalele vești de la Londra. Exercițiul de analiză de la nivel aliat referitor la China va continua să se afle pe agenda NATO pe termen lung, având în vedere că aceasta reprezintă, conform spusele secretarului general NATO Stoltenberg, "o îngrijorare crescândă pentru NATO, nu pentru că NATO vrea să ajungă în Pacific, ci pentru că China vine în Europa".

Paragraful șapte face referire la direcționarea strategică care prevede că Alianța va demara un amplu proces de reflecție, în context aliat, în scopul întăririi dimensiunii politice a NATO, inclusiv în ceea ce privește consultările. Cuvintele acestui paragraf arată că Londra celor 70 ani de NATO este văzută ca rampă de lansare pentru o dezbatere de substanță privind dimensiunea politică a NATO și asta pentru mine este cea mai importantă veste de la Londra.

Unde va conduce această dezbatere? Sper că la un NATO și mai puternic în ceea ce privește unitatea și solidaritatea între aliați, pentru că aceasta este fundamentul a tot ce reprezintă organizația. Sau, poate la adoptarea unui nou Concept Strategic, având în vedere că cel în vigoare, datând din 2010, are mare nevoie de actualizare, ținând cont că, de exemplu, descrie mediul de securitate a regiunii euro-atlantice ca fiind unul "la pace", iar cooperarea dintre NATO și Rusia "contribuie la crearea unui spațiu comun de pace, securitate și stabilitate". Deși structura sa pe trei sarcini fundamentale - apărarea colectivă, managementul crizelor și securitatea prin cooperare - este validă și ar trebui să rămână neschimbată, meritul strategic al acestui concept a fost drastic limitat după schimbările dramatice din mediul de securitate după 2014. La acest moment Alianța nu are vreun rival din punct de vedere militar, această stare de lucruri favorizând potențialul propriu de descurajare iar NATO trebuie să continue eforturile pentru a-și menține această superioritate. Nu trebuie uitat, însă, că

soliditatea militară a Alianței are ca fundament solidaritatea politică a membrilor ei. De aceea este atât de important rezultatul procesului de reflecție care se găsește în folderul "to do". Am convingerea că momentul de *stock-taking* și de analiză a viitorului NATO va conduce la o Alianță și mai coezivă și de aceea și mai puternică.

Dincolo de frazele bine construite și inspirate ale Declarației reuniunii, elaborată, după cutumă, în urma unor negocieri "la sânge" până în preziua evenimentului, este de remarcat că aliații NATO au convenit să continue sprijinul militar pentru Turcia, în pofida dezaprobărilor vehemente privind operația sa ofensivă din nord-estul Siriei din 9 octombrie a.c. și a acordului încheiat ulterior cu Rusia pentru asigurarea securității granițelor de nord ale Siriei. Atacul, cu nume de cod *Operația Izvorul Păcii*, având ca țintă luptătorii kurzi, partenerii de nădejde ai SUA în lupta împotriva ISIS, nu a ajutat nimănui, cu atât mai puțin Turciei. Acesta nu a contribuit la sporirea securității SUA, a Turciei ori a altui partener din regiune. Dimpotrivă, a condus la adâncirea destabilizării Siriei, la moartea a 70 de civili în Siria, altor 20 în Turcia și la dislocarea forțată a 300.000 de locuitori din regiunile Aleppo, Hasakah și Raqqa, aflate sub raidurile forțelor aeriene turce.

Deși Spania anunțase că-și va retrage rachetele Patriot din Turcia (amplasate în Baza aeriană Incirlik din Provincia Adana), ca protest la ofensiva trans-frontalieră asupra Siriei, la reuniunea miniștrilor apărării de la sfârșitul lunii octombrie, Madridul, prin vocea ministrului Margarita Robles, a reconfirmat angajamentul Spaniei de a menține bateriile de rachete pentru încă șase luni. Aceste semnale de clemență ale aliaților pentru Turcia sunt o dovadă a importanței menținerii acesteia în cadrul Alianței, în primul rând datorită poziției sale geopolitice care oferă NATO o prezență strategică în Marea Neagră și Marea Mediterană. În același timp, NATO are nevoie de armata puternică a Turciei – a doua ca mărime după SUA - pentru a face față cu succes amenințărilor venite din partea Rusiei în Europa, precum și

pentru apărarea împotriva rachetelor balistice din Iran și Coreea de Nord. Asta este și motivul pentru care NATO nu a trecut dincolo de declarațiile de condamnare a acordului dintre guvernul Erdogan și Rusia domnului Putin pentru achiziționarea de rachete antiaeriene S-400, încheiat împotriva obiecțiilor puternice ale SUA și sfidând pericolul sancțiunilor impuse Ankarei de administrația de la Washington, care de altfel s-au și concretizat pe 21 decembrie.

Cel mai mult însă a deranjat la nivel aliat opoziția prelungită a Ankarei privind un acord la nivel politic a planurilor de apărare și reîntărire în caz de conflict pentru Polonia și statele baltice, oficialii turci condiționându-l de agrearea de către aliați a nominalizării YPG² ca organizație teroristă, și, implicit, ca amenințare împotriva Turciei și a NATO. În reacție la scurgerile în presa internațională privind acest aspect sensibil și confidențial, Turcia cedează presiunilor și ridică veto-ul pentru aprobarea acestor planuri, un exercițiu de "face-saving", din nevoia de a nu fi privită ca un aliat dificil, care se opune asigurării securității altor aliați. În pofida faptului că această ultimă criză din *inner sanctum-ul* NATO pare că a fost dezamorsată - aliații au răsuflat ușurați, iar președintele Erdogan a primit chiar felicitări pentru flexibilitatea dovedită - este de așteptat ca lupta Ankarei pentru recunoașterea formală la nivel aliat ca YPG ca sursă de terorism să continue.

Deci, în concluzie, încotro merge NATO?

Rezultatele întâlnirii liderilor NATO de la Londra au fost evaluate și vor continua să fie subiectul introspecțiilor analitice măcar pentru o vreme. Pentru mine, Londra a demonstrat încă o dată soliditatea și puterea organizației. Soliditatea vine din faptul că membrii ei o consideră relevantă, capabilă să rezolve probleme complexe de ordin securitar și de aceea necesară. Evident că există tumult politic interior, dar nici nu poate fi altfel între 29 state democratice, unite de valori comune, ale căror interese fundamentale coincid, dar care nu sunt totdeauna congruente în ceea ce privește căile

2. YPG – Unitățile de Apărare ale Poporului (în kurdă: Yekîneyen Parastina Gel/YPG), parte a Forțelor Democratice Siriene, constituie principala organizație militară a Comitetului Suprem Kurd. Formate inițial să protejeze zonele kurde, au devenit un oponent important și aliat al SUA împotriva Statului Islamic/ISIS

de atingere a obiectivelor. În înțelepciunea lor, "părinții fondatori" ai organizației au previzionat această posibilitate, construind soluția în cuprinsul articolului 4, cel al consultărilor, al dialogului la masa rotundă a Consiliului Nord Atlantic, unde fiecare voce contează, fiecare aliat este egal. Dialogul, înțelegerea reciprocă și, în final, compromisul, rămân soluțiile de ieșire din impasuri mici sau crize profunde. Puterea, care oferă anduranță NATO, rezidă nu atât din suma capacităților militare, chiar dacă NATO reprezintă o putere militară redutabilă, cât mai ales din forța de a recunoaște dificultățile și de a găsi soluții de a le depăși, ceea ce o face cea mai de succes alianță de pe glob.

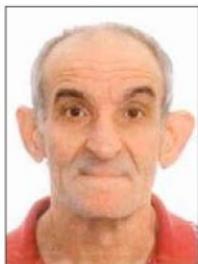
În 1949 construirea NATO a fost răspunsul firesc, logic al unor actori raționali, la momentul dificil de atunci, când tancurile sovietice erau amplasate în mijlocul Europei amenințând cu ocuparea întregului continent. "Stimulul" sovietic a determinat asocierea Europei Occidentale cu America de Nord și crearea unor relații, legături, cadre de cooperare care să țină "în lesă" pericolul sovietic și ideologia sa comunistă. Dispariția acestui "stimul", prin implozia Uniunii Sovietice de la începutul anilor '90 a condus la idei și speranțe neokantiene despre sfârșit de istorie și pace perpetuă care s-au dovedit nerealiste. În ce privește Alianța, s-a constatat o oarecare slăbire a coeziunii și o afirmare mai pregnantă a intereselor și obiectivelor naționale și ale unor căi particulare de îndeplinire a acestora. Din nou logica politică la lucru: o nouă situație generează noi priorități, noi urgențe. Paradoxal, noua dinamică interioară a așezat mai ferm națiunile aliate și împreună au rămas "in business".

Rusia zilelor noastre este din ce mai ce mai agresivă în urmărirea intereselor sale neezitând să-și folosească forța pentru a ataca și ocupa state suverane. Prin politica și acțiunile sale, Rusia, chiar dacă nu are forța pe care Uniunea Sovietică o avea odinioară, seamănă din ce în ce mai mult cu "stimulul" care a condus la sfârșitul anilor '40 la încheierea NATO. Cred că ceea ce s-a întâmplat atunci se va întâmpla și acum, cu deosebirea că NATO nu mai trebuie creat, acesta există și are o experiență de 70 de ani. Precum Uniunea Sovietică în trecut, Rusia împinge

Alianța la unitate, coeziune, solidaritate. Cred că statele aliate sunt conștiente de avantajele pe care le aduce asocierea lor în cadrul Organizației Tratatului Atlanticului de Nord și de aceea NATO va continua să fie garantul acțiunii comune pentru asigurarea și apărării în spațiul nord atlantic.

Și mai este o mare necunoscută - China. Creșterea exponențială a activităților Chinei în Europa și în jurul acesteia a condus în ultimii ani la concentrarea atenției oficialilor din domeniul securității și apărării din SUA și de la nivelul UE asupra acesteia. Aceștia parcă au fost treziți de provocarea globală, multi-dimensională a Chinei care include aspecte economice, politice, tehnologice și de securitate. Într-un document agreat la începutul acestui an la nivelul Comisiei Europene, China este denumită "rival sistemic", având în vedere că printre obiectivele strategice ale Beijingului se numără dominarea industriei mondiale high-tech prin intermediul gigantului tehnologic Huawei, dezvoltarea unei puteri militare comparabile cu cea a SUA și conectarea a unei mari părți a populației globului prin intermediul Inițiativei *One Belt One Road*. Deja a fost avansată ideea creării unui comitet consultativ NATO - China, după modelul altor formate bilaterale de acest fel pe care NATO le-a stabilit de-a lungul timpului - Comitetul NATO-Rusia, Comisiile NATO-Ucraina și NATO-Georgia.

Cred că această idee merită a fi luată în considerare.

Relațiile dintre Turcia și NATO: tensionate și limitate

Eugene KOGAN¹

Relațiile dintre Turcia și NATO au o istorie plină de dispute încă de la momentul aderării Turciei la NATO, în 1952. Turcia și NATO au început să aibă relații tensionate cu mult înainte de așa zisa lovitură de stat eșuată, din 15 iulie 2016. Tentativa eșuată de lovitură de stat a intensificat, însă, aceste tensiuni și este onest să presupunem că ele vor persista. În același timp, relațiile dintre Turcia și NATO sunt dictate de un Tratat al Atlanticului de Nord care nu a mai fost amendat de la semnare, la 4 aprilie 1949. Atâta timp cât tratatul nu este actualizat, nu se pot face prea multe pentru ca relațiile dintre Turcia și NATO să se schimbe.

Introducere

Experți militari afirmă că, din punct de vedere geopolitic, Turcia joacă un rol foarte important, întrucât este dispusă între regiunea tensionată a Orientului Mijlociu și Marea Neagră. Cu toate acestea, fostul Președinte al Comitetului Militar al NATO, generalul german în retragere Harald Kujat, a precizat, în august 2016 în cadrul unei emisiuni la postul național de radio al Germaniei, că „rolul Turciei nu ar trebui supraestimat și că Turcia a fost dintotdeauna un aliat pe care nu te poți baza în totalitate.”² În noiembrie 2009, guvernul condus de Partidul Justiției și Dezvoltării (cunoscut sub denumirea de AKP - Adalet ve Kalkinma Partisi) a fost ferm privind statutul militarilor turci care participă la misiuni ISAF (International Security Assistance Force - Forța Internațională de Asistență pentru Securitate), insistând că nu sunt forțe combatante³ ci trupe folosite pentru misiuni de pregătire. Acest aspect a deranjat mult, mai ales forțele britanice și americane, care doreau să aibă militari turci în misiuni de luptă. Din acest motiv, autorul este de acord cu opinia exprimată de gl. Kujat, conform căruia rolul Turciei este important dar nu trebuie supraestimat. Astfel,

tensiunile dintre aliații NATO au existat și înainte de așa zisa lovitură de stat eșuată, din 15 iulie 2016.

Începând cu 15 iulie 2016, în special, relațiile dintre Turcia și aliații NATO s-au deteriorat semnificativ, după cum se va vedea în rândurile ce urmează. În ciuda acestor tensiuni, Secretarul General al NATO, Jens Stoltenberg, a afirmat în nenumărate rânduri că Turcia „deține o poziție strategică din punct de vedere geografic”³, „este un partener cheie pentru securitatea Europei și nu există dubii privind faptul că NATO va fi mai puțin puternic fără ea.”⁴ Chiar și după furnizarea către Turcia a primelor componente ale sistemului S-400 și după decizia SUA de a exclude Turcia din programul F-35, Jens Stoltenberg încearcă să asigure Turcia că aria legăturilor acesteia cu alianța depășește programul F-35.⁵ Stoltenberg a declarat, la 17 iulie 2019, că niciun stat membru al alianței nu a pus problema excluderii Turciei din NATO. „Turcia este un membru important al NATO și niciun stat membru al alianței nu a adus în discuție această problemă [cea a excluderii Turciei] deoarece toți înțelegem că depindem unii de alții.”⁶

Putem afirma cu certitudine că Turcia și-a găsit „susținătorul” în persoana Secretarului General Stoltenberg. Deci se pare că, atât timp cât Stoltenberg rămâne Secretar General, președintele Erdogan și administrația sa vor avea un aliat pe care să se bazeze.

Relațiile (bilaterale) dintre Turcia și NATO sunt deteriorate

Trebuie să subliniem că relațiile bilaterale dintre Turcia și Olanda, Turcia și Germania și Turcia și SUA, în mod special, s-au deteriorat semnificativ începând cu 2017 și sunt tensionate și astăzi. Pentru a reaminti cititorului, precizăm că parlamentul german - Bundestag - a susținut, în iunie 2017, decizia de a reloca 260 de militari

(germani) de la baza aeriană Incirlik la o bază aeriană din Iordania. Surse diplomatice au afirmat că eventuala acțiune a Berlinului a fost *prima dată* [aspect subliniat de autor] în istoria NATO, când un stat membru urma să retragă o unitate militară aparținând unui alt aliat și să o mute într-un stat care nu este membru al alianței, știind că acest demers ar urma să aibă efect negativ asupra coeziunii alianței.⁷ Un incident recent care a avut loc în cadrul exercițiului militar „Trident Javelin”, desfășurat în perioada 8-17 noiembrie 2017, la Centrul Întrunit de Luptă al NATO din Norvegia, a generat tensiuni între Turcia și NATO. O fotografie a părintelui Turciei moderne, Mustafa Kemal Atatürk și o fotografie a președintelui Recep Tayyip Erdogan au fost folosite pentru a înfățișa inamicii NATO. Părți aparținând spectrului politic turc au declarat că nu mai au încredere în alianță.⁸ După cum scria Metin Gurcan într-un articol recent, un cutremur la scară mică a zdruncinat relațiile dintre NATO și Turcia, membrul său din ce în ce mai rebel, când la 3 mai 2019 o delegație de ciprioți greci a fost inclusă pe lista de invitați pentru o ceremonie. Militari și civili aparținând celor 29 de state membre NATO și diverși parteneri au participat la ceremonia de învestire a generalului american (de forțe aeriene) Tod Volters, care a preluat funcția de Comandant Suprem al Forțelor Aliate ale NATO în Europa (SACEUR), cu o excepție - Turcia. Conform unor surse diplomatice din Turcia, „marea eroare” privind invitația a marcat sosirea lui Volters și a avut ca rezultat apariția unei „crize de încredere” între Turcia și sediul militar al NATO care „nu va fi depășită prea curând”. Fie că a fost o gafă nevinovată, fie o respingere a Ankarei, incidentul legat de invitația de la sediul militar al NATO denotă relațiile tensionate cu care Turcia și NATO trebuie să se confrunte începând din luna iunie.⁹ Ca rezultat, este de așteptat ca între Turcia și aliații NATO să existe noi tensiuni.

Un alt factor care a afectat semnificativ relația dintre Turcia și SUA a fost declarația ministrului apărării turc, Fikri Isik, din 21 noiembrie 2016, conform căreia „Ankara a demarat procesul de negociere cu Moscova - inamicul NATO - de achiziționare a sistemului rusesc de apărare

aeriană S-400.”¹⁰ Cele mai recente aspecte legate de livrarea acestui sistem vor fi abordate mai jos. Declarația ministrului turc a contribuit, fără îndoială, la distanțarea SUA și a aliaților NATO față de Turcia, în contextul apropierei acesteia față de Federația Rusă. Jill Aitoro, corespondent pentru „Defense News”, a precizat că, la începutul anului 2016 l-a întrebat pe subsecretarul de stat pentru industria apărării, Ismail Demir, dacă Turcia va fi nevoită în cele din urmă să aleagă între Rusia și NATO. Demir a răspuns că: „situația Turciei nu poate fi comparată cu cea a statelor NATO care nu au graniță comună cu Rusia sau [nu] se află într-o zonă de conflict. Din aceste motive noi ne încadrăm în alți parametri, iar relațiile noastre trebuie să se mențină favorabile față de celelalte state din zonă.” Aceste relații favorabile, argumenta acesta, sunt benefice NATO. Unii ar putea contesta faptul că opiniile de față contrazic principiile care stau la baza alianței, depinzând de cât de departe sunt dispuși să meargă.¹¹ Argumentul lui Demir poate fi combătut foarte ușor exemplificând prin faptul că statele baltice membre ale NATO au de-a face cu Rusia în mod direct și pot deveni zone de conflict în orice moment. Deci, parametrii invocați de Demir cu referire la Turcia sunt nejustificați și lipsiți de credibilitate. Nu există nicio îndoială legată de faptul că livrarea sistemului S-400 Turciei a produs pagube serioase atât relațiilor dintre Turcia și SUA, cât și celor dintre Turcia și NATO, mai ales că aliații s-au angajat să elimine sistemele sovietice livrate statelor membre ale Tratatului de la Varșovia. În plus, interoperativitatea este esențială pentru apărarea colectivă a NATO, iar decizia Turciei de achiziționare a sistemului S-400 a afectat considerabil apărarea colectivă aeriană a NATO.

Deteriorarea relațiilor dintre Turcia și NATO cunoaște un nou apogeu: livrarea către Turcia a componentelor sistemului S-400

Prima livrare a componentelor sistemului rusesc S-400 către Turcia a avut loc la 12 iulie 2019. Rezultatul a fost, conform precizărilor lui Simon Waldman (cercetător asociat la „King’s College” din Londra), care spunea că „la

momentul în care va primi sistemul S-400, Turcia se va găsi din ce în ce mai izolată în cadrul structurilor civile și militare ale NATO.” Acesta a încercat să sublinieze faptul că Turcia ar putea ajunge să fie un membru al Alianței doar cu numele. Fostul ambasador Suha Umar este de acord cu faptul că achiziționarea sistemului S-400 va crea, cel mai probabil, probleme Turciei în NATO, specificând că „nu există nimeni în NATO care să fie de acord cu aceste demersuri. Articolul 5 - toți pentru unul și unul pentru toți - ar putea fi abrogat în cazul Turciei, din cauza acestei chestiuni.”¹² Ian Lesser, directorul German Marshall Fund din Bruxelles, a declarat că „implicațiile politice ale achiziției sistemului S-400 sunt foarte serioase, deoarece livrarea acestuia confirmă multora concepția conform căreia Turcia se îndreaptă [aspect subliniat de autor] către o alternativă opusă celei occidentale. Acest lucru va genera neliniște și resentimente în cadrul NATO - cu siguranță va altera sentimentele față de Turcia în interiorul Alianței.”¹³ Astfel, se poate spune că răcirea relațiilor dintre Turcia și NATO continuă și se pare că administrația președintelui Erdogan tinde să trateze cu indiferență achiziția sistemului S-400, trăind cu speranța că ceilalți aliați vor privi această acțiune ca pe un *fait accompli*.

Epurări, spălări pe creier și exoduri de creiere în cadrul Forțelor Armate ale Turciei

Celălalt factor care contribuie la deteriorarea relațiilor dintre Turcia și NATO este concedierea masivă la nivelul conducerii Forțelor Armate (FA) ale Turciei și campaniile de influențare a ofițerilor turci în direcția loializării față de regimul președintelui Erdogan și îndepărtării de NATO, în general și de SUA în mod special. Este nevoie să subliniem că nou înființata Universitate Națională de Apărare din Istanbul a preluat un rol principal în educarea și pregătirea militarilor turci după tentativa eșuată de lovitură de stat din 15 iulie 2016. Aproximativ 500 de ofițeri și 3000 de subofițeri vor fi pregătiți în cadrul Universității Naționale de Apărare și a Academiei Jandarmeriei și Pazei de Coastă. Universitatea nou înființată va prelua rolul liceelor militare închise după tentativa

eșuată a loviturii de stat.¹⁴

Conform fostului SACEUR, amiralul (în rezervă) James Stavridis, „este foarte probabil ca importanța și competența de a servi în NATO a FA ale Turciei să se diminueze. Din păcate este posibil ca armata, ca urmare a loviturii de stat să se concentreze pe controverse interne, investigații fără sfârșit și verificări legate de loialitate și să încerce să reziste ca instituție. Acest lucru va avea un efect de diminuare a nivelului de pregătire și performanței armatei. Deși la baza aeriană de la Incirlik au fost reluate unele operațiuni esențiale, multe canale de cooperare cu SUA și NATO au fost închise.”¹⁵ Surse din interiorul Alianței precizează că această concediere masivă a militarilor, care a început la 15 iulie 2016, a subminat Comandamentul Militar Integrat al NATO și a dus la creșterea tensiunilor din interiorul Alianței. Doi ofițeri care au fost detașați în cadrul NATO și solicită acum azil politic în Europa au menționat că 42 din cei 53 de ofițeri turci care lucrau la sediul NATO de la Bruxelles au fost eliberați din funcție, în timp ce două treimi din cele 600 de posturi aparținând Turciei în cadrul comandamentului Alianței au avut aceeași soartă.

Generalul Curtis Scaparrotti, Comandantul Suprem al Forțelor Aliate din Europa până în vara 2019, a precizat că disponibilizarea personalului militar turc „are impact [asupra Comitetului Militar Internațional al NATO] deoarece era compus în mare parte din persoane cu experiență, de care nu se mai poate beneficia. Lucram cu oameni talentați și capabili, iar acest demers dăunează echipei mele din punct de vedere al talentului, experienței și efortului depus.”¹⁶ Conform generalului Scaparrotti, Ankara a încadrat aproape jumătate din posturile devenite vacante în cadrul comandamentului NATO și a promis să grăbească înlocuirea celorlalți angajați retrași. Conform unor ofițeri menționați mai sus, NATO „va simți în curând *diferența* [aspect subliniat de autor] dintre noi și cei care ne vor înlocui. Unii din ei sunt turci ultranaționaliști, iar alții au un trecut îndoielnic.”¹⁷

Generalul Scaparrotti susținea că această

concediere masivă a afectat capacitatea de răspuns a Turciei. „Unul din aceste domenii este cel al forțelor aeriene. Cei care au fost îndepărtați erau piloți cu experiență, astfel că la acest moment pregătesc piloți tineri. A avut un oarecare impact. Nu aş spune că unul foarte mare, dar este vizibil.”¹⁸ Trebuie să subliniem faptul că pregătirea piloților tineri durează patru sau cinci ani. În acest timp, Forțele Aeriene ale Turciei se confruntă cu o lipsă de piloți cu experiență care afectează negativ modul în care operează în Siria.

În martie 2017 au apărut informații conform cărora Forțele Armate ale Turciei (FAT) au fost afectate semnificativ de concedierile masive. Câteva mii de militari au fost eliberați din funcție și 40% din generalii FAT au fost înlocuiți de ofițeri loiali președintelui Erdogan. Potrivit lui Marc Pierini, fostul ambasador al UE în Turcia, în prezent profesor asociat la Carnegie Europe având sediul la Bruxelles, „la nivelul Turciei se înregistrează o vizibilă stare de disconfort, deoarece au fost îndepărtați foarte mulți ofițeri și toate legăturile personale [dintre aceștia și comandamentul NATO] s-au pierdut.” Brooks Tigner concluzionează că această concediere în masă întreprinsă de Erdogan în cadrul armatei turce va continua nestingherită.¹⁹ Din păcate pentru FAT, concedierile își vor menține cursul de până acum, ceea ce va continua să submineze puterea acestora. În plus față de cei care au fost arestați o parte din ofițerii superiori ai FAT au solicitat azil politic în SUA sau în alte state. Conform unor surse confidentiale, numărul celor care au solicitat azil politic în SUA variază de la câteva duzini până la 100-150, majoritatea fiind ofițeri superiori.²⁰

Nu există nicio îndoială că pierderea legăturilor între militari, concedierea ofițerilor FAT, neîncrederea manifestată de președintele Erdogan și partenerii săi politici în NATO în general și în SUA în mod special, precum și fragilitatea relațiilor dintre Turcia și NATO subminează coeziunea și stabilitatea Alianței.

În contextul deplorabil de mai sus, pot fi luate în considerare trei opțiuni privind viitorul relațiilor dintre Turcia și NATO:

Opțiunea 1: Turcia rămâne în NATO și se comportă precum o cârțiță

Această opțiune - ca unul din membri să rămână în Alianță, să își urmeze agenda proprie și să o influențeze din interior - este de coșmar pentru NATO. Conducerea militară a NATO ar fi înțeles că Turcia trebuie considerată un stat problemă și un partener pe care nu se poate baza, ceea ce ar avea drept rezultat împiedicarea participării militarilor turci la discuții pe teme de informații și alte probleme legate de securitate. Cu toate acestea, militarii turci ar putea lua parte la exerciții militare, dar în număr foarte redus. În cazul unui conflict militar izbucnit, spre exemplu, în regiunea Mării Negre și în care să fie implicate România și Bulgaria, Turcia ar rămâne neutră în pofida tuturor ramificațiilor faimosului Articol 5 al Tratatului Atlanticului de Nord.

Foștii comandanți militari seniori ai NATO ar respinge din start această opțiune. Totuși, trebuie să ne amintim că aceștia sunt subiectivi în ceea ce privește Turcia și sunt nostalgici după o Turcia care, nu mai este ce a fost.²¹ Aceștia tind să creadă că ceea ce s-a întâmplat în Turcia după tentativa eșuată de lovitură de stat este o aberație și speră ca, în viitorul apropiat, situația să se îmbunătățească. Susțin că apropierea dintre Turcia și Rusia este temporară și că între aceste două state există mai multe divergențe, iar între Turcia și NATO există mai multă compatibilitate. Acest scenariu este considerat plauzibil și președintele Erdogan ar putea fi interesat să îl urmeze.

Opțiunea 2: În așteptarea unui miracol, sau mai degrabă „În așteptarea lui Godot”

Aceasta presupune că NATO nu dorește să renunțe la Turcia, în ciuda tensiunilor persistente pe care Alianța și unele din statele membre le au în relația cu Turcia. Există o expresie care spune că „speranța moare ultima” și care descrie situația relațiilor dintre Turcia și NATO. După cum am precizat și anterior, din cauza izolării și marginalizării militarilor turci în interiorul NATO, există speranța că președintele Erdogan va utiliza Articolul 13²² și va părăsi structurile militare de comandă din cadrul

NATO²³, dar va rămâne în structura politică a Alianței. În acest caz, Articolul 5 nu va acoperi Turcia în situația unei agresiuni militare [externe].

În plus, susținătorii apartenenței Turciei la NATO afirmă că achiziția sistemului rusesc S-400 este un caz singular, Turcia nu va activa sistemul și va reveni în sânul NATO, precum „fiul răătăcitor”. Acest lucru este puțin probabil, deoarece președintele Erdogan dorește activarea sistemului de rachete S-400 pentru a apăra Turcia, în loc să îl depoziteze, să îl suspende, sau să îl trimită în Azerbaidjan. Totuși, așteptarea unui miracol îi acordă președintelui Erdogan timp să joace jocul unei achiziționări potențiale a sistemului de apărare aeriană SAMP/T, care fost luată în calcul în ultimii cinci ani. În ceea ce privește posibila achiziționare a sistemului de apărare Patriot, administrația Trump a reziliat contractul în valoare de 3,5 miliarde de dolari după ce Turcia a primit, în iulie 2019, sistemul rusesc S-400.²⁴ De fiecare dată când cele două părți se apropiau de semnarea contractului, președintele Erdogan și administrația sa au considerat că aspectele financiare ale afacerii nu erau suficient de avantajoase, iar chestiunea transferului de tehnologie a împiedicat semnarea contractului. Cu toate acestea, NATO ia în considerare toate opțiunile privind menținerea Turciei în alianță, iar Hans Binnendijk susține în articolul său această variantă.²⁵ Astfel, această opțiune are 50% șanse de materializare.

Opțiunea 3: reformarea Alianței

Pentru ca Alianța să fie reformată sunt necesare trei schimbări semnificative:

1. Procesul decizional bazat pe consens trebuie transformat într-un proces decizional bazat pe decizia majorității (ex.: două treimi);

2. Puterea de facto a veto-ului statelor membre ar trebui abolită, astfel încât niciun stat membru să nu poată bloca prima schimbare, și

3. În Tratatul Atlanticului de Nord astfel actualizat și modificat ar trebui introdus un nou articol referitor la suspendarea și, în ultimă instanță, excluderea din Alianță a unui stat membru.

Aceste schimbări ar necesita, însă, un nivel extraordinar de voință politică din partea conducerii politice a NATO, din partea actualului Secretar General și în special din partea statelor membre, inclusiv Turcia. Prin urmare, această opțiune este puțin probabil să se materializeze, mai ales în condițiile în care Secretarul General Jens Stoltenberg, adept al consensului, este împotriva schimbărilor radicale și preferă o politică de calmare a relațiilor tensionate și a diferendelor ocazionale din interiorul alianței. Cu alte cuvinte, „totul e bine când se termină cu bine.”

Concluzie

Atât timp cât Erdogan guvernează Turcia iar Jens Stoltenberg rămâne la conducerea Alianței, relațiile dintre Turcia și NATO vor continua să fie tensionate și condiționate de un Tratat al Atlanticului de Nord care nu este nici actualizat, nici modificat. În plus, cum Secretarul General Stoltenberg este cunoscut ca adept al consensului, președintele Erdogan este liber să creadă că Turcia nu va fi suspendată și, în cele din urmă, exclusă din alianță, din moment ce Tratatul Atlanticului de Nord nu conține un capitol referitor la suspendarea sau excluderea din Alianță a unui stat membru. Câtă vreme fiecare membru deține un drept de veto de facto, formularea de amendamente la Tratatul Atlanticului de Nord și mai ales implementarea acestora va fi o misiune imposibilă, deoarece unele membre ar vota împotriva. Ar putea exista o soluție la cercul vicios prezentat mai sus, dar aceasta nu va fi implementată.

Ca rezultat, este foarte probabil să fim martori la izolarea și îndepărtarea constantă a Turciei de la procesul decizional al Alianței. Președintele Erdogan înțelege acest aspect dar nu este pregătit să părăsească structurile de comandă militare și civile ale Alianței unilateral, conform Articolului 13 din Tratatul Atlanticului de Nord. Este conștient de faptul că, în ciuda izolării și marginalizării, Turciei îi este mai bine în NATO decât în afară. Deci, sugestiile lui Omer Taspinar și Michael O’Hanlon conform cărora, dacă Turcia insistă să continue cooperarea tehnologică și militară cu Rusia, Washington ar trebui să încurajeze Ankara să ia în considerare această

soluție gaullistă²⁶ și va anunța că aceasta din urmă a părăsit alianța de una singură, nu este o opțiune pe care președintele Erdogan o ia în considerare. Acesta este conștient că a fi membru în NATO este avantajos, în timp ce ieșirea din Alianță ar însemna să fie sub un fel de patronaj al președintelui Putin. În plus, trebuie să subliniem încă odată că Rusia și Turcia nu sunt parteneri egali. Într-o astfel de situație, președintele Putin ar fi conducător, iar președintele Erdogan subaltern, ceea ce acesta din urmă nu este pregătit să accepte. Chiar mai mult, președintele Putin va continua cooperarea cu Turcia atâta timp cât servește intereselor Rusiei. Ar pune capăt acesteia imediat dacă Turcia s-ar întoarce împotriva sa. În acest caz, ar putea impune chiar sancțiuni economice zdrobitoare asupra Turciei.

Cu toate acestea, trebuie să subliniem faptul că, deși este marginalizată și izolată, Turcia poate prejudicia semnificativ alianța din interior. Impresia este că președintele Erdogan va provoca alianței atâtea pagube câte poate, din interior, deși această evaluare ar fi respinsă din start de președintele Erdogan și administrația sa. Aspectul ar trebui, însă, înțeles pe deplin de către toți membrii Alianței și de fiecare în parte. Aceștia trebuie să înțeleagă că pagubele iremediabile produse de Turcia asupra coeziunii, unității și rezistenței Alianței sunt în interesul lui Vladimir Putin. Pe acest aspect Putin și Erdogan nu numai că sunt de acord în mod tacit, ci se și înțeleg.

Aliații UE și NATO sunt divizați profund când este vorba despre ceea ce ar trebui făcut în privința Turciei. Această lipsă de coerență convine perfect guvernului turc. Incapacitatea statelor membre UE și NATO de a ajunge la o înțelegere privind maniera în care să îngrădească sau chiar să sancționeze Turcia politic și economic este înțeleasă foarte bine de către președintele Erdogan, care le sfidează și exploatează această slăbiciune. Ar fi nevoie în mod clar de conducerea SUA, pentru a iniția o actualizare/modificare a Tratatului Atlanticului de Nord. Ar fi o exagerare mare să se afirme că măsurile punitive ale NATO la adresa Turciei ar trimite-o pe aceasta direct în brațele Rusiei. Agenda președintelui Erdogan de apropiere față

de Federația Rusă a fost inițiată în 2016 și nu după ce a primit primele componente ale sistemului rusesc S-400, la 12 iulie 2019. Livrările sunt planificate să continue până în aprilie 2020. Prin urmare, o integrare completă a Turciei în NATO nu mai este o opțiune optimă pentru toate părțile implicate. În această privință autorul nu este de acord cu concluzia lui Bongiovanni conform căreia, în ciuda creșterii aparente a nemulțumirilor și rupturilor din cadrul Alianței, șansele sunt ca americanii, europenii și turcii să înțeleagă că NATO funcționează pentru toți și că lumea lor ar fi mult mai nesigură fără Alianță.²⁷ NATO fără Turcia nu numai că ar supraviețui, ci ar fi chiar mai rezilientă și mai unită în fața amenințărilor comune. Turcia fără NATO ar fi mai slabă și este pasibilă să devină o pradă pentru Rusia și vecinul său, Iran. Măsura în care administrația de la Ankara este doritoare și capabilă să înțeleagă consecințele deciziilor pe care le adoptă depășește tematica acestui articol. Privind din exterior, se pare că administrația lui Erdogan tinde să interpreteze greșit semnalele de la Washington și de la membrii nemulțumiți ai NATO și UE, din cauza incapacității lor evidente de a ajunge la un numitor comun.

Ce va urma

Este probabil ca relațiile tensionate dintre Turcia și NATO să continue atât timp cât Recep Tayyip Erdogan rămâne președintele Turciei. Totuși, chiar și după ce mandatul președintelui Erdogan va fi expirat, nu există niciun fel de garanție că succesorul acestuia va schimba natura acestor relații tensionate. Orientarea Turciei către Rusia și achiziționarea sistemului de apărare aeriană S-400 din Rusia ar trebui văzute în contextul de ansamblu al relațiilor marcate de neîncredere dintre Turcia și NATO, pe parcursul ultimilor ani. Îmbunătățirea relațiilor dintre Turcia și Rusia va continua în viitorul apropiat, spre dezamăgirea aliaților NATO. În același timp, relațiile dintre Turcia și NATO sunt limitate de Tratatul Atlanticului de Nord, semnat la 4 aprilie 1949, care nu a mai fost actualizat/modificat. Atâta timp cât rămâne membru al NATO și deține drept de veto în

cadru alianței Turcia poate bloca, spre exemplu, includerea Ciprului grecesc în Alianță, sau cooperarea cu UE, dar nu state membre precum Austria. Mai există un factor care trebuie inclus în relațiile NATO - Turcia, anume îndepărtarea continuă a ofițerilor turci instruiți de NATO și curentul de îndoctrinare vizând loialitatea noii generații de ofițeri față de președintele Erdogan, comandantul suprem al armatei. Această nouă generație de ofițeri are o identitate musulmană și nu are încredere în NATO în general și în SUA în mod special. Acest din urmă aspect va avea consecințe pe termen lung asupra puterii și calității armatei turce, precum și a contribuției acesteia în cadrul Alianței. Armata Turciei este a doua ca mărime în NATO și a fost serios afectată din punct de vedere calitativ de epurările masive în desfășurare. Pe cale de consecință, este de așteptat ca aportul militar al Turciei la activități NATO în regiunea Mării Negre, spre exemplu, să fie minim deoarece Turcia nu este interesată să supere Rusia. În final, atâta timp cât va rămâne Secretarul General al NATO, Jens Stoltenberg va face tot ce îi stă în putință să mențină Turcia în Alianță, chiar în detrimentul acesteia și în pofida îngrijorărilor conducerii militare a NATO privind Turcia.

Notă: Acest articol a fost publicat prima dată în *Military Power Revue der Schweizer Armee* – Nr. 2 / 2019

NOTE:

1. Dr. Kogan este expert în domeniul tehnologiilor de apărare. A colaborat cu o serie de institute europene de prestigiu, inclusiv Deutsche Gesellschaft fuer Auswaertige Politik, Stiftung Wissenschaft und Politik, Agenția de Cercetare Suedeză pentru Apărare, Colegiul Național de Apărare Suediei. A fost cooptat recent ca cercetător asociat la Centrul pentru Studii Asia-Pacific al Universității din Stockholm, precum și în cadrul Departamentului pentru Relații Internaționale al Universității Tehnice a Orientului Mijlociu. În ultimii cinci ani a fost angajat ca cercetător asociat în cadrul Institutului Internațional pentru Politici Liberale cu sediul la Viena.

Dr Kogan publică regulat lucrări pe următoarele subiecte:

- Industria de aviație militară a Rusiei,
- Forțele aero-spațiale ale Rusiei,
- Exportul de armament rusesc,
- Politica industrială de apărare în Europa de Est, inclusiv Bulgaria și România;

- Politica exportului de armament,
- Politica industriei de apărare și strategia de export a Israelului,

- Resursele energetice și securitatea energetică în zona euro-asiatică,

- Relația dintre Rusia și Turcia,

- Relația dintre Turcia și NATO,

- Agenda de securitate și apărare a statelor din Caucazul de Sud.

Dr. Kogan locuiește în acest moment în Tbilisi și lucrează ca expert pe probleme de securitate și apărare.

2. Pentru articolul complet consultați Bernd Riegert, "NATO and Turkey: Allies, not Friends" („NATO și Turcia: aliați, nu prieteni”), online la: <http://www.dw.com/en/nato-and-turkey-allies-not-friends/a-19444991> - 2 August 2016. Citat ca Riegert, "NATO and Turkey" (NATO și Turcia). În ceea ce privește importanța strategică a Turciei, citiți următorul text. "Pe durata Summit-ului NATO din 25 mai 2017, de la Bruxelles, oficiali militari din cadrul alianței au recunoscut faptul că poziția geografică a Turciei este prea sensibilă ca statul să fie lăsat să se îndepărteze, nu contează în ce direcție. Erdogan este conștient de acest aspect și se așteaptă să se profite la maxim". Pentru articolul complet vedeți Brooks Tigner, "Turkey to be 'Elephant in the Room' at NATO Summit" („Turcia, marea problemă a summit-ului NATO”), online la: <http://janes.ihs.com/Janes/Display/1805867> - 17 May 2017. Citat ca Tigner, "Turkey to be 'Elephant'" („Turcia, o problemă"). Calitatea de membru NATO a Turciei și poziția sa geografică strategică înseamnă că *acest stat nu va fi criticat voalat de către NATO* [aspect subliniat de autor]. Pentru articolul complet vedeți Tigner "NATO Recalls Turkey's Failed Coup as Attack's on Democracy, Despite Claims of Contrary Evidence" („NATO vede în tentativa eșuată de lovitură de stat un atac la dresa democrației, în ciuda afirmațiilor referitoare la existența unor dovezi contrare”), online la: <http://janes.ihs.com/Display/1812361> - 18 iulie 2017. În contradicție cu declarația generalului Kujat, ambasadorul SUA la NATO, Kay Bailey Hutchinson a declarat la 17 noiembrie 2017 că „Turcia este un aliat foarte valoros pentru NATO. Și-a îndeplinit rolul. Este unul din cele patru state prezente în Afghanistan la acest moment și depune eforturi evidente. A răspuns solicitărilor de fiecare dată când NATO a apelat la ea." Pentru articolul complet vedeți Valerie Insinna, "Ambassador to NATO Unsure if US Will Impose Sanctions on Turkey for S-400 Buy" („Ambasador la NATO nu este sigur dacă SUA va impune sancțiuni Turciei pentru achiziția S-400”), online la: <https://www.defensenews.com/global/europe/2017/11/18/ambassador-to-nato-unsure-if-us-will-impose-sanctions-on-turkey-for-s-400-buy/> - 17 noiembrie 2017. Turcia este națiune cadru pentru Forțele de Intervenție Rapidă ale NATO (Very High Readiness Joint Task Force-VJTF) și s-a oferit să conducă formațiunea în 2021. Aaron Stein, "The New Turkey: Making Sense of Turkish Decision-Making" („Noua Turcie: înțelegerea procesului decizional

turcesc”), revista NATO, April 2018, nr. 6. Citat ca Stein, “The New Turkey” („Noua Turcie”).

3. La 1 noiembrie 2009, în paralel cu preluarea conducerii comandamentului ISAF din Kabul, Turcia a crescut numărul elementelor non-combatante din Afghanistan cu aproape 1000 de membri, totalizând 1750 de persoane. Ambasadorul SUA, James Jeffrey și consilierul pe probleme de securitate națională James Jones au spus clar, după discursul președintelui Barack Obama, că sunt de acord cu sporirea efectivelor, de preferat „fără limitări” în ceea ce privește misiunea acestora. Totuși, *liderii militari și civili turci s-au opus în mod constant ideii ca militarii turci să execute misiuni de luptă* [aspect subliniat de autor]. Bulent Aliriza, “President Obama Meets with Prime Minister Erdogan” („Președintele Obama se întâlnește cu premierul Erdogan”), Center for Strategic and International Studies (Centrul pentru Studii Strategice și Internaționale), online la: <http://www.csis.org/publication/president-obama-meets-prime-minister-erdogan> - 7 decembrie 2009.

4. Pentru articolul complet vedeți Brooks Tigner, “NATO’s Silence on the Purge of Turkey’s Military Carries Risks For All” („Indiferența NATO cu privire la epurările la care sunt supuse carierele militare turce este riscantă pentru toți”), online la: <http://janes.ihs.com/Display/1791356> - 15 decembrie 2016. Citat ca Tigner, “NATO’s Silence” („Indiferența NATO”). Vedeți și Sevil Erkus, “NATO Chief Calls Turkey’s Bid For Russian S-400 Missile Systems a ‘Difficult Issue’” („Șeful NATO denumește alegerea Turciei pentru sistemul de rachete rusești S-400 o «chestiune periculoasă»”), online la: <http://www.hurriyetdailynews.com/nato-chief-calls-turkeys-bid-for-russian-s-400-missile-systems-a-difficult-issue-127711> - 22 februarie 2018.

5. Articolul complet online la: <http://www.hurriyetdailynews.com/nato-without-turkey-would-be-weak-alliance-chief-says--112586> - 30 aprilie 2017.

6. Pentru articolul complet vedeți Serkan Demirtas, “How Will S-400s Affect Turkey’s Role in NATO?” („Cum va afecta S-400 rolul Turciei în cadrul NATO?”), online la: <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/serkan-demirtas/how-will-s-400s-affect-turkeys-role-in-nato-145100> - 20 iulie 2019.

7. Articolul complet online la: <https://bulgarianmilitary.com/2019/07/18/turkey-as-a-nato-member-is-much-more-than-s-400-jens-stoltenberg-said/>.

8. Articolul complet online la: <https://www.dw.com/en/german-parliament-votes-to-withdraw-troops-from-turkey/a-39356874> - 2 iunie 2017. Pentru articolul complet vedeți Sevil Erkus, “Germany to Vote on Withdrawal From Incirlik in Two Weeks” („Germania va vota retragerea de la Incirlik în două săptămâni”), online la: <http://www.hurriyetdailynews.com/germany-to-vote-on-withdrawal-from-incirlik-in-two-weeks-time-113225> - 18 mai 2017. Vedeți și Aaron Stein, “The New Turkey” („Noua Turcie”), 3 și Sebastian Sprenger, “Turkey Defiant on Purchase of Russian S-400 Anti-Missile

Weapon” („Turcia sfidează pe tema achiziționării sistemului antirachetă S-400”), online la: <https://www.defensenews.com/smr/nato-priorities/2018/07/11/turkey-defiant-on-purchase-of-russian-s-400-anti-missile-weapon/> - 11 iulie 2018.

9. Pentru articolul complet, inclusiv reacția Turciei și apologia completă emisă de Secretarul General Stoltenberg, vedeți Semih Idiz, “NATO Blunder Ignites Calls to Leave Alliance” („Gafa NATO alimentează solicitările de părăsire a Alianței”), online la: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/11/turkey-nato-blunder-ignites-calls-to-leave.html> - 21 noiembrie 2017.

10. Pentru articolul complet vedeți “Turkey Sticks to Its Guns on Russian Missile-Defense Deal” („Turcia nu renunță la acordul privind sistemul defensiv de rachete rusești”), online la: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/05/turkey-nato-incident-blunder-or-tacit-rebuke-of-ankara.print.html> - 13 mai 2019.

11. Pentru articolul complet vedeți: <http://kommersant.ru/doc/3148901> - 21 noiembrie 2016. Isik a anunțat, la 22 februarie 2017, că Ankara continuă discuțiile cu Rusia privind achiziționarea sistemului S-400. Pentru articolul complet vedeți Bruce Jones, “Putin Backs Ankara-Moscow S-400 Sales Negotiations” („Putin susține negocierile dintre Ankara și Moscova privind sistemul S-400”), online la: <http://janes.ihs.com/Janes/Display/1808346> - 6 iunie 2017. Președintele Erdogan a discutat cu Rusia pentru prima dată în august 2016 despre ceea ce avea să devină o afacere de 2,5 miliarde de dolari - achiziționarea sistemului S-400. Vedeți Thomas Karako, “Coup-proofing? Making Sense of Turkey’s S-400 Decision” („Apărare împotriva loviturii de stat? Clarifică decizia Turciei privind achiziționarea sistemului S-400”), Center for Strategic and International Studies (Centrul pentru Studii Strategice și Internaționale), online la: <https://www.csis.org/analysis/coup-proofing-making-sense-turkeys-s-400-decision> - 15 iulie 2019. Karako, “Coup-proofing?” („Apărare împotriva loviturii de stat?”)

12. Pentru articolul complet vedeți “Reluctant Allies and What That Means for the Future of NATO” („Aliați reticenți și ce înseamnă asta pentru viitorul NATO?”), online la: <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2017/05/15/reluctant-allies-and-what-that-means-for-the-future-of-nato-editorial/>. Referitor la problema legată de alegerea taberelor, vice-președintele american Mike Pence a scris, pe rețeaua de socializare „Twitter”, la 3 aprilie 2019, că „Turcia trebuie să aleagă. Dorește să rămână un partener cheie în cea mai de succes alianță militară din istorie, sau dorește să riște securitatea acestui parteneriat prin luarea unor decizii iraționale [achiziționarea sistemului S-400 din Rusia] care subminează alianța NATO?” Pentru articolul complet vedeți Soner Cagaptay, “The Turkish Rupture Could Cause a Fissure in NATO” („Neînțelegerea cu Turcia ar putea cauza o breșă în NATO”), online la: <https://thehill.com/opinion/international/438868-the-turkish-rupture-could-cause-a-fissure-in-nato> - 16 aprilie 2019. Pentru o mai

bună înțelegere a motivului care a stat la baza deciziei președintelui Erdogan de achiziționare a sistemului S-400 și a rezistenței la presiunile SUA și NATO împotriva acestui demers, vedeți Karako, op.cit. Pentru explicații suplimentare, vedeți și Kerim Has, "Turkey, Russia, and the Looming S-400 Crisis" („Turcia, Rusia și criza iminentă a S-400), Middle East Institute (MEI), online la: <https://www.mei.edu/publications/turkey-russia-and-looming-s-400-crisis> - 10 iulie 2019

13.Semih Idiz, "How Will S-400 Affair Affect Turkish-NATO Ties?" („Cum va afecta afacerea S-400 relațiile dintre Turcia și NATO"), online la: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/06/turkey-usa-russia-how-s400-affair-affected-turkish-nato-ties.html> - 20 iunie 2019. Citat ca Idiz, "How Will S-400" („Cum va afecta S-400?"). Puteți vedea și afirmațiile interesante și o posibilă cale de ieșire a Turciei din impasul actual venind din partea lui Jim Townsend, fostul adjunct pentru Europa al asistentului secretarului apărării, în prezent la Center for a New American Security (Centrul pentru o nouă securitate americană). Aaron Mehta, "Turkey Has the S-400. The Trump's Administration is Silent" („Turcia a achiziționat sistemul S-400. Administrația Trump menține tăcerea"), online la: <https://www.defensenews.com/pentagon/2019/07/12/turkey-has-the-s-400-the-trump-administration-is-silent/>. Posibila cale de ieșire a Turciei din impasul actual propusă de Jim Townsend nu se va materializa deoarece președintele Erdogan dorește să utilizeze sistemul S-400, nu să îl depoziteze. Vedeți și sugestiile amiralului american în rezervă James Stavridis, în articolul său intitulat "Kicking Turkey out of NATO Would Be a Gift to Putin" („Excluderea Turciei din NATO ar fi un cadou pentru Putin"), online la: <https://www.themoscowtimes.com/2019/07/19/kicking-turkey-out-of-nato-would-be-a-gift-to-putin-a66484>. A treia soluție pe care amiralul Stavridis o oferă este depozitarea sistemului S-400 și achiziționarea ulterioară a unui nou sistem avansat de apărare aeriană, însă acest lucru nu va fi acceptat de președintele Erdogan. Citat ca Stavridis "Kicking Turkey" („Excluderea Turciei"). Președintele Erdogan este hotărât și nu își va schimba decizia privind utilizarea sistemului S-400. Nu trebuie să uităm faptul că, în 2013, SUA a oferit Turciei sistemul se apărare aeriană „Patriot", iar Franța și Italia i-au oferit în 2014 sistemul SAMP/T. Pentru cel mai recent articol privind propunerea președintelui Trump referitoare la inactivarea sistemului S-400 a se vedea: <https://bulgarianmilitary.com/2019/07/26/donald-trump-pleads-turkey-not-to-activate-the-s-400-missile-defence-system/>. Aceste propuneri nu vor fi luate în considerare de președintele Erdogan și administrația sa.

14.Pentru articolul complet vedeți Carlotta Gall, "Turkey Gets Shipment of Russian Missile System, Defying US" („Turcia primește sistemul rusesc de rachete, sfidând SUA"), online la: <https://www.nytimes.com/2019/07/12/world/europe/turkey-russia-missiles.html>

15.Pentru articolul complet vedeți: [http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-to-train-3500-](http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-to-train-3500-officers-in-national-defense-university-103193)

[officers-in-national-defense-university-103193](http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-to-train-3500-officers-in-national-defense-university-103193) - 24 august 2016.

16.Riegert, "NATO and Turkey" („NATO și Turcia"), op.cit.

17.<https://www.militarytimes.com/news/pentagon-congress/2016/12/07/nato-commander-says-150-turkish-officers-have-left-post-coup/>

18.Pentru articolul complet vedeți Tigner, "NATO's Silence" („Indiferența NATO"). În zilele de după tentativa de lovitură de stat, Forțele Aeriene ale Turciei au disponibilizat peste 300 de piloți F-16, majoritatea având în spate ani de experiență. Rezultatul: rata piloților per aparat a scăzut de la 1,25, la 0,8. Această rată este importantă deoarece asigură orele de odihnă necesare unui pilot între zboruri, fără să afecteze funcționalitatea Forțelor Aeriene. Vedeți Aaron Stein, "Turkey's Fighter Pilot Problems" („Problemele Turciei privind piloții de luptă"), NATO, MENA, online la: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/turkey-s-fighter-pilot-problems/> - 8 septembrie 2017.

19.Tigner, op.cit

20.Pentru articolul complet vedeți Tigner, "Turkey to be 'Elephant'" („Problema Turcia"). Conform datelor furnizate de agenția de știri Anadolu (controlată de stat), numărul generalilor și amiralilor turci a scăzut cu 40% din cauza disponibilizărilor de după tentativa eșuată de lovitură de stat - numărul acestora a scăzut de la 326 la 196 după tentativa eșuată de lovitură de stat. Pentru celelalte date furnizate de agenție consultați <http://www.hurriyetdailynews.com/number-of-turkish-generals-decreases-40-percent-with-post-coup-attempt-dismissals--115852> - 23 iulie 2017.

21.Eugene Kogan, "US-Turkish Relations in Crisis" („Crisa relațiilor dintre SUA și Turcia"), European Security and Defence (Apărarea și securitatea europene) (februarie 2019), 34. Vedeți și Tom Bowman, "Growing Number of Turkish Military Officers Seek Asylum in the US" („Numărul ofițerilor turci care solicită azil politic în SUA este în creștere"), online la: <https://www.npr.org/2019/05/29/727796635/growing-number-of-turkish-military-officers-seek-asylum-in-the-u-s>.

Pentru ofițerii turci care solicită azil politic în statele UE, membre NATO vedeți Manolis Kostidis, "Turkish Military Officers Are Requesting Asylum All Over Europe" („Ofițeri turci solicită azil în toată Europa"), Independent Balkan News Agency (IBNA), online la:<https://balkaneu.com/turkish-military-officers-are-requesting-asylum-all-over-europe/> - 15 februarie 2017, online la: <https://www.thelocal.no/20170322/norway-grants-asylum-to-torture-threatened-turkish-officers> - 22 martie 2017 și Mark Lewis, "Purged from Turkish Army, NATO Officers Granted Asylum in Norway" („Expulzați din armata turcă, ofițerii NATO primesc azil în Norvegia"), NATO, online la: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/purged-from-turkish-army-nato-officers-granted-asylum-in-norway> - 10 aprilie 2017

22.Pentru a combate afirmația autorului conform căreia Turcia continuă să fie un aliat important în cadrul NATO,

vedeți Peter Roberts and Seth Newkirk, "Turkey, the US and the S-400: A Counter-Narrative" („Turcia, SUA și S-400: argumente împotriva”), Royal United Services Institute (RUSI), comentariu online la: <https://rusi.org/commentary/turkey-us-and-s-400-counter-narrative> - 15 august 2019.

23.Pentru articolul complet vedeți: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm

24.Francesco Bongiovanni prezintă o analiză pertinentă a ceea ce se va întâmpla dacă Turcia decide să părăsească NATO. "Turkey: The NATO Alliance's Wild Card" („Turcia, asul din mâneca NATO"), Turkish Policy Quarterly, 17:2 (vara 2018), online la: <http://turkishpolicy.com/article/919/turkey-the-nato-alliances-wild-card> - 28 septembrie 2018, 7-8. Citat ca Bongiovanni, "Turkey" („Turcia"). Ceea ce nu menționează este că Turcia ar putea să părăsească ambele structuri ale NATO - atât cea militară, cât și cea politică. Există și precedente. În 1966, președintele Charles de Gaulle a ales ca Franța să părăsească structurile militare ale NATO, dar a rămas în cele politice. În 1974, Grecia a decis să părăsească structurile militare ale NATO, dar a rămas în cele politice. Pentru articolul complet vedeți: https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_NATO. Pentru posibila ieșire a Turciei din NATO vedeți Omer Taspinar and Michael O'Hanlon, "A Gaullist Option for Turkey in NATO" („O opțiune gaullistă pentru Turcia în NATO"), online la: <https://www.berggruen.org/the-worldpost/articles/a-gaullist-option-for-turkey-in-nato/> - 18 iunie 2019. Citat ca Taspinar and O'Hanlon, "A Gaullist Option" („O opțiune gaullistă") vedeți și Idiz, "How Will S-400" („Cum va S-400...")

25.Pentru articolul complet vedeți John Deutsch, "Turkey's Patriot Offer Dead After S-400 Delivery" („Oferta «Patriot» pentru Turcia anulată, după livrarea sistemului S-400") online la: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/08/turkey-patriot-offer-dead-s400-delivery.html> - 22 august 2019.

26.A Last Chance for Turkey? There Could Still be Time to Fix the S-400 Issue" („O ultimă ocazie pentru Turcia? Mai este timp pentru soluționarea problemei S-400?") online la: <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2019/07/29/a-last-chance-for-turkey-there-could-still-be-time-to-fix-the-s-400-issue/>.

27.A Gaullist Option" („O opțiune gaullistă"); pentru o pledoarie în favoarea menținerii Turciei în Alianță, vedeți și Stavridis, "Kicking Turkey" („Excluderea Turciei").

28.Bongiovanni, "Turkey" („Turcia"), 14. Aceleași concluzii apar și într-un articol aparținând generalului locotenent în rezervă Ben Hodges, "Time for Turkey-USA 2.0" („Turcia-SUA 2.0"), Center for European Policy Analysis (CEPA) (Centrul pentru Analiză Politică Europeană), online la: <https://www.cepa.org/time-for-turkey-usa-2> - 26 iulie 2019. Pentru o analiză mai veche, conform căreia integrarea în NATO a Turciei reprezintă cea mai bună soluție pentru toți, vedeți Mustafa Aydin, "Turkey's Western Connection" („Legătura occidentală a Turciei"), online la: <http://www.hurriyetdailynews.com/opinion/mustafa-aydin/turkeys-western-connection-122890> - 23 noiembrie 2017.

Anunțuri - Publicitate

Anunțuri și publicitate în cadrul buletinului pot fi inserate, în spațiul disponibil sau pe pagină/pagini separate.

Pentru detalii și condiții vă rugăm să ne contactați la office@pulsulgeostrategic.ro.

UNIUNEA EUROPEANĂ

Apărarea Europeană. Există pericolul construirii unei capacități de apărare europeană autonomă?

Conf. univ. dr. ing. Gheorghe SAVU¹

Deși, de-a lungul existenței Uniunii Europene au fost numeroase tentative de punere în dezbatere a subiectului apărării europene autonome, care să asigure Uniunii o dependență redusă de Alianța Atlanticului de Nord, până în prezent nu se poate discuta despre o apărare europeană comună reală. Astfel, apărarea europeană este asigurată în continuare de Alianță iar relevanța legăturii transatlantice devine mai importantă ca oricând după 1990, ca urmare a amenințărilor din sud și est cărora comunitatea euroatlantică, inclusiv Uniunea Europeană, trebuie să le facă față. Totuși, începând cu 2016, în urma adoptării Strategiei Globale pentru Politică Externă și Securitate a Uniunii Europene,² Uniunea Europeană a luat decizii importante în scopul întăririi cooperării militare între statele membre. În numai trei ani de zile s-au înregistrat progrese remarcabile în domeniul Politicii Comune de Securitate și Apărare (Common Security and Defence Policy - CSDP) prin agrearea de către statele membre a unor inițiative concrete menite să încurajeze cooperarea în domeniul apărării. Scopul acestei cooperării este evident: generarea unor

capacități militare europene care să reducă dependența apărării europene de NATO și, implicit, de America de Nord, mai ales de SUA. Mai mult, capacitățile europene de apărare care se doresc a fi create vor avea și menirea de a întări profilul UE de actor global prin crearea unei industrii de apărare competitive pe plan mondial și desfășurarea de operațiuni militare acolo unde Alianța Nord-Atlantică nu este interesată să intervină.

În conformitate cu rezultatele Eurobarometrului din martie 2018,³ cetățenii europeni au mari așteptări de la UE în ceea ce privește garantarea securității și păcii pe continent, 68% dintre aceștia exprimându-și dorința ca UE să facă mai mult în domeniul apărării. Aceste rezultate confirmă ceea ce a reieșit în urma Eurobarometrului pe securitate și apărare din 2017⁴; conform acestuia, 75% dintre cetățenii UE sunt în favoarea politicii de securitate și apărare a UE iar 55% susțin chiar crearea unei capacități militare (armată) a UE. Pornind de la aceste rezultate, liderii politici europeni au înțeles faptul că cetățenii Europei doresc mai mult de la Uniunea Europeană în ceea ce privește contracararea comună a amenințărilor de securitate cu care se confruntă statele membre. Mai mult, lideri precum

1. Autorul, fost cadru militar activ, a trecut în rezervă în anul 2017 cu gradul de general. Generalul(r) Gheorghe Savu a îndeplinit diferite funcții de conducere în cadrul informațiilor pentru apărare, ultimele dintre acestea fiind Șef al Direcției Informații Militare și Director general al Direcției Generale de Informații a Apărării. În perioada 2012-2017, a îndeplinit funcțiile de ministru consilier în cadrul Reprezentanței Permanente a României la UE și de Reprezentant Militar al României la NATO și UE. Din anul 2017, este profesor asociat la Universitatea Națională de Apărare, Academia Națională de Informații Mihai Viteazul, Colegiul Național de Apărare și Școala Națională de Studii Politice și Administrative, unde predă cursuri de securitate euroatlantică, leadership strategic, diplomația apărării, sistemul decizional al UE, management și decizie în conflictele politico-militare.

2. Strategia Globală pentru Politică Externă și de Securitate a Uniunii Europene, https://eeas.europa.eu/topics/eu-global-strategy/17304/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en

3. **DELIVERING ON EUROPE CITIZENS' VIEWS ON CURRENT AND FUTURE EU ACTION**, https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2018/delivering_on_europe_citizens_views_on_current_and_future_eu_action/report.pdf

4. **Special Eurobarometer 461, Designing Europes future: Security and Defence**, <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/search/defence/surveyKy/2173>

președintele francez Macron, conduși de interese politice mai mult sau mai puțin obiective, au lansat idei precum cea a unui *proiect militar european*.⁵ Germania, un alt important actor european în domeniul securității și apărării, a afirmat prin vocea cancelarului Merkel (Parlamentul European, noiembrie 2018) că „*trebuie să lucrăm pe baza viziunii conform căreia într-o zi se va înființa armata europeană.*” Aceste idei au fost îmbrățișate și de Comisia Europeană, așa cum reiese din Raportul privind Starea Uniunii prezentat de președintele Jean-Claude Juncker în septembrie 2017⁶: „*Până în 2025 trebuie să avem o Uniune Europeană a Apărării unanim recunoscută. Avem nevoie de ea. Și NATO o dorește.*”

Măsurile luate de UE pentru creșterea cooperării în domeniul apărării

În conformitate cu Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (Tratatul de la Lisabona, art. 42(2)), deși politica de securitate și apărare comună este legiferată la nivelul Uniunii, se specifică foarte clar importanța apărării și rezilienței naționale a statelor membre, inclusiv responsabilitățile care reies din statutul de membru NATO sau de neutralitate. După adoptarea Tratatului de la Lisabona (2009), UE a declanșat un amplu proces menit să implementeze acțiuni ambițioase în domeniul apărării și securității, alocând mai multe resurse, stimulând eficiența, facilitând cooperarea și sprijinind dezvoltarea

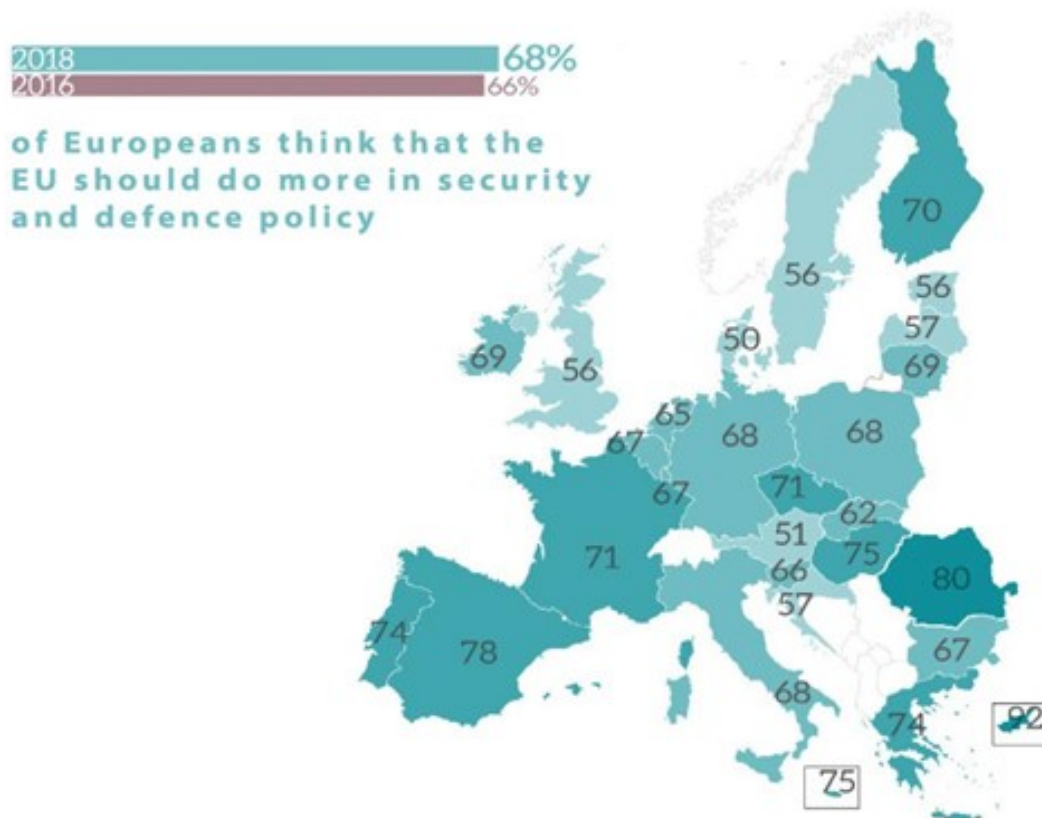

Figura nr.1, Opinia cetățenilor UE privind creșterea rolului Uniunii în domeniul securității și apărării ⁷

5. **DISCOURS D'EMMANUEL MACRON POUR UNE EUROPE SOUVERAINE, UNIE, DÉMOCRATIQUE**, 26 SEPTEMBRE 2017, [HTTPS://WWW.ELYSEE.FR/EMMANUEL-MACRON/2017/09/26/INITIATIVE-POUR-L-EUROPE-DISCOURS-D-EMMANUEL-MACRON-POUR-UNE-EUROPE-SOUVERAINE-UNIE-DEMOCRATIQUE](https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2017/09/26/initiative-pour-l-europe-discours-d-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique) 2. Strategia Globală pentru Politică Externă și de Securitate a Uniunii Europene, https://eas.europa.eu/topics/eu-global-strategy/17304/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en

6. **State of the Union Address 2017**, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_17_3165

7. https://www.europarl.europa.eu/resources/library/images/20190621PHT55026/20190621PHT55026_original.jpg

de capacități. Componentele principale ale acestui proces sunt:

- **Cooperarea Permanentă Structurată** (Permanent Structured Cooperation - PESCO), lansată în decembrie 2017. În prezent există 25 de state participante, Marea Britanie, Cipru și Irlanda decizând să nu facă parte. Inițiativa s-a dovedit a avea un succes mai mare decât se estima la lansarea ei, fiind aprobate 34 de proiecte, care beneficiază deja de angajamente concrete din partea statelor participante. Din perspectiva articolului de față, cele mai relevante proiecte sunt: Comandamentul Medical European, Sistemul de Supraveghere Maritimă, asistența reciprocă în domeniul securității cibernetice, Școala UE Întrunită de Informații și capabilități de reacție rapidă;

- **Planul European de Apărare** (European Defence Fund - EDF), lansat în iunie 2017 și marcând o premieră în istoria UE prin faptul că, pentru prima dată, cooperarea în domeniul apărării este co-finanțată din bugetul UE. Fondul destinat co-finanțării apărării este parte distinctă a următorului cadru financiar multianual (2021-2027), are o valoare de 13 miliarde de euro și este destinat cercetării și dezvoltării industriale în domeniul apărării. Fondul European de Apărare este menit să completeze investițiile la nivel național și să asigure stimulente practice și financiare pentru cooperarea în domeniul cercetării (4,1 miliarde euro) și al dezvoltării și achiziției în comun a echipamentelor și tehnologiilor militare (8,9 miliarde euro). De menționat că, încă din actualul ciclu financiar, UE alocă 590 milioane euro pentru cooperare în domeniul apărării, din care 90 milioane de euro sunt destinate cercetării;

- Planul pentru facilitarea **mobilității militare** pe întreg teritoriul UE, menit să asigure un răspuns mai rapid la crize prin facilitarea deplasării personalului și tehnicii militare. Planul propune măsuri concrete privind cerințele militare, infrastructura de transport și aspectele de natură legală și procedurală, mai ales în ceea ce privește tranzitul frontierelor statelor membre. Din această perspectivă, în perioada 2019-2020 Comisia Europeană are

următoarele obiective principale: identificarea acelor segmente ale rețelei de transport care sunt potrivite pentru uz militar în vederea modernizării acestora astfel încât să asigure transportul vehiculelor militare; identificarea sinergiilor civil-militare privind transportul de mărfuri periculoase; propunerea de măsuri pentru reducerea timpului de acordare a permisiunii de tranzit transfrontalier; dezvoltarea mobilității generale în scopul contracarării amenințărilor, inclusiv a celor hibride;

- **finanțarea mai eficientă a misiunilor militare și civile**, printr-o abordare cuprinzătoare a acestora, printr-o mai bună planificare și conducere, prin coordonarea la nivel regional și cu Delegațiile UE din regiune și prin coordonarea tuturor instrumentelor financiare destinate unei anumite regiuni;

- **îmbunătățirea gestiunii crizelor** prin înființarea Capacității de Conducere și Planificare Militară (Military Planning and Conduct Capability - MPCC), în completarea Capacității de Conducere și Planificare Civilă care exista deja.

Acestea sunt cele mai relevante inițiative luate la nivelul UE după anul 2016 în domeniul apărării și securității, care au menirea de a se asigura că UE poate acționa autonom în domeniul securității și apărării în situațiile în care NATO decide să nu intervină. Categorie, aceste măsuri vor întări profilul militar și de securitate al Uniunii. De aici și îngrijorarea unor state membre ca nu cumva să se ajungă la crearea unei *armate europene* care să dubleze eforturile pe care acestea le fac în cadrul NATO. La o analiză profundă a acestei problematice devine evident că UE este departe de a ajunge într-o asemenea situație, deoarece toate măsurile adoptate până în prezent au menirea de a construi acele capabilități care s-au dovedit deficitare cu ocazia planificării și lansării misiunilor sale militare. În plus, se are în vedere eficientizarea cheltuielilor militare la nivelul UE prin evitarea fragmentării și duplicării și dezvoltarea tehnologică militară, care este cu mult în urma celei americane.

Eficiențizarea cheltuielilor militare

În urma unei ample analize a cheltuielilor militare ale statelor membre, UE a ajuns la concluzia că, deși vor cheltui mai mult pentru apărare ca urmare a angajamentelor luate la Summit-ul NATO din 2014, statele membre care aparțin și NATO continuă să se confrunte cu o ineficiență mare ca urmare a lipsei coordonării la nivelul UE. În consecință, întărirea apărării UE nu înseamnă numai creșterea cheltuielilor pentru apărare, ci și, mai ales, îmbunătățirea eficienței acestora. După SUA, statele membre UE asigură - cumulativ - cel mai mare buget pentru apărare, estimându-se o pierdere anuală de aproximativ 26,4 miliarde euro ca urmare a duplicării, fragmentării, procedurilor naționale restrictive în domeniul achizițiilor militare și lipsei de coordonare a suportului logistic. Dintre aceste cauze, fragmentarea afectează cel mai mult eficiența cheltuielilor militare ale statelor UE, dacă este să luăm în calcul chiar și numai faptul că numărul sistemelor tehnice militare utilizate în Europa este de șase ori mai mare decât în cazul SUA. (Figura nr.2).

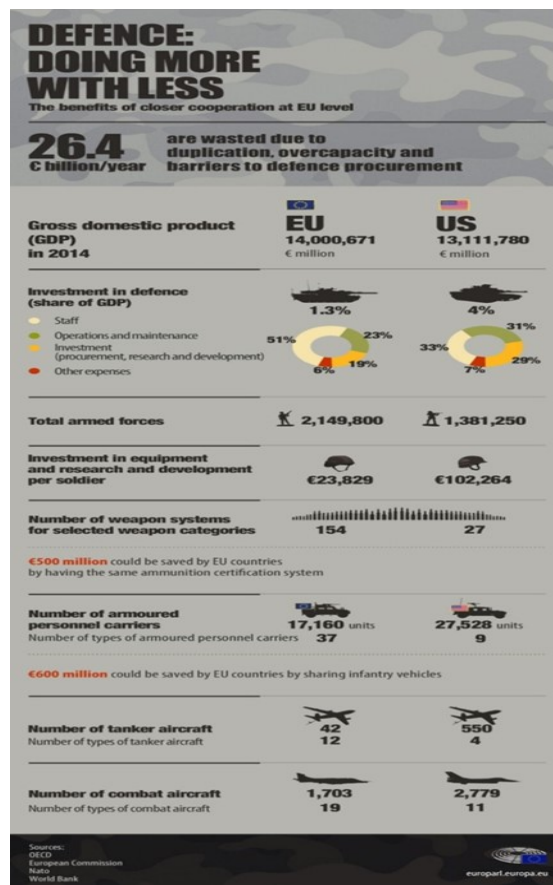

Figura Nr.2, Beneficiile cooperării militare la nivelul UE

Aspecte de natură legală

Cadrul legal necesar implementării unei politici de apărare comune a UE care să poată duce la o capacitate de apărare europeană comună este oferit de Tratatul de la Lisabona. În cei zece ani scurși de la adoptarea Tratatului de la Lisabona, mediul geopolitic s-a transformat semnificativ și au apărut amenințări noi la adresa securității europene, inclusiv de natură militară. În același timp, așa cum rezultatele Eurobarometrelor o demonstrează, au crescut și așteptările cetățenilor europeni în ceea ce privește asumarea unui rol mai important la nivelul UE pentru asigurarea protecției continentului. În consecință, statele membre UE au decis implementarea unora dintre prevederile Tratatului de la Lisabona în domeniul apărării. Totuși, UE este departe de a ajunge la o apărare comună reală, bazată pe mecanisme și capacități militare care să fie dezvoltate la nivelul Uniunii.

Sprijinul cetățenilor UE pentru apărarea și securitatea comună este indubitabil generat de creșterea instabilității la nivel global și regional. Amenințările teroriste din interiorul și

exteriorul Europei, crizele din Orientul Mijlociu, Africa și Asia Centrală, amenințarea militară rusă la granița de est a UE, traficul ilegal de persoane, reșezarea relațiilor marilor puteri, denunțarea unor tratate internaționale în domeniul nuclear, proliferarea armelor de distrugere în masă etc. constituie riscuri și amenințări de securitate care au generat dinamizarea dezbaterii pe probleme de securitate și apărare la nivelul UE și al statelor membre. Aceste riscuri și amenințări nu sunt conjuncturale, ele vor continua să modeleze mediul internațional de securitate pe o perioadă lungă de timp. Tocmai din acest motiv, atât Consiliul Uniunii Europene, cât și Parlamentul European au solicitat implementarea totală a prevederilor Tratatului de la Lisabona în ceea ce privește Politica de Securitate și Apărare Comună (Common Security and Defence Policy - CSDP), parte a Politicii Externe și de Securitate Comune (Common Foreign and Security Policy - CFSP). Deși aceste două politici continuă să aparțină sferei interguvernamentale în ceea ce privește sistemul de luare a deciziilor, așa cum

s-a menționat anterior, au fost lansate multe inițiative menite să întărească cooperarea în domeniul apărării și securității la nivelul UE. Acestea au potențialul de a genera o politică de apărare comună care să fie embrionul unei uniuni a apărării, care, în fapt, să fie ceea ce deja se numește *armata europeană*. În același timp, UE a procedat la întărirea cooperării sale cu NATO prin intermediul declarațiilor comune din 2016 și 2018, care au identificat multe domenii de cooperare între cele două organizații, mai puțin dezvoltarea de capacități militare comune.

În lumina acestor evoluții, una dintre cele mai importante dezbateri legate de apărarea europeană este cea referitoare la stabilirea obiectivului final al unei eventuale uniuni a apărării. Complexitatea conceptului armatei europene a generat ample dezbateri în ceea ce privește semnificația și scopul acestuia, inclusiv în contextul dinamizării relațiilor UE-NATO, al relației transatlantice și obținerii autonomiei strategice a UE, așa cum este definită în Strategia Globală. În timp ce există multă îngrijorare la nivelul unor state membre generată de pericolul creării unei armate europene care să fie în contradicție cu NATO, liderii francezi și germani au încercat permanent să elimine această percepție prin asigurarea faptului că UE dorește întărirea cooperării și complementarității cu NATO, inclusiv în ceea ce privește dezvoltarea și utilizarea capacităților militare.

În acest moment este dificil de estimat dacă va fi construită o *uniune a apărării* reală, cum va arăta această uniune și cât timp va dura întregul proces. Trebuie subliniat faptul că potențialul Tratatului de la Lisabona este departe de a fi epuizat din această perspectivă și, tocmai din acest motiv, la nivelul instituțiilor UE se desfășoară un amplu proces de identificare de inițiative noi, viabile și acceptate de statele membre. Pare că acum acest proces este mai aproape mai mult decât oricând de a fi implementat, ca urmare a BREXIT-ului intrat deja în linie dreaptă după victoria categorică a Partidului Conservator în alegerile din Marea Britanie din decembrie 2019.

Parlamentul European pare a fi decis să fie un actor important și activ în acest sens, din

moment ce dorește ca Sub-Comitetul pe Securitate și Apărare (Sub-Committee on Security and Defence - SEDE) să fie ridicat la rangul de comitet. Acest lucru ar permite creșterea numărului de inițiative proprii în domeniul securității și apărării și i-ar permite să recomande teme de rapoarte și raportori direct Conferinței Președinților, să adopte rapoarte și să le supună dezbaterii sesiunilor plene. Mai mult decât atât, Parlamentul European a solicitat Înalțului Reprezentant/Vicepreședinte al Comisiei (HR/VP) să demareze procesul de elaborare a unei Carte Albe pornind de la Strategia Globală și a propus evaluarea posibilității creării unei funcții de Director General pentru Apărare în cadrul Comisiei. În ultimii ani, Parlamentul European a asigurat un sprijin constant pentru utilizarea instrumentelor CSDP la potențial maxim, coordonarea acțiunilor naționale și partajarea mai eficientă a resurselor. A subliniat în mod constant importanța soluționării problemelor de natură operațională în ceea ce privește dislocarea grupurilor de luptă ale UE (EU Battle Groups - EU BG) în teatre de operații, demonstrând voința politică de operaționalizare completă a instrumentelor CSDP și de implementare a inițiativelor care își găsesc baza legală în prevederile Tratatului de la Lisabona.

De partea cealaltă, Comisia Europeană a emis - în 2017 - un document de reflecție privind viitorul apărării europene care reprezintă, în fapt, viziunea acesteia asupra a ceea ce numim *uniunea apărării UE*. Cu un orizont de timp până în 2025, Comisia prezintă trei viziuni asupra apărării UE. Cea mai ambițioasă dintre acestea o reprezintă securitatea și apărarea comună, care ar urma să se realizeze prin finanțarea și achiziția comună de capacități militare din bugetul UE, prin partajarea echipamentelor militare costisitoare și a eforturilor privind inovarea tehnologică în scopul reducerii costurilor apărării. La acestea se adugă crearea capacităților necesare lansării de operațiuni militare UE cu mandat executiv, toate în complementaritate cu NATO. Comisia propune analizarea posibilității proprietății comune asupra unor echipamente militare, bugetului militar și doctrinei de acțiune comune. La

acestea se adugă o cultură strategică UE comună care, protrivit președintelui Macron, ar putea facilita crearea unei forțe comune de intervenție.

Din punct de vedere legal, Articolul 42(2) al Tratatului de la Lisabona oferă cadrul necesar creării unei politici de apărare comune a UE. Dacă acest articol ar fi exploatat la potențialul său maxim, Consiliul European ar putea decide asupra unei apărări comune a UE, care să fie aprobată de statele membre în conformitate cu prevederile lor constituționale. Conform Tratatului de la Lisabona, acest lucru nu ar trebuie să afecteze caracterul specific al politicii de securitate și apărare a unor state membre și ar trebui să respecte obligațiile acestora față de NATO. De asemenea, al doilea sub-paragraf al articolului 42(2) introduce o limitare clară în ceea ce privește politica de apărare a UE, specificând prioritatea politicii naționale de apărare a statelor membre, inclusiv statutul de neutralitate sau de membru NATO. Practic, statutul de neutralitate al Austriei, Ciprului, Finlandei, Irlandei, Maltei și Suediei trebuie respectat. Astfel, decizia privind apărarea comună a UE aparține strict Consiliului European, care nu poate fi adoptată decât prin unanimitate. Aceasta este situația cea mai dificilă în ceea ce privește viitorul apărării europene, deși ar putea fi invocat principiul subsidiarității care, în interpretarea celor în favoarea apărării europene, permite implementarea politicii de apărare la nivelul UE, inclusiv înființarea de structuri militare comune.

Viitorul apărării europene

Dacă dorește să realizeze nivelul de ambiție asumat prin Strategia Globală, în cooperare și complementaritate cu NATO, în următoarea decadă UE trebuie să-și consolideze cooperarea în domeniile securitate și apărare. Statele membre UE trebuie să decidă dacă doresc întărirea cooperării lor militare care să ducă la o *Uniune a Apărării Europene* și, posibil, pe termen lung la o *Armată Europeană*. Pentru aceasta este necesară întărirea actualului cadru instituțional, inclusiv prin crearea unui comisar pentru apărare și a unui directorat general (Directorate General - DG) în cadrul Comisiei, care să asigure coerența alocării și cheltuirii eficiente a

bugetului alocat apărării comune. Uniunea va trebui să aloce mai multe resurse financiare pentru apărare care să fie cheltuite pe proiecte comune și mai eficient decât în prezent. În acest fel se poate obține reducerea costurilor cauzate de fragmentare și duplicare și alocarea de fonduri necesare pentru implementarea programelor militare comune de cercetare și dezvoltare.

În ciuda acestor inițiative ambițioase, pentru următoarea perioadă este de așteptat ca Uniunea Europeană să continue să rămână ceea ce se cheamă *soft power*. Concomitent, Uniunea ar trebui să procedeze la dezvoltarea treptată a instrumentelor specifice *hard power*, ca urmare a mediului internațional de securitate în continuă schimbare, care generează riscuri și amenințări cărora UE trebuie să le facă față. Păstrând complementaritatea cu NATO, statele membre trebuie să-și accelereze eforturile de cooperare militară pentru ca Uniunea să poată face față provocărilor viitoare de securitate de natură neconvențională sau chiar convențională. UE trebuie să ia măsurile necesare pentru întărirea autonomiei sale strategice astfel încât să-și poată promova și apăra principiile și valorile sale, să-și protejeze cetățenii, să contribuie la apărarea ordinii internaționale și să răspundă la amenințările cu care statele membre se vor confrunta individual sau colectiv. Pentru aceasta, UE trebuie să-și întărească cooperarea militară, principalele domenii de acțiune fiind: cultura strategică comună, consolidarea instituțională și decizională în domeniul apărării, implementarea totală a prevederilor Tratatului de la Lisabona în domeniile securitate și apărare și utilizarea rațională și în comun a resurselor destinate apărării. În ceea ce privește cultura strategică comună, implementarea CSDP a dus la definirea acesteia iar Strategia Globală demonstrează din plin acest lucru. În același timp, în ultimii zece ani UE a reușit să facă pași importanți în domeniul consolidării instituționale și decizionale în domeniul apărării, recent înființata MCPPE fiind un exemplu relevant din această perspectivă. Astfel, exploatarea potențialului Tratatului de la Lisabona și alocarea de resurse bugetare comune pentru

proiecte militare rămân domeniile principale de acțiune în domeniile securitate și apărare pentru perioada următorilor 10-20 de ani.

Aprecieri finale

În ceea ce privește implementarea totală a prevederilor Tratatului de la Lisabona în domeniile securitate și apărare și utilizarea eficientă și în comun a resurselor destinate apărării, statele membre au încă multe lucruri de clarificat pentru a se ajunge la o uniune a apărării. Progresul înregistrat după adoptarea Strategiei Globale, în ceea ce privește cooperarea în domeniul apărării europene, este remarcabil. Cu toate acestea, statele membre trebuie să acționeze mai departe în scopul întăririi cooperării dacă doresc să atingă nivelul de ambiție stabilit prin Strategia Globală, astfel încât să poată gestiona provocările generate de un mediu internațional tot mai volatil și greu de prognozat. De asemenea, statele membre trebuie să definească termenii cadrului instituțional pentru cooperarea în domeniul apărării prin implementarea în totalitate a prevederilor Tratatului de la Lisabona. Astfel, se va putea crea o uniune a apărării europene care, pe termen lung și în funcție de decizia statelor membre, să se bazeze pe o armată europeană. În același timp, toate aceste dezvoltări la nivelul UE trebuie să respecte statutul de neutralitate al unora dintre membrii săi, să întărească cooperarea cu NATO convenită în Declarațiile Comune din 2016 și 2018 și să genereze cheltuirea mai eficientă a banului public pe apărare prin proiecte dezvoltate în comun.

În ceea ce privește perspectivele creării unei uniuni a apărării europene, **Noua agendă strategică 2019-2024**,⁸ adoptată de Consiliul European în iunie 2019 este cât se poate de edificatoare: „*PESC și PSAC ale UE trebuie să devină mai reactive și mai active și să fie mai bine conectate la celelalte domenii ale relațiilor externe. De asemenea, UE trebuie să își asume o mai mare responsabilitate pentru propria securitate și apărare, în special prin consolidarea investițiilor în domeniul apărării, a dezvoltării capacităților și a*

pregătirii operaționale; va coopera îndeaproape cu NATO, cu respectarea deplină a principiilor stabilite în tratate și de către Consiliul European, inclusiv a principiilor de incluziune, reciprocitate și autonomie decizională a UE.” Astfel, este indubitabil faptul că în acest moment, la nivel oficial, UE nu își propune mai mult decât *consolidarea investițiilor în domeniul apărării, dezvoltarea de capacități și pregătirea operațională*, toate acestea printr-o cooperare apropiată cu NATO. Este evident că acest lucru nu presupune crearea unei așa-numite armate europene, ci o mai bună utilizare a resurselor financiare prin colaborarea statelor membre la nivelul UE.

În opinia autorului, este de așteptat ca, cel puțin în următorii zece ani, UE să-și operaționalizeze PESCO prin implementarea proiectelor deja aprobate, astfel încât Uniunea să devină un actor important în conceperea și dezvoltarea de capacități militare. În acest fel, UE poate să-și asigure un nivel tehnologic care să se apropie de cel al SUA, ceea ce i-ar permite nu numai să-și doteze forțele armate cu echipamente dintre cele mai moderne, ci și să-și dezvolte propria industrie de apărare, astfel încât să devină competitivă pe plan internațional raportat la SUA. Prin urmare, miza constă în dezvoltarea unei industrii de apărare moderne și puternice, care să aducă plus valoare forțelor armate ale statelor membre și să asigure o bază de export mai puternică decât în prezent. Pentru aceasta, statele mari UE, precum Franța și Germania, trebuie să înțeleagă faptul că și statele membre UE mai mici trebuie să fie parte activă a procesului. Acestea trebuie să contribuie la cercetarea și dezvoltarea militară europeană pentru a se dezvolta tehnologic și a avea motivația necesară achiziției cu prioritate a echipamentelor militare fabricate în UE. Principiul incluziunii este mereu menționat în toate documentele care reglementează PESCO și trebuie respectat de statele mari dacă vor ca proiectele agreeate de cele 25 de state membre participante să aibă succes.

Categoric, în paralel cu activitatea de cercetare-dezvoltare militară, la nivelul UE se vor produce

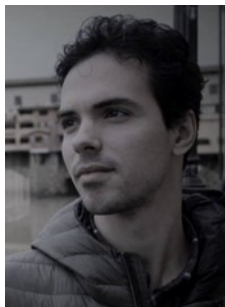
8. <https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2019/06/20/a-new-strategic-agenda-2019-2024/#>

transformări în domeniul apărării care să elimine deficiențele curente constatate mai ales cu ocazia lansării de misiuni și operațiuni militare pentru gestionarea crizelor în zone în care există interes comunitar pentru acțiune iar Alianța nu este interesată să intervină. În acest scop, trebuie construite capacități comune de reacție rapidă, trebuie asigurat sprijinul logistic, medical și cu informații, trebuie construite capacități de transport și comunicații strategice și capacități de cercetare și supraveghere maritimă. Acestea sunt capacități absolut necesare UE pentru a-și asigura securitatea și rolul de actor global, așa cum și-a propus prin Strategia Globală. Însă, de aici până la o *uniune europeană a apărării/armată europeană* este un drum lung, care este imposibil de parcurs, cel puțin până în 2030.

Până atunci, cooperarea și complementaritatea UE-NATO își vor păstra relevanța în ceea ce privește apărarea Europei, iar legătura transatlantică va rămâne fundamentul securității și apărării euroatlantice și va fi întărită de implementarea celor 74 de proiecte convenite prin Declarațiile Comune NATO-UE din 2016 și 2018. Atât partea europeană cât și cea nord-americană a comunității euroatlantice trebuie să înțeleagă faptul că există o competiție industrială în domeniul apărării care dispune de potențialul de a le transforma din competitori în adevărați adversari, dacă toate aceste aspecte nu sunt puse în dezbaterea reuniunilor la nivelul NATO și UE. Dintr-o eventuală lipsă de disponibilitate pentru dialog constructiv între părțile implicate, securitatea și apărarea comunității euroatlantice vor avea de suferit, iar din punct de vedere strict comercial vor avea de câștigat state precum China, Federația Rusă sau Israel.

În ciuda dezbaterii constante asupra nevoii de partajare a efortului militar între ambele părți ale Oceanului Atlantic și a creșterii bugetelor de apărare, este greu de imaginat faptul că întărirea cooperării NATO-UE nu va prevala. Cooperarea militară a întregii comunități euroatlantice stă la baza unei alianțe militare puternice, eficiente și de succes, care împărtășește aceleași valori și acționează pentru contracarea aceluiași amenințări cu care se confruntă toate statele

membre UE și/sau NATO. Fără potențialul militar nord-american Europa nu se va bucura de starea de securitate actuală, așa cum Alianța Nord-Atlantică ar fi mult mai slabă fără contribuția pilonului UE, chiar și după BREXIT. Întărirea cooperării militare la nivelul UE va duce la creșterea cheltuielilor militare ale statelor membre și la eficiența acestora, mai ales în ceea ce privește creșterea și modernizarea capacității de luptă europeană, reducerea fragmentării și a duplicării echipamentelor, sistemelor și standardelor militare ale statelor membre UE. Respectând principiul „unui singur set de forțe” pe care niciun stat membru UE nu îl pune sub semnul întrebării, statele membre ale celor două organizații nu vor avea nicio restricție privind dislocarea acestora în operațiuni NATO și/sau UE. Astfel, ambiția de autonomie strategică a UE poate fi dezvoltată în complementaritate cu NATO.

„Remain versus Leave”, noul clivaj structurant al politicii britanice?

Lecția alegerilor din 12 decembrie

De la stânga la dreapta: Jo Swinson (Lib Dem), Jeremy Corbyn (Labour), Boris Johnson (Conservatori) și Nigel Farage (Brexit Party)

La 12 decembrie 2019, ziua în care peste 45 de milioane de britanici erau așteptați la urne, publicația *The Guardian* titra: „Se deschid secțiile de votare pentru cel mai important scrutin într-o generație”.² Iar pentru publicația conservatoare *The Spectator*, în data de 56 se jucau „cele mai importante alegeri din istoria modernă a Marii Britanii”.³ Potrivit *The Financial*

Alexis CHAPELAN¹ *Times*, alegătorii erau confrunțați cu o „alegere imposibilă” într-un scrutin crucial care poate fixa traiectoria Marii Britanii pentru generațiile viitoare.⁴ Presa străină a adoptat un ton asemănător. Cotidianul italian *La Repubblica* prezenta o țară sfâșiată de o dilemă hamletiană: „Regatul Dezunit votează”.⁵ Publicația daneză *Berlingske* evoca, la rândul ei, „cele mai importante alegeri din ultimele decenii”.⁶

Michael Gove, ministru în cabinetul Johnson, recunoștea la BBC că votul din 12 decembrie este cel mai important pe care l-a trăit,⁷ iar Nicola Sturgeon, președinta Partidului Național Scoțian, declara că „aceste alegeri sunt cele mai importante din ultimele decenii pentru Scoția, determinând viitorul țării noastre pentru mult timp de acum înainte”.⁸

Limbajul paroxistic adoptat atât de observatorii media, cât și actorii politici înșiși, a construit planul simbolic al ultimelor alegeri britanice, sub semnul rupturii și discontinuității și mai ales sub semnul forței disruptive a Brexit-ului. Tensiunea ideologică acumulată în urma

1. ALEXIS CHAPELAN este doctorand al Facultății de Științe Politice, în cadrul Universității București. Absolvent al unui master la Ecole des Hautes Etudes de Sciences Sociales la Paris cu o teză despre ultraconservatismul creștin european, ariile sale de interes acoperă extrema dreaptă, populismul și conservatismul european. Teza doctorală, coordonată de prof. univ. dr. Florin Turcanu, are ca subiect războaiele culturale și populismul contemporan (chapelan.alexis@fspub.unibuc.ro)

2. „Polls open in most important general election in a generation”, *The Guardian*, 12 decembrie 2019, <https://www.theguardian.com/politics/2019/dec/12/polls-open-in-most-important-general-election-in-a-generation>, accesat 13 decembrie 2019

3. „This is the most important election in modern history – so vote, and vote Tory”, *The Spectator*, 7 decembrie 2019, <https://www.spectator.co.uk/2019/12/this-is-the-most-important-election-in-modern-history-so-vote-and-vote-tory/>, accesat 13 decembrie 2019

4. „British voters face an impossible choice”, *Financial Times*, 28 noiembrie 2019, <https://www.ft.com/content/51b6b1f6-1120-11ea-a225-db2f231cfeae>, accesat 13 decembrie 2019

5. „Il voto nel Regno desunito”, *La Repubblica*, 11 decembrie 2019, https://rep.repubblica.it/pwa/commento/2019/12/11/news/il_voto_nel_regno_disunito-243227113/, accesat 13 decembrie 2019

6. „Briterne går til valg. Her er din håndbog til et uforudsigeligt valg”, *Berlingske*, 12 decembrie 2019, <https://www.berlingske.dk/internationalt/briterne-gaar-til-valg-her-er-din-haandbog-til-et-uforudsigeligt>, accesat 13 decembrie 2019

7. „General election 2019: ‘Most important election in my lifetime’ – Michael Gove”, *BBC News*, 11 decembrie 2019, <https://www.bbc.com/news/av/uk-politics-50741415/general-election-2019-most-important-election-in-my-lifetime-gove>, accesat 13 decembrie 2019

8. „Nicola Sturgeon: General Election the ‘most important’ in decades”, *The National*, 30 octombrie 2019, <https://www.thenational.scot/news/18003238.nicola-sturgeon-general-election-most-important-decades/>, accesat 13 decembrie 2019

referendumului pentru ieșirea din UE părea să caute, încă, un debușeu, pe care tempo-ul normal al parlamentarismului britanic nu îl oferea. Din 2015, britanicii au fost chemați la urne de cinci ori, trei din aceste scrutine fiind alegeri parlamentare generale (în 2015, 2017 și 2019). Această labilitate a unui sistem reputat că fiind, istoric, printre cele mai rezistente și stabile din lume a alimentat narațiunea unui colaps total al modelului Westminsterian, incapabil să mai fabrice o majoritate netă și să instituționalizeze în mod credibil oferta ideologică pletorică emanând de la formațiunile politice: „British politics is broken, absolutely broken” decreta *The Economist*.⁹

Desigur, conceptualizarea realității politice în termenii exceptionalismului și al „crizologiei” reprezintă o strategie de comunicare în spatele căreia transpar imperativele tactice fiecărui actor implicat: prezentând alegerile ca un moment istoric fără precedent, partidele politice încearcă nu numai să își mobilizeze bazele electorale respective, dar și să le extindă atingând porțiuni mai slab politizate ale electoratului, susceptibile în alt context să nu își fi exercitat dreptul de vot. Dar, dincolo de cinismul uneori decelabil în spatele acestei retorici hiperbolice, existau într-adevăr o serie de mize politice și ideologice ale scrutinului de pe 12 decembrie, a căror magnitudine pentru viitorul Marii Britanii și a Europei nu poate fi subestimată.

Brexit și câmpul politic britanic

Platforma britanică de știri TLDR News a organizat un sondaj de opinie pe un eșantion de 8367 de persoane, în cadrul căruia fiecare participant a notat de la 1 la 5 o serie de arii de politici, în funcție de importanța lor.¹⁰ În urma sondajului, cele mai mari scoruri au fost obținute

de reformarea sistemului medical (4,11), protecția mediului (3,918), Brexit (3,913) și relansarea economiei (3,88). Alte teme identificate că fiind importante de către participanți au fost educația (3,86) și locuințele sociale (un scor de 3,47). Imigrația și independența Scoției au primit cele mai mici scoruri, anume 2,70 puncte și 2,20 puncte. Surprinzător, lupta împotriva criminalității avea un scor relativ modest, de numai 3,30 de puncte, dar trebuie luat în considerare faptul că sondajul, publicat pe 1 decembrie, a fost realizat înainte de atacul de la Podul Londrei de pe 29 noiembrie,¹¹ care a propulsat din nou în prim plan angoasele securitare și identitare și acuzațiile de laxism judiciar.¹²

UK poll tracker

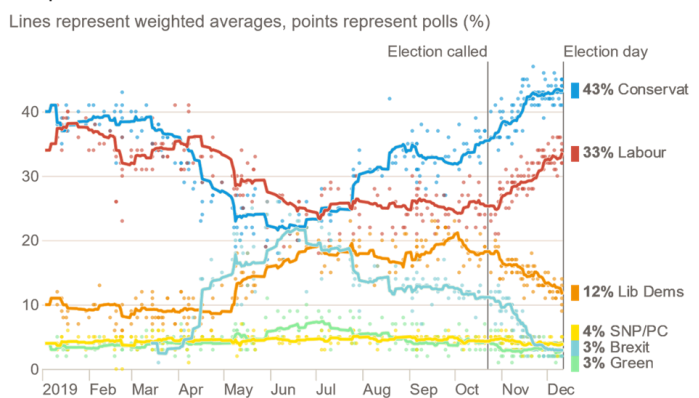

Figura 1: Evoluția sondajelor de opinie pe perioada februarie-decembrie 2019. Liniile continue reprezintă tendințele generale, punctele sondajele de opinie. Sursă: *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/263615cad873-11e9-8f9b-77216ebe1f17>, accesat 25 decembrie 2019

Brexit continuă să domine agenda politică, blocajul parlamentar din toamna anului 2019 fiind de astfel cel care a determinat guvernul Johnson să forțeze organizarea de alegeri anticipate. Dar Brexit este mai mult decât un dosar tehnic sau o „politică publică” de implementat.

9. The Economist, „Why Britain’s election won’t end the Political Chaos”, *Youtube*, 12 decembrie 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=mc8AWFoyBYo>, accesat 13 decembrie 2019

10. TLDR News, „Comparing all the parties NHS Plans (2019 General Elections) – TLDR Explains”, *Youtube*, 1 decembrie 2019, https://www.youtube.com/watch?v=NWEkrbFTS_M, accesat 13 decembrie 2019

11. „Usman Khan attack at London Bridge: what we know so far”, *The Guardian*, 30 noiembrie 2019, <https://www.theguardian.com/uk-news/2019/nov/30/usman-khan-attack-at-london-bridge-what-we-know-so-far>, accesat 13 decembrie 2019

12. „Boris Johnson blames Labour for release of London Bridge killer”, *The Guardian*, 1 decembrie 2019, <https://www.theguardian.com/uk-news/2019/dec/01/boris-johnson-blames-labour-for-release-of-london-bridge-killer-usman-khan>, accesat 13 decembrie 2019

Poziționarea față de tema părăsirii blocului european a tins, în ultimii 3 ani, să se substituie clivajelor tradiționale, fără a le dizolva complet, dar subsumând și reorganizând dihotomiile care anterior structurau câmpul ideologic. Impactul Brexit-ului asupra binarității politice caracteristice modelului Westminsterian este evident; puternicul tropism bipolar s-a estompat, lăsând locul unui câmp politic din ce în ce mai fragmentat. O serie de sondaje realizate în perioada mai-septembrie 2019 ilustrau erodarea bipartismului. În mai, un sondaj YouGov situa Partidul Liberal-Democrat și Brexit Party pe primele locuri, cu 24% și respectiv 22%, în fața Conservatorilor (19%) și a Laburiștilor (17%);¹³ intențiile de vot combinate ale celor două mari partide de guvernământ însumau 36%, ceea ce reprezenta un minim istoric. Declinul celor două formațiuni istorice postbelice era dublat de un puseu în intențiile de vot al unor partide noi, sau care în trecut aveau un rol secundar. Astfel, un alt institut de sondaj indica pentru prima dată, la finalul lunii mai 2019, un număr de 5 partide care să depășească pragul simbolic de 10%: Brexit Party (26%) și Labour (22%) conduceau, urmate de Conservatori (17%), Liberal-Democrați (16%) și Partidul Verzilor - care ajungea la 11% din intențiile de vot.¹⁴ Această dublă evoluție a sistemului partizan părea confirmată de cele două scrutine din mai 2019: alegerile locale și cele parlamentare au consacrat un raport de forțe care punea sub semnul întrebării însăși supraviețuirea bipartismului Westminsterian pe termen mediu. Pe 2 mai 2019, după alegerile locale, deși Conservatorii și Laburiștii rămăneau cele două principale partide (cu 28% din voturi fiecare), observatorii constatau puseul Liberal Democraților (19%), al Verzilor și al candidaților independenți. În total, Conservatorii pierduseră

1334 (aproximativ o treime din cele deținute anterior) de mandate de consilier local, Labour minimizase reculul (numai 82 de mandate în minus față de 2015), Liberal Democrații câștigaseră 703 de mandate adiționale (dublându-și scorul din 2015), Verzii 198 (o creștere de 400%), iar un număr mare de candidați independenți s-au impus în fața candidaților partidelor tradiționale.¹⁵ Dar adevăratul șoc s-a produs cu ocazia alegerilor europene din 23 mai. Cu toate că alegerile europene, prin utilizarea unui sistem proporțional, au o dinamică proprie care a fost mereu defavorabilă marilor partide tradiționale, scrutinul a avut efectul unui seism. Brexit Party, recent fondat de Nigel Farage, a obținut peste 31% din voturi la nivel național, urmat la o oarecare distanță de Liberal Democrați (20,3%). Cu numai 14%, Laburiștii nu aveau nici 2 puncte avans față de Verzi (12,9%). Partidul Conservator, condus de Teresa May, nu a depășit nici măcar pragul de 10%.¹⁶

Lunile mai-august 2019 au reprezentat o secvență politică decisivă, cu niște lecții extrem de complexe. Bipartismul britanic, chiar dacă putea fi menținut artificial de către sistemul electoral, era în pericol de a se decupla complet de votul popular, ceea ce pe termen mediu ar fi provocat grave blocaje politice.¹⁷ Dar cea mai revelatoare lecție politică privea reconfigurarea câmpului ideologic, de-a lungul faliei sociologice și culturale generate de Brexit. *Leavers* (promotorii părăsirii Uniunii Europene) și *Remainers* (care doresc revenirea asupra deciziei referendumului din 2015, fie printr-un al doilea vot popular fie printr-o decizie parlamentară) alcătuiesc două blocuri ideologice și axiologice, două culturi politice coerente. Luările de poziție partizane privind Brexit-ul sunt mai susceptibile de a fi generatoare de polarizare extremă decât

13. „Westminster Voting Intention Poll – YouGov/Times 28-29 May 2019”, *Opinion Bee*, <https://opinionbee.uk/poll/4075/yougov-times-28-29-may-2019-westminster-voting-intention>, accesat 14 decembrie 2019

14. „Westminster Voting Intention Poll – Opinium/Observer 28-30 May 2019”, *Opinion Bee*, <https://opinionbee.uk/poll/4076/opinium-observer-28-30-may-2019-westminster-voting-intention>, accesat 14 decembrie 2019

15. „Local elections: results in maps and charts”, *BBC News*, 3 mai 2019, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-48091592>, accesat 14 decembrie 2019

16. „The UK’s European Elections 2019”, *BBC News*, 24 mai 2019, <https://www.bbc.com/news/topics/crjeqkdevvvt/the-uks-european-elections-2019>, accesat 14 decembrie 2019

17. A se vedea Ian Simpson, „Voters are going beyond left-right divide, and the system can’t handle it”, *Electoral Reform Society*, 17 iunie 2019, <https://www.electoral-reform.org.uk/why-uk-parties-are-starting-to-embrace-brexite-driven-electoral-pacts/>, accesat 14 decembrie 2019

orice identificare partinică tradițională: un sondaj British Social Atitudes demonstrează că, în timp ce numai 8% dintre respondenți declarau că se identifică ca niște susținători „foarte hotărâți” ai vreunui partid politic, peste 40% se declarau ca fiind „foarte opuși” sau, dimpotrivă, „foarte favorabili” ieșirii din UE.¹⁸ Un alt studiu condus de institutul Populus a ajuns la concluzii identice: 88% din populația Marii Britanii se consideră ca fiind fie *Leaver* sau *Remainer*, iar 72% afirmă că se identifică „foarte sau destul de mult” cu această etichetă. Prin comparație, numai 62% se identifică cu un partid politic (dintre care 47% se identifică „foarte sau destul de mult” cu o oarecare identitate partizană).¹⁹ Poziționarea pro sau anti-Brexit coagulează, deci, două identități politice partizane puternic structurate, cu rădăcini într-un fond atât socio-cultural cât și moral-axiologic. Geografia electorală a votului „Leave” a demonstrat că acesta se concentrează în zonele defavorizate economic, fiind influențat puternic și de indicatori precum nivelul de educație și/sau calificare profesională, nivelul de venit și vârsta.²⁰ În zonele rurale și în orașele mici, votul popular a înclinat de asemenea net în favoarea părăsirii blocului comunitar.²¹ Acest model explicativ al unui vot „periferic”²² agregat în zone economic marginale, care replica *pattern*-ul votului anti-sistem în alte state europene precum Franța,²³ sau în Statele Unite,²⁴ trebuie completat prin integrarea unei dimensiuni culturale și ideologice. Într-adevăr, atitudinea cu

privire la pedeapsa cu moartea este un indicator mult mai sigur al votului *Leave* decât clasa socială sau nivelul de venit.²⁵ Acest aspect indică faptul că există o corelație robustă între propensiunea votului „Leave” și un atașament față de valori considerate „autoritare” sau „conservatoare” (în sens larg, nu în sensul afilierii la toryismul britanic).

Moartea clivajelor tradiționale: Brexit ca un substitut de clivaj pe durată determinată

În spatele votului Brexit se profilează liniile de fractură ale unui clivaj deloc superficial. Este însă justificat, pentru a explica natura fenomenului Brexit, recursul la noțiunea de *critical juncture* ?

În literatura de specialitate, termenul atribuit lui Seymour Martin Lipset și Stein Rokkan²⁶ descrie un moment fondator puternic polarizant și cu o profundă încărcătură simbolică și emoțională, care va determina configurația ulterioară a clivajelor. Mobilizată îndeosebi în cadrul paradigmei instituționalismului istoric, unde este strâns corelată cu conceptul de *path dependency* (dependența de cale, care caută să explice modul prin o anumită opțiune, într-un moment definitiv, va modela decisiv deciziile și evoluțiile viitoare),²⁷ noțiunea de *critical juncture* este însă utilă mai ales în studiul duratei lungi istorice, nu a imediatului politic: în studiul lor clasic, Lipset și Rokkan citau drept „conjuncturi critice” în istoria occidentală

18. National Center for Social Research, „The UE debate – Has Brexit polarized Britain”, *British Social Atitudes nr. 36*, 2019, https://www.bsa.natcen.ac.uk/media/39294/8_bsa36_the_eu_debate.pdf, accesat 14 decembrie 2019

19. „The importance of Remainer and Leaver identities”, *Populus*, 15 aprilie 2019, <https://www.populus.co.uk/insights/2019/05/the-importance-of-remainer-and-leaver-identities/>, accesat 14 decembrie 2019

20. Sascha O. Becker, Thimo Fetzer și Dennis Novy, „Who voted for Brexit? A comprehensive district-level analysis”, *Economic Policy*, 2017/10, vol. 32, issue 92, pp. 603-651

21. „UK vote for Brexit : CLA analysis of rural voting”, *CLA*, 24 iunie 2016, <https://www.cla.org.uk/latest/lobbying/brexit-new-opportunities/brexit-news/eu-referendum-cla-analysis-rural-voting#>, accesat 14 decembrie 2019

22. Noțiunea de „periferie” a fost mobilizată de geograful francez Christophe Guilluy în *La France périphérique : comment on a sacrifié les classes populaires* (Flammarion, Paris, 2014), pentru a elabora un model explicativ al absenționismului și al votului în favoarea formațiunii populiste Frontul Național

23. Sascha O. Becker, Thimo Fetzer și Dennis Novy, *op. cit.*, pp. 638-640

24. A se vedea Pippa Norris și Ronald Inglehart, *Cultural Backlash: Trump, Brexit and Authoritarian Populism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019

25. Alex Burton, „The link between Brexit and the death penalty”, *BBC News*, 17 iulie 2016, <https://www.bbc.com/news/magazine-36803544>, accesat 14 decembrie 2019

26. A se vedea Seymour M. Lipset și Stein Rokkan, „Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments”, în Seymour M. Lipset și Stein Rokkan (eds.), *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*, Free Press, New York, pp. 1–64.

27. Giovanni Cappocia și Daniel Kelemen, „The Study of Critical Junctures: Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism”, *World Politics*, vol. 59, no. 3 (2007), pp. 341–369

Reforma religioasă, Revoluția națională și instituționalizeze sub forma unor partide
Revoluția industrială, secvențe istorice ample, politice.

extinse pe mai multe decenii, cu un impact Descoperim că peisajul politic post-Brexit este
modelator imens asupra tectonicii societăților²⁸. structurat de o formă de conflictualitate
Diferența de magnitudine face dificilă o partizană remarcabil de similară celei
comparație cu Brexit. Este prea devreme pentru evidențiate – deși într-un spațiu politic foarte
a spune dacă Brexit-ul nu este decât un diferit – de acest model teoretic. Conflictul
epifenomen grefat pe niște mutații subterane pe privitor la Brexit, odată procesul părăsirii
termen lung, sau are într-adevăr o dimensiune blocului comunitar finalizat, nu poate fi înghețat
matricială care să inducă o restructurare în timp decât cu prețul unei reorientări reale a
profundă a peisajului politic britanic. discursului. În prezent, retorica partidelor

Conceptul istoric rokkanian de clivaj nu apare, deschis pro-europene este ancorată în orizontul
deci, drept cel mai adecvat pentru înțelegerea limitat al unei reversibilități a votului de pe 23
faliei – foarte reale, dar încă slab iunie 2016, fie sub forma revocării articolului 50
instituționalizate – între tabăra „Leave” și (această opțiune este cea a Partidului Liberal
„Remain”. Un alt model teoretic transcrie mai Democrat³¹) fie sub forma unui al doilea
bine realitatea acestei remodelări ideologice. referendum (opțiune susținută de Labour și de

Politologul Daniel Louis Seiler, descriind Verzi³²). Pe termen lung, în situația în care
peisajul politic est-european post-comunist, Conservatorii reușesc să scoată Marea Britanie
evoca coagularea în fazele inițiale ale tranziției a din UE – cea ce pare astăzi o chestiune de luni –
unor *substitute de clivaj cu o durată de viață relevanța unui astfel de discurs va fi pusă sub
tranzitorie*, legate de imediatul politic dictat de semnul întrebării. Este puțin probabil ca
gestionarea ieșirii din vechiul regim.²⁹ Un astfel de tehnicitatea dezbaterilor privind relația
de substitut de clivaj pe durată determinată era, comercială și geopolitică post-Brexit cu blocul
de exemplu, cel între neocomuniști și „opoziția comunitar să ofere bazele unei retorici suficient
democratică”.³⁰ Un substitut de clivaj reprezintă de mobilizatoare, și nu există apetit pentru un
o linie de demarcație generatoare de polarizare, nou referendum de adeziune în viitorul
dar este greu de imaginat un îngheț în apropiat³³. Identitatea politică pro-europeană va
în perspectivă, cel puțin sub forma actuală (pe când fi obligată, pentru a supraviețui, să se agrege de-
modelizarea lui Lipset și Rokkan se baza tocmai a lungul unor axe mai solide, care însă nu au fost
pe această capacitate de „înghețare” și încă articulate.³⁴ De asemenea, falia dintre
stabilizare pe termen lung a conflictului). De completele vechile dihotomii structurante ale vieții
asemenea, el nu are capacitatea de a anihila politice. Stânga și dreapta nu și-au pierdut total
complet alte dihotomii existente în societate, ci relevanța. Este adevărat că diada stânga-dreapta
se grefează pe ele, estompându-le temporar. nu poate fi unica cheie de lectură a votului Brexit

Mai ales, fiind determinat de actualitatea din 2016, și nici ale alegerilor ulterioare din
politică imediată, conflictul nu a avut timp să se

28. Seymour M. Lipset și Stein Rokkan, *op. cit.*, pp. 37-39

29. Louis Daniel Seiler, „Les partis politiques dans l’Europe de Centre-Est. Le cas de la social-démocratie. Essai de théorisation”, in Mario Telo, *De la Nation en Europe. Paradoxes et dilemmes de la social-démocratie*, Bruylant, Bruxelles, 3/3, 1991

30. Ibidem, p. 148

31. „Liberal Democrat manifesto 2019 : 12 key policies explained”, *BBC News*, 20 noiembrie 2019, <https://www.bbc.com/news/election-2019-50459123>, accesat 18 decembrie 2019

32. „UK election 2019 : Where does each party stands on Brexit”, *Euronews*, 15 noiembrie 2019, <https://www.euronews.com/2019/11/01/uk-election-2019-where-does-each-party-stand-on-brexit>, accesat 18 decembrie 2019

33. „Battle for UK to remain in the UE is now lost and rejoining won’t be prospect for 20 years from now, admits Lord Heseltine”, *The Independent*, 14 decembrie 2019, <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/uk-brexit-heseltine-remain-eu-rejoin-peoples-vote-referendum-a9246611.html>, accesat 18 decembrie 2019

34. „Remain and Revoke hasn’t worked for the Lib Dem. So where do they go from now”, *The Independent*, 17 decembrie 2019, <https://www.independent.co.uk/voices/liberal-democrats-remain-revoke-rejoin-brexit-election-core-vote-a9249761.html>, accesat 18 decembrie 2019

2017 și 2019. Dar noua dihotomie pro- și anti-UE nu este nici ea exhaustivă, suprapunându-se mai degrabă decât anulând alte surse tradiționale de conflictualitate politică.

Ideologic, agenda campaniei electorale este marcată de puternica vizibilitate a temelor sociale. Sondajul independent condus de platforma de știri TLDR indica clar că teme domestice precum starea sistemului de sănătate, austeritatea sau protecția mediului puteau egala sau chiar depăși Brexit-ul în termeni de vizibilitate în timpul campaniei electorale. Tema Brexit-ului, deși indubitabil proeminentă, nu este hegemonică: conform unui sondaj YouGov, Brexit era într-adevăr printre problematicile cele mai relevante pentru alegători (68% considerau că Brexit este cea sau printre cele mai importante mize ale scrutinului), dar și sănătatea (pentru 40% din respondenți, tema sănătății este cea sau printre cele mai importante), securitatea (28%), protecția mediului (25%) sau economia (25%) erau citate de un număr mare de respondenți.³⁵

Pe 18 noiembrie, Brexit scăzuse la 59%, iar starea sistemului de sănătate urcase la 45% și protecția mediului la 28%.³⁶ Mai mult, alte sondaje conduse în ultimele săptămâni de campanie plasau sănătatea și starea sistemului medical de stat, grav afectat de austeritatea bugetară, în fața preocupărilor legate de părăsirea UE.³⁷ Constatăm deci că, pe lângă o temă predominantă – Brexit – care se sustrage într-adevăr grilei de lectură a registrelor clasice de stânga și dreapta, campania a fost marcată de menținerea în câmpul ideologic a altor problematici tradițional ancorate în discursul de

stânga sau de dreapta: starea serviciilor publice, austeritatea bugetară, sau securitatea și criminalitatea.³⁸

Din punct de vedere structural, considerând Partidul Laburist ca fiind vehiculul tradițional al stângii și Partidul Conservator vehiculul tradițional al drepteii, constatăm că degringolada de la alegerile locale și europene a fost stopată net. În decembrie 2019, cele două mari partide au însumat aproape 76% din voturi (43,6% pentru Conservatorii conduși de Boris Johnson, 32,2% pentru Laburiști).³⁹ Dincolo de mecanismele specifice de fabricare a unei majorități parlamentare de către sistemul electoral britanic, Conservatorii au obținut al doilea mai mare procentaj de voturi din istoria postbelică a Marii Britanii: în 1979, partidul lui Margaret Thatcher primea 43,9% din voturi, cu numai 3 sutimi mai mult decât scorul lui Johnson, într-o victorie care a rămas în istorie⁴⁰. Nu se poate deci, în conjunctura actuală, vorbi de un bipartism agonizant, bransat la aparate și menținut în viață artificial de către sistemul *first past the post*. Cu atât mai mult cu cât partidele „noi”, care se identifică în măsură redusă cu etichetele de stânga sau de dreapta, au avut scoruri foarte modeste (11,5% pentru Lib Dem, 2,7% Verzi, 2% Brexit Party⁴¹).

Acest ultim aspect ne duce la principalul punct pentru care considerăm că Brexit-ul se constituie mai degrabă ca un substitut de clivaj tranzitoriu. Un clivaj este, potrivit definiției clasice a lui Lipset și Rokkan, o formă de conflictualitate internă *instituționalizată de partide politice coagulate în jurul acestei rivalități*. Brexit-ul a avut neîndoiește un impact

35. „Which issues will decide the general election”, *YouGov*, 7 noiembrie 2019, <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2019/11/07/which-issues-will-decide-general-election>, accesat 18 decembrie 2019

36. „Top Issues Tracker Great Britain”, *YouGov*, 2 decembrie 2019, https://d25d2506sfb94s.cloudfront.net/cumulus_uploads/document/ea7kub6g2/YG%20Trackers%20-%20Top%20Issues_W.pdf, accesat 18 decembrie 2019

37. „General election 2019: Will this be a Brexit election”, *BBC News*, 7 noiembrie 2019, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-50303512>, accesat 18 decembrie 2019

38. „UK elections: What are the big issues?”, *Deutsche Welle*, 12 decembrie 2019, <https://www.dw.com/en/uk-election-what-are-the-big-issues/a-51571400>, accesat 18 decembrie 2019

39. „Elections results 2019 : what party got the most votes...and other questions”, *BBC News*, 13 decembrie 2019, <https://www.bbc.com/news/election-2019-50779901>, accesat 18 decembrie 2019

40. „1979: Tory win landslide”, *BBC News*, 5 aprilie 2005, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/vote_2005/basics/4393311.stm, accesat 18 decembrie 2019

41. „Elections results 2019 : what party got the most votes...and other questions”, *The Independent*, 17 decembrie 2019, <https://www.independent.co.uk/voices/liberal-democrats-remain-revoke-rejoin-brexit-election-core-vote-a9249761.html>, accesat 18 decembrie 2019

imens asupra societății britanice, creând o puternică polarizare și generând, în decursul a câtorva luni, identități politice antagoniste. Dar instituționalizarea identităților „Leave” și „Remain” – esențială pentru stabilizarea în timp al clivajului – a fost parțială și imperfectă. Pro-europenii s-au grupat în mai multe formațiuni deja existente, de la Labour la Partidul Verzilor. O singură formațiune s-a născut din Brexit pe partea pro-europeană, efemerul partid de centru Change UK, dizolvat în decembrie 2019⁴². Principalul vehicul electoral al identității „Remain” a fost partidul Liberal-Democrat – partid succesor al vechiului partid anti-absolutist Whig, care a dominat politica britanică în secolele XVIII-XIX. Tabăra „Leave” a fost instituționalizată mai eficient, în principal întrucât beneficia dinainte de referendum de un vehicul politic robust, partidul UKIP, care depășea confortabil pragul de 10% (în 2015, partidul lui Farage a primit 12,65% din voturi⁴³) și care și-a construit identitatea politică în jurul resentimentului anti-european⁴⁴. Creat în ianuarie 2019 de fostul președinte UKIP, Nigel Farage, Brexit Party este un *single issue party*⁴⁵ coagulat în jurul unei neîncrederi – arhetipal populistă – că un partid mainstream, „al elitelor”, precum Partidul Conservator poate negocia un *clean Brexit* fără să trădeze voința populară. Scorul excepțional al formațiunii lui Farage la

alegerile europene nu a oprit, însă, degringolada de la alegerile parlamentare din decembrie 2019. Brexit Party a fost afectat de revirimentul a patru europarlamentari aleși pe listele partidului, care și-au anunțat sprijinul pentru Conservatori pentru a nu diviza electoratul „Leave”⁴⁶, dar și de o strategie electorală timidă, conciliantă cu Partidul Conservator, pe care a ales să nu îl conteste în cele 317 circumscripții deja deținute de acesta⁴⁷. Rezultatul a fost un scor catastrofal, nu atât prin imposibilitatea de a câștiga un singur mandat la Westminster (în trecut, UKIP-ul a fost sistematic penalizat de sistemul *first past the post*)⁴⁸, cât prin procentajul redus de voturi primite la nivel național (2%). Brexit Party a capitalizat excelent votul de protest, dominând confortabil alegerile europarlamentare - unde alegătorii sunt motivați de o logică punitivă dirijată împotriva partidelor de guvernământ.⁴⁹ Formațiunea lui Farage a folosit un stil populist, exploatănd dihotomia popor vs. elite și racordând abil narațiunea anti-europeană la narațiune anti-sistem⁵⁰. Farage a replicat cu Brexit Party rețeta de succes a UKIP-ului: o formulă anti-europeană „multistratificată” unde retorica anti-europeană servește drept proxy pentru un resentiment anti-elitist mai amplu, dirijat de data asta către interior, spre clasa politică națională și media tradițională⁵¹. Mai credibil în postura antisistem

42. A se vedea „The party that didn't quite change UK politics”, *BBC News*, 11 septembrie 2019, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-49638633>, accesat 18 decembrie 2019

43. „Election 2015 – results”, *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/election/2015/results>, accesat 18 decembrie 2019.

44. Andrea Pareschi și Alessandro Albertini, “Immigration, Elites and the European Union. The Framing of Populism in the Discourse of Farage's UKIP”, *Comunicazione politica: Quadrimestrale dell'Associazione Italiana di Comunicazione Politica*, no. 2/2018

45. Simon Usherwood, „The dilemmas of a single-issue party – The UK Independence Party”, *Representation*, vol. 44, nr. 3, pp. 255-264

46. „Brexit Party imploding after four MEPs defect to back Boris Johnson”, *Euractiv*, 5 decembrie 2019, <https://www.euractiv.com/section/uk-europe/news/brexit-party-imploding-after-four-meps-defect-to-back-boris-johnson/>, 18 decembrie 2019

47. „Brexit Party will not contest 317 Tory-won seats, Farage says”, *The Guardian*, 11 noiembrie 2019, <https://www.theguardian.com/politics/2019/nov/11/brexit-party-will-not-contest-317-tory-seats-nigel-farage-says>, accesat 19 decembrie 2019

48. „The winners and losers of Britain's first past the post electoral system”, *The Economist*, 8 iunie 2019, <https://www.economist.com/graphic-detail/2017/06/08/the-winners-and-losers-of-britains-first-past-the-post-electoral-system>, accesat 19 decembrie 2019

49. A se vedea Hix, Simon și Marsh, Michael, „Punishment or protest? Understanding European Parliament Elections”, *Journal of Politics*, 2007, vol. 69, nr. 2, pp. 495-510

50. „Rage, rapture and pure populism. On the road with Nigel Farage”, *The Guardian*, 19 mai 2019, <https://www.theguardian.com/politics/2019/may/19/nigel-farage-brexit-party-on-the-road-populism>, accesat 20 decembrie 2019

51. A se vedea Paul Taggart, „A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems”, *European Journal of Political Research*, vol. 33, nr. 2, pp. 363-88

decât Partidul Conservator, formațiunea – izolată de refuzul lui Johnson de a forma o alianță în vederea alegerilor din decembrie⁵² – nu a reușit, însă, să devină un vehicul credibil al Brexit-ului ca proiect național. În lumina rezultatului de pe 12 decembrie, Brexit Party rămâne prizonier dinamicii debilitante care fusese proprie și UKIP-ului: cea a unui partid care evoluează la periferia sistemului, capabil să influențeze agenda politică dar fără să preia un rol politic de prim plan care să justifice o reorganizare a sistemului partinic.

Concluzie: o noua stângă, o noua dreaptă? Mutații interne ale conservatismului și laburismului post-Brexit

Brexit nu s-a constituit ca un nou clivaj matricial credibil care să înlocuiască tradiționala dihotomie dintre Laburiști și Conservatori. Principala lecție a alegerilor din decembrie 2019 a fost deci reziliența modelului Westminsterian, cel puțin în Anglia și Țara Galilor (în Scoția și Irlanda de Nord, unde tentația independenței se coagulează secretând o respingere tot mai marcată a marilor partide naționale, observatorul are nevoie de o altă grilă de analiză, mai adaptată dinamicilor locale⁵³). Secvența mai-august 2019 – punctată de două scrutine, localele la începutul lunii mai, europenele la finalul aceleiași luni – părea să preconizeze erodarea definitivă a bipartismului tradițional și impunerea unor noi vehicule politice precum Brexit Party și Lib Dem sau Partidul Verzilor, mai aliniate noilor linii de demarcație care traversau societatea britanică post-Brexit. În perioada iulie-august, Brexit Party și Liberal Democrații, după două luni de creștere spectaculoasă în sondaje, erau pe punctul de a depăși, în intențiile de vot măsurate la nivel național, scorul Laburiștilor și Conservatorilor (a se vedea figura 1)⁵⁴.

Toamna 2019 a inversat trendul ascendent al micilor formațiuni, cimentând din nou tropismul bipolar care guvernează sistemul politic britanic postbelic. Alegerile din 2019 sunt un ecou, din acest punct de vedere, al celor din 2017: atunci, cele două partide de guvernământ au acaparat împreună peste 80% din voturi⁵⁵ (în comparație cu puțin peste 67% în 2015, înainte de Brexit⁵⁶). Deliberat am ales să comparăm cifrele procentajului din votul popular și nu numărul de scaune parlamentare, deoarece reziliența votului Labour sau Conservator nu se reduce la un automatism al sistemului *first-past-the-post*. Concluzia este că, deși raportul de forțe între cele două mari partide de guvernământ evoluează constant, antagonismul dintre ele continuă să fie, pe plan politic, de departe cel mai relevant în Anglia și Țara Galilor.

Dar dacă, indeniabil, fractura Brexitului nu a dizolvat tradiționalul clivaj stânga-dreapta, care și-a demonstrat reziliența prin supraviețuirea celor două mari vehicule politice, ideologice și electorale ale sale (Partidul Laburist și Partidul Conservator), șocul referendumului de pe 23 iunie 2016 a fost catalizatorul unor mutații profunde în natura celor două partide și, într-adevăr, în definiția însăși a noțiunii de stânga și de dreapta. Brexit a reprezentat, din punct de vedere ideologic, ruperea consensului blairist care, după epuizarea Revoluției Conservatoare thatcheriene, a asigurat stabilitatea relativă a sistemului britanic. Pentru eseistul și jurnalistul Tom McTague, „rețeta Blair” (*the Blair playbook*) – care recomanda liderilor partidelor de guvernământ de stânga și de dreapta o circumspecție sporită față de propriile nuclee militante „radicalizate” și incita prin platforme programatice centriste, de tip *catch-all*, la o deschidere cât mai amplă către electoratul slab politizat – a încetat progresiv să mai fie operativă în spațiul britanic după Brexit⁵⁷. Dacă

52. „General election 2019 : Boris Johnson rejects pact with Nigel Farage”, *BBC News*, 1 noiembrie 2019, <https://www.bbc.com/news/election-2019-50264395>, accesat 21 decembrie 2019

53. „UK Election: Scots vote no to Brexit, yes to independence”, *Press TV*, 13 decembrie 2013, <http://french.presstv.com/Detail/2019/12/13/613605/UK-Election-Scotland-Brexit-Independence>, accesat 25 decembrie 2019

54. „UK general election poll tracker”, *Financial Times*, 12 decembrie 2019, <https://www.ft.com/content/263615ca-d873-11e9-8f9b-77216ebef1f7>, accesat 25 decembrie 2019

55. „Election 2017 – results”, *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/election/2017/results>, accesat 25 decembrie 2019

56. „Election 2015 – results”, *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/election/2015/results>, accesat 25 decembrie 2019

57. Tom McTague, „The Clinton-Blair playbook has been junked”, *The Atlantic*, 3 octombrie 2019, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/10/boris-johnson-and-jeremy-corbyn-upend-tony-blair-playbook/599302/>, accesat 25 decembrie 2019

în trecut liderii politici se temeau ca polarizarea să nu aducă partidul într-o situație de insularitate ideologică debilitantă electoral, Brexit a redefinit regulile jocului, radicalitatea încetând să mai fie limitativă: atât Jeremy Corbyn cât și Boris Johnson (dar și liderii unor formațiuni mai mici, precum Jo Swinson de la Liberal Democrați⁵⁸) au făcut pariul unei campanii a intransigenței și purității ideologice, nu a compromisului pragmatic.

A doua mutație a redefinit în profunzime socul sociologic al stângii și al drepte: clasele defavorizate și marginalizate economic votează în proporție din ce în ce mai mare la dreapta, pe când păturile educate și relativ stabil economic se orientează ideologic către stânga. Spre deosebire de prima evoluție evocată, este o tendință observabilă pe termen lung, documentată încă din anii 1950 de economistul francez Thomas Picketty care a studiat în perspectivă comparată Partidul Laburist, Partidul Socialist francez și Partidul Democrat american⁵⁹. „Brahmanizarea” stângii social-democrate (denumirea aleasă de Picketty pentru a descrie „exodul muncitoresc” către dreapta conservatoare sau partidele anti-sistem, și recompoziția stângii în jurul unui electorat format din clasa de mijloc diplomată urbană – de unde referința la casta brahmanilor, care compunea elita intelectuală în societatea hindusă tradițională) nu a fost stopată de sinteza corbynistă, care în însăși promisiunea de radicalitate și ruptură exprima în esență dezideratul și frustrarea unui electorat de stânga tânăr, diplomat și urban; pe teme precum drepturile minorităților, ecologie, imigrație, sau moștenirea imperială britanică (Jeremy Corbyn a fost în anii 1970, pe când era un deputat al

aripii dure a Labour, principala portavoce al unei retorici rezolut anti-imperialiste⁶⁰) exista o evidentă decuplare între discursul Labour și agenda bastioanelor muncitorești „roșii” din Midlands și Nordul Angliei. Supranumită „zidul roșu”, această zonă compusă din circumscripții tradițional loiale Partidului Laburist și care concentrează un electorat proletar (și unde votul „Leave” a fost deosebit de robust în 2016) a basculat în 2019 la dreapta, pentru prima oară în decenii, dacă nu într-un secol. Este cazul districtului Burnley, o fostă zonă industrială la nord de Manchester, care trimite la Westminster un reprezentant conservator pentru prima dată în 109 ani; Burnley a votat *Leave* în proporție de 67%.⁶¹ Prin contrast, harta electorală a Angliei ilustrează foarte net dihotomia între zonele rurale și marile aglomerări urbane: majoritatea districtelor londoneze, precum și conurbațiile Liverpool, Manchester și Leeds, rămân enclave robuste ale votului de stânga⁶².

Partidul lui Boris Johnson atrage din ce în ce mai mult un electorat în vârstă, defavorizat economic și fără studii superioare, capitalizând eficient tema Brexit-ului. Referendumul din 2016 nu se află la originea acestei lente mutații a soclurilor demografice ale celor două mari partide, dar a accelerat tendința de destructurare a vechiului determinismului partizan de clasă. „Noul vot conservator” se suprapune cu votul Trump, în arii cheie precum imigrația, multiculturalismul sau naționalismul economic: o narațiune unitară alimentată de resentimentul *anti-establishment* și un anti-liberalism difuz (care nu este identic cu anti-capitalismul extremei stângi, dar este filozofic asimilabil cu o formă de naționalism economic favorabil antreprenorialul local, însă critic față

58. Lib Dem a promis revocarea articolului 50 prin care Marea Britanie operează ieșirea din blocul comunitar fără o a doua consultare populară, provocând un val de controverse. A se vedea „The Lib Dem Article 50 gamble is so radical it might just work”, *City A.M.*, 18 septembrie 2019, <https://www.cityam.com/the-lib-dem-article-50-gamble-is-so-radical-it-might-just-work/>, accesat 26 decembrie 2019 sau „Lib Dem are the real Brexit extremists”, *The Spectator*, 16 septembrie 2019, <https://blogs.spectator.co.uk/2019/09/lib-dems-are-the-real-brex-it-extremists/>, accesat 26 decembrie 2019

59. Thomas Picketty, *Capital et idéologie*, Seuil, Paris, 2019, pp. 933-993

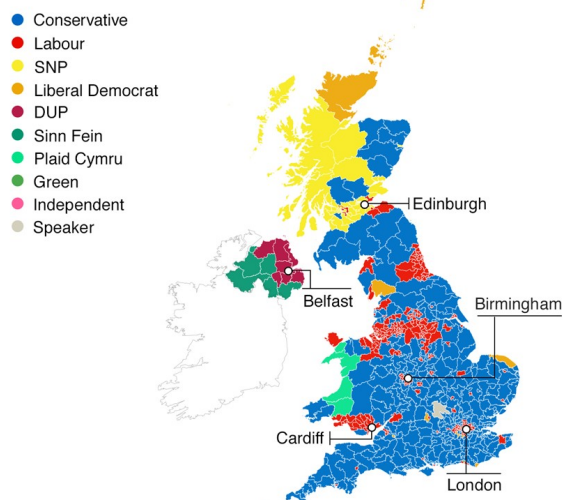
60. A se vedea Colin Schindler, „Jeremy Corbyn’s anti-imperial nostalgia”, *Foreign Policy*, 26 ianuarie 2018, <https://foreignpolicy.com/2018/01/26/jeremy-corbyns-anti-imperial-nostalgia/>, accesat 26 decembrie 2019

61. „Labour Party’s Red Wall across England falls as voters clamour for Brexit”, *CBC News*, 13 decembrie 2019, <https://www.cbc.ca/news/world/labour-party-s-red-wall-across-england-falls-as-voters-clamour-for-brex-it-1.5395046>, accesat 26 decembrie 2019

62. „Uk General Election Results Map 2019”, *Map Room*, 13 decembrie 2019, <https://maproom.net/demo/election-map/0.html>, accesat 26 decembrie 2019

de cel internațional) înlocuiește ca locomotivă ideologică discursul anti-etatist și anti-birocrație al toryism-ului thatcherian sau al republicanismului reaganian⁶³. Conservatismul social îngemănat cu protecționismul economic este rețeta noii drepte populiste, atât în Franța, în Statele Unite și, mai recent, în Marea Britanie (deși numai în aceste ultime două state ea a recuperat ca vehicul ideologic partidul dreptei tradiționale)⁶⁴. Pentru Thomas Picketty, antagonismul între noua stângă „brahmană” (care a metabolizat liberalismul economic al dreptei tradiționale) și social-nativismul dreptei populiste este viitorul motor al conflictualității ideologice, politice și electorale.⁶⁵

UK general election 2017

Rezultate finale pentru cele 650 de circumscripții electorale.
Sursă : BBC News, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-49826655>, accesat pe 25 decembrie 2019

Această mutație, care nu este expresia unui excepționalism britanic așa cum nu este nici o consecință directă și exclusivă a Brexitului, ridică desigur, pentru conservatori mari semne de întrebare: cum poate elita Tory pro-Brexit – cu viziunea unui „Singapore-on-Thames” care să capteze, printr-o politică de defiscalizare și deregularizare, energiile economice globale⁶⁶ – reconcilia aspirațiile protecționiste ale acestui nou electorat cucerit de la Labour cu propriul său voluntarism liberal?

În concluzie, Brexitul nu a dizolvat modelul Westminsterian, ci l-a actualizat; conflictualitatea stânga-dreapta, după anii consensului social-liberal post-blairist, se reinventează de-a lungul unor noi linii de fractură. Desigur, conținutul etichetelor nu mai este același ca acum douăzeci de ani, dar fluidul lor ideologic a fost constant în mișcare, deseori infiltrând poroasa membrană separând principial stânga și dreapta. Brexitul a fost catalizatorul și acceleratorul acestor mutații, dar nu o cauză primă. Laburismul își caută o nouă identitate, după experimentul Corbyn. În plină tranziție, toryismul – victorios pe termen scurt – nu știe încă să articuleze noul fond ideologic și noua realitate de care profită obiectiv: eficient electoral, rămâne de văzut dacă partidul lui Johnson este destul de abil cultural pentru a crea și a-și apropria, ca Thatcher înaintea sa, limbajul politic al acestui nou *Zeitgeist*.

Bibliografie

Albertini, Alessandro și Pareschi, Andreea, „Immigration, Elites and the European Union. The

63. A se vedea Tom McTague, „The Conservative Party’s genius: enduring”, *The Atlantic*, 30 septembrie 2019, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/09/conservative-party-survive-brexit/599050/>, accesat 26 decembrie 2019

64. A se vedea Pippa Norris și Ronald Inglehart, *op. cit.*

65. Thomas Picketty, *op. cit.*, pp. 933-1000

66. Ideea unui expansiuni economice bazate pe rețeta *laissez-faire* singaporeză sau hongkongheză a fost lansată în spațiu public de Philip Hammond, fiind preluată ulterior de alte figuri ale Partidului Conservator precum Daniel Hannan, Owen Paterson, Jeremy Hunt sau, mai discret, de Boris Johnson. Johnson are pe rol un astfel de proiect de creare a unor „porturi liberele” după modelul singaporez, unde mărfurile care tranzitează să beneficieze de un regim fiscal favorabil. A se vedea de exemplu Daniel Hannan, „A Singapore-style economy isn’t a threat, it’s a growth strategy”, *Conservative Home*, 16 februarie 2017, <https://www.conservativehome.com/thecolumnists/2017/02/daniel-hannan-a-singapore-style-economy-isnt-a-threat-its-a-growth-strategy.html>, accesat 27 decembrie 2019 ; Owen Paterson, “Don’t Listen to the Terrified Europeans. The Singapore Model is our Brexit Opportunity”, *The Telegraph*, 21 noiembrie 2017, <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/11/20/dont-listen-terrified-europeans-singapore-model-brexit-opportunity/>, accesat 27 decembrie 2019 ; „Boris Johnson Widens Push for Singapore-Style Free Ports in U.K.”, *Bloomberg*, 2 august 2019, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-08-01/boris-johnson-widens-push-for-singapore-style-free-ports-in-u-k>, accesat 27 decembrie ; „The Brexit delusion of creating Singapore upom Thames”, *Financial Times*, 7 februarie 2019, <https://www.ft.com/content/a70274ea-2ab9-11e9-88a4-c32129756dd8>, accesat 27 decembrie 2019

Framing of Populism in the Discourse of Farage's UKIP", *Comunicazione politica: Quadrimestrale dell'Associazione Italiana di Comunicazione Politica*, no. 2/2018

Becker, Sascha O., Fetzer, Thiemo și Novy, Dennis, „Who voted for Brexit? A comprehensive district-level analysis”, *Economic Policy*, 645¹/54, vol. 76, issue 92

Cappocia, Giovanni și Kelemen, Daniel, „The Study of Critical Junctures: Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism”, *World Politics*, vol. 59, no. 3 (2007)

Guilluy, Cristophe, *La France périphérique : comment on a sacrifié les classes populaires*, Flammarion, Paris, 2014

Hix, Simon și Marsh, Michael, „Punishment or protest? Understanding European Parliament Elections”, *Journal of Politics*, 644¹, vol. 0³, nr. 6

Lipset, Seymour M. și Rokkan, Stein (eds.), *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*, Free Press, New York

Norris, Pippa și Inglehart, Ronald, *Cultural Backlash: Trump, Brexit and Authoritarian Populism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019

Picketty, Thomas, *Capital et idéologie*, Seuil, Paris, 2019

Taggart, Paul, „A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems”, *European Journal of Political Research*, vol. 33, nr. 2

Telo, Mario, *De la Nation en Europe. Paradoxes et dilemmes de la social-démocratie*, Bruylant, Bruxelles, 3/3, 1991

Usherwood, Simon, „The dilemmas of a single-issue party – The UK Independence Party”, *Representation*, vol. 44, nr. 3

Presă

The Guardian
The Spectator
La Republica
Berlingske
BBC News
The National
The Economist
TLDR News
Electoral Reform Society
CLA
EuroNews
Euractiv
The Independent
Deutsche Welle
Press Tv
Financial Times
The Atlantic
City A.M.
Foreign Policy
CBC News
Bloomberg
The Telegraph
Conservative Home

Sondaje și date statistice

YouGOv
Opinion Bee
Populus
British Social Atitudes

**Reclama
dumneavoastră aici**

Uniunea Europeană și Terorismul CBRN

Profesor
Christian KAUNERT¹

Profesor
Sarah LEONARD²

INTRODUCERE

Comprativ cu alte domenii de politică, implicarea Uniunii Europene (UE) în combaterea terorismului este un demers relativ recent. În mod obișnuit, statele europene care s-au confruntat cu amenințări teroriste, precum Marea Britanie, Italia, Spania și Germania de Vest au soluționat problemele independent. Unul dintre motivele principale pentru care nu a existat cooperare între statele UE a fost opinia comună conform căreia fiecare stat se confrunta cu amenințări diferite, precum Armata Republicană Irlandeză în Marea Britanie, ETA („Națiunea și Libertatea Basce” - mișcarea separatistă bască) în Spania, Brigăzile Roșii în Italia, Facțiunea Armata Roșie în Germania. Din punct de vedere formal, cooperarea UE pe linia

combaterii terorismului nu a luat ființă decât după intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht din 1993. Acest aspect s-a schimbat semnificativ imediat după atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001. Atacurile rezeptintă punctul de referință – „singularitatea” care a dus la identificarea terorismului, mai ales cel islamist, drept una din cele mai importante amenințări la adresa securității Uniunii Europene și a statelor membre (Kaunert și Leonard, 2019). Drept urmare, statele UE au decis să consolideze semnificativ cooperarea pe linia combaterii terorismului, după cum s-a văzut din adoptarea, în anii care au urmat, unui număr ridicat de reglementări ambițioase.

Din păcate, dimensiunea CBRN a politicii UE de combatere a terorismului a primit cu mult mai puțină atenție. Facem referire la combaterea utilizării armamentelor chimice, biologice, radiologice și nucleare (CBRN) în scopuri teroriste. Există argumente conform cărora acest lucru se datorează faptului că armamentul de tip CBRN este mai puțin utilizat în acțiuni teroriste. După cum subliniază Newsome și Jarmon (2016: 169), „pentru teroriști, armele de foc și explozivii reprezintă tehnologii familiare, probate, portabile, ieftine și ușor de utilizat”, în

1. Prof. dr. Christian Kaunert este președinte pentru politici și securitate și director al Centrului internațional pentru politici și Securitate al Universității South Wales. Este și conducător al Grupului asociat de cercetare pentru politici și securitate al Universității South Wales. Anterior a activat ca director academic și profesor la Institutul pentru studii europene din cadrul universității Vrije din Bruxelles și profesor pentru politici internaționale, șef de catedră în politici și director al Institutului european pentru securitate și justiție la Centrul de excelență Jean Monnet al universității Dundee.

Prof. Kaunert a efectuat studii și a predate în multe universități internaționale și a fost ales să ocupe prestigiosul post de șef Jean Monnet în justiție europeană și politici de afaceri interne și contraterorism (în anii 2012, 2013, 2017 și 2019). În prezent este editor al Revistei de studii europene contemporane, conflicte și cooperare internațională și al seriei de cărți „Evaluarea securității și justiției europene” a editurii Edward Elgar. De asemenea, este în consiliul director al Revistei de politici și societăți europene (EPS) și al Revistei pentru integritatea europeană (JEI).

2. Prof. Sarah Leonard s-a alăturat echipei Universității Bristol din vestul Angliei ca profesor pentru securitate internațională în iulie 2018. Sara are un doctorat în politici internaționale la Universitatea Aberystwyth din Țara Galilor, un masterat în Studii rusești și euro-asiatice și o licență în politici (relații internaționale) la Université Catholique de Louvain (Belgia). Anterior preluării postului la universitatea din Bristol, Sarah a fost lector la pentru securitate internațională la Universitatea Salford, cercetător asociat Marie Curie la Sciences Po Paris, conferențiar pentru politici la Universitatea Dundee și profesor asociat în afaceri internaționale la colegiul Versalius din cadrul universității Vrije din Bruxelles. Sarah este interesată de securitatea internațională, contra-terorism, integrarea europeană precum și de aspecte legate de migrație, azil și frontiere. Interesul său în domeniul cercetării este la intersecția dintre studii de securitate și securitate europeană. Este interesată în mod deosebit de studiul procesului de securizare și dezvoltare ale dezvoltării politicilor de securitate internă ale UE, în special cele legate de acordarea azilului, migrație și granițe, precum și de contra-terorism. Este membru al Grupului de cercetare a științelor sociale și teme de cercetare legate de Securitatea globală și drepturile omului.

timp ce "pentru achiziționarea și utilizarea tehnologiilor CBRN ar fi necesare intenții și abilități noi". Totuși, la nivelul oficialităților și mediului academic s-a împământat, în special după atacurile de la 11 septembrie 2011, opinia că riscul utilizării mijloacelor CBRN în atentate teroriste este semnificativ. De exemplu, în iunie 2003, un raport al administrației SUA înaintat Consiliului de Securitate al ONU a subliniat „probabilitatea ridicată” a unui atac CBRN executat de Al-Qaida în următorii doi ani (Newsome și Jarmon, 2016: 169). Aceste temeri pot fi foarte bine explicate de o schimbare în narațiunea experților privind natura amenințărilor teroriste la adresa statelor occidentale. În 1999, Laqueur (1999) susținea, în cartea sa intitulată *Noul terorism*, că specificul terorismului evoluează, îndepărtându-se de la recursul la violența calculată utilizată în scopuri politice, către fanatism și distrugerii catastrofale. Aceste aspecte au fost confirmate și de alți experți, care au avertizat asupra amenințării din partea a ceea ce a ajuns să fie denumit „super terorism”, „mega terorism” sau „hiper terorism”. Acești termeni au intenționat să atragă atenția asupra faptului că Occidentul se confruntă cu tipuri noi de grupări teroriste, percepute ca fiind mai periculoase și mai imprevizibile decât cele de dinainte (Neumann, 2009: 3). S-a mai presupus că aceste tipuri noi de amenințări teroriste ar fi foarte interesate să utilizeze armament de tip CBRN date fiind efectele lor catastrofale și devastatoare.

Deși, contrar previziunilor, Al-Qaida nu a condus, până acum, atentate teroriste împotriva Occidentului în care să utilizeze armament de tip CBRN, alți actori politici au făcut-o. Guvernul Federației Ruse, în special, a fost acuzat de două ori în ultimii ani că s-a aflat în spatele unor planuri de asasinat cu utilizarea de armament CBRN, în Marea Britanie, care pot fi considerate drept cazuri de terorism statal. În noiembrie 2006, fostul spion Litvinenko a fost asasinat prin otrăvire cu plutoniu radioactiv – 210 (BBC News, 2016), în timp ce în martie 2018, Sergei și Yulia Skripal au fost otrăviți cu neurotoxina Novichok. Aceștia și-au revenit, în cele din urmă (BBC News, 2018), dar o altă persoană a decedat în urma expunerii la neurotoxină. Pe lângă aceasta,

statele europene au devenit din ce în ce mai îngrijorate de posibilitatea ca persoane implicate în conflictul sirian să se reîntoarcă și să utilizeze arme chimice. Într-adevăr, din 2012 au existat acuzații – unele dintre ele din partea Organizației pentru Interzicerea Armelor Chimice, aflată sub egida ONU – conform cărora în Siria au fost utilizate arme chimice, inclusiv clor, gaz sarin și iperită – gaz muștar pe bază de sulf (New York Times, 2017, UN News, 2019). În raportul din 2016 referitor la Situația și Tendințele Terorismului în Uniunea Europeană, Oficiul European de Poliție (EUROPOL) (2016: 8) preciza că „fenomenul indivizilor care călătoresc în scopuri teroriste în zone de conflict amplifică riscul ca expertiza în domeniul utilizării armelor chimice să fie transferată în Uniunea Europeană prin revenirea luptătorilor teroriști străini.” În plus, frecvența apariției subiectelor de discuție referitoare a CBRN în propaganda teroristă din mediul on-line a fost semnalizată în raportul privind Situația și Tendințele Terorismului aparținând EUROPOL din 2018 (2018: 14). Este vorba îndeosebi despre faptul că a crescut numărul încărcărilor pe internet a indicațiilor privind organizarea de atacuri teroriste cu CBRN, la scară mică. Acestea recomandă, de obicei, utilizarea de chimicale industriale toxice care sunt disponibile în UE dată fiind natura duală a întrebuintării lor (Eurpol 2018). Prin urmare, după cum sublinia Comisia Europeană (2017b), amenințarea pe care o prezintă terorismul CBRN este prioritară pe agenda UE din ultimii ani deoarece, deși este puțin probabilă, reprezintă un risc cu impact major. „Chiar și la scară mică, un atac CBRN poate avea un impact semnificativ asupra societăților și economiilor la adresa cărora sunt îndreptate, având ca rezultat disfuncționalități semnificative și de durată și răspândind teamă și incertitudine.” (Comisia Europeană, 2017b: 2).

UE ȘI TERORISMUL CBRN

Așa cum a fost menționat și anterior, după atacurile de la 11 septembrie 2001 a fost adoptată rapid, de către UE, o „foaie de parcurs” a luptei împotriva terorismului. Aceasta includea cinci obiective ca elemente de bază a viitoarei

politici UE de combatere a terorismului: cooperarea în domeniile poliție și justiție, instrumente de drept internațional, măsuri împotriva finanțării terorismului, securitatea aeriană și coordonarea acțiunilor globale ale UE (Consiliul Europei, 2001). Cu toate acestea, în cadrul reuniunii de la Ghent a Consiliului European, din octombrie 2001, abordarea problemei legate de terorismul CBRN a fost și ea considerată ca fiind o arie importantă de acțiune a UE. Aceasta a avut ca rezultat adoptarea unor politici esențiale în următorii ani, în special „Programul pentru îmbunătățirea cooperării în Uniunea Europeană pentru prevenirea și limitarea consecințelor amenințărilor teroriste CBRN”, din 2002 (Consiliul Uniunii Europene, 2002), „Strategia UE împotriva proliferării Armelor de Distrugere în Masă” din 2003 (Consiliul Uniunii Europene, 2003) și „Programul UE de solidaritate privind consecințele atacurilor și amenințărilor teroriste (Programul CBRN revizuit și îmbunătățit)” (Consiliul Uniunii Europene, 2004b). Decizia-Cadru a Consiliului din 13 iunie 2002 privind combaterea terorismului stipulează la rândul său, în Articolul 1, că „fabricarea, posesia, achiziționarea, transportul, furnizarea sau utilizarea de arme de foc, de explozibili, de arme nucleare, biologice și chimice, precum și cercetarea și dezvoltarea de arme biologice și chimice sunt considerate infracțiuni teroriste”. În plus, Strategia UE de Combatere a Terorismului care a fost adoptată în 2005 subliniază importanța „[cooperării] cu parteneri și organizații internaționale în domeniul [...] neproliferării materialelor CBRN [...] precum și [asigurarea] asistenței tehnice și securității, cu precădere în state terțe” (Consiliul Uniunii Europene, 2005: 11).

Un prim „Plan de Acțiune al UE privind CBRN” care să consolideze securitatea CBRN în UE a fost adoptat în 2009 (Consiliul Uniunii Europene, 2009). Este evident încă de la începutul acestui document că temerile privind posibila achiziționare de materiale CBRN de către grupări teroriste au jucat un rol esențial în dezvoltarea acestui Plan de acțiune (Consiliul Uniunii Europene, 2009: 2). Acesta a definit „scopul general al noii politici CBRN” ca

urmărind „[diminuarea] amenințărilor și pagubelor rezultate în urma atacurilor CBRN asupra cetățenilor Uniunii Europene prin intermediul unui Plan de acțiune CBRN prioritar și coerent care implică toți actorii cu relevanță, inclusiv reprezentanți ai sectorului industrial” (Comisia Comunității Europene, 2009: 2). Planul de acțiune, care cuprinde mai bine de 100 de măsuri, pune accent pe trei obiective: prevenirea, identificarea, pregătirea și răspunsul. Prevenirea se axează pe identificarea materialelor cu risc CBRN și pe asigurarea controlului și securității acestor materiale și a locurilor în care sunt depozitate. Identificarea se referă la importanța capacității de a detecta materialele CBRN, ceea ce este esențial pentru activitățile de prevenire și răspuns. În final, pregătirea și răspunsul acoperă o arie largă de problematice legate de răspunsul și recuperarea în urma incidentelor CBRN, cum ar fi: planificarea pentru urgențe, fluxuri de informații, instrumente de modelare și capacitate de investigare. Adoptarea acestui Plan de acțiune a dus la câteva realizări, inclusiv adoptarea a trei liste UE de substanțe cu risc ridicat (materiale chimice, biologice, radioactive și nucleare) și dezvoltarea, la nivelul UE, a segmentului de cooperare și pregătire pe tematici referitoare la problematica CBRN (Consiliul Uniunii Europene, 2014: 36).

Au fost înregistrate progrese noi atunci când, pe baza unui raport din 2012, Comisia Europeană a publicat, în 2017, o Comunicare referitoare la Planul de acțiune privind îmbunătățirea nivelului de pregătire împotriva riscurilor de securitate chimică, biologică, radiologică și nucleară (Comisia Europeană, 2017b). Partea introductivă a documentului, care este intitulată „amenințarea în continuă evoluție” (Comisia Europeană, 2017b: 2), evidențiază clar faptul că temerile privind terorismul au fost sursa principală a motivației pentru intensificarea cooperării, la nivelul UE, împotriva riscurilor CBRN. Comisia Europeană subliniază faptul că „există indicații credibile care sugerează că grupările teroriste ar putea avea intenția să achiziționeze materiale sau arme CBRN și că lucrează la dezvoltarea cunoștințelor și capacității de a le

folosi” (Comisia Europeană, 2017b: 2). În acest context, planul de acțiune – pe care statele membre UE au fost îndemnate să-l implementeze în totalitate până la finele anului 2019 (Comisia Europeană, 2018a: 4) – pune accent pe patru obiective: „(1) reducerea accesibilității materialelor CBRN; (2) asigurarea unei pregătiri mai temeinice în ceea ce privește incidentele de securitate CBRN și răspunsul la acestea; (3) stabilirea unor legături interne-externe mai puternice în domeniul securității CBRN cu principalii parteneri europeni regionali și internaționali ai UE; și (4) îmbunătățirea cunoștințelor în materie de riscuri CBRN.”

În plus, după cum a fost precizat anterior, în ultimii ani a fost acordată o atenție aparte problematicii atacurilor teroriste cu arme chimice. Drept rezultat, a fost agreată o listă cuprinzând substanțele chimice periculoase, la nivelul experților aparținând Comisiei Europene și statelor membre, și a fost consolidată cooperarea cu sectorul privat, în special pentru identificarea substanțelor periculoase și reducerea accesului teroriștilor la acestea (Comisia Europeană 2018a: 14). În acest context, Uniunea Europeană a adoptat Regulamentul (UE) 2018/1542 care pune în aplicare măsuri restrictive împotriva proliferării și utilizării armelor chimice. Acest instrument permite UE „să adopte sancțiuni, constând în restricții de călătorie și înghețarea activelor persoanelor și entităților implicate în fabricarea și utilizarea armelor chimice, indiferent de naționalitate și loc de proveniență” (Comisia Europeană, 2018a: 14). În acest fel s-au înregistrat progrese semnificative privind cooperarea UE în contracararea amenințărilor cu armament CBRN, inclusiv utilizarea potențială a acestora de către teroriști. Totuși, mai există câteva provocări, cum ar fi nevoia identificării unui set mai redus de priorități și importanța asigurării unor cooperări mai intense între actorii implicați. Următoarea secțiune analizează în detaliu unul din instrumentele de bază utilizat de UE în combaterea amenințărilor CBRN, adică Mecanismul Consolidat de Protecție Civilă al Uniunii Europene, care este „piatra de temelie” a sistemului UE de răspuns la situații de criză.

CONCLUZIE

Acest articol își propune să analizeze amenințarea teroristă CBRN cu care se confruntă statele din Uniunea Europeană și modul în care UE a ales să abordeze problema până la acest moment. Subiectul merită analizat, deoarece literatura referitoare la politicile UE privind combaterea terorismului a tins să negligeze această dimensiune a cooperării europene cu privire la combaterea terorismului. Iar asta pune probleme, deoarece există temeri tot mai mari, în special după atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001, că grupări teroriste ar putea utiliza armament CBRN. Recent, o serie de observatori au devenit deosebit de îngrijorați de posibilitatea revenirii în Europa a unor luptători străini care dețin cunoștințele sau materialele necesare conducerii de atacuri teroriste cu arme chimice, mai ales în condițiile în care au existat acuzații grave privind utilizarea acestora în conflictul din Siria. Deși posibilitatea ca un atac terorist cu arme chimice să aiba loc, mai ales după evenimentele de la 11 septembrie 2001, este conștientizată mai bine, probabilitatea acestora loc este relativ redusă, ceea ce înseamnă că pregătirea pentru alte tipuri de crize trebuie să aibă întâietate. Unii actori, precum Comisia Europeană, au trebuit să le reamintească periodic statelor membre nevoia de a aloca prioritate și amenințărilor de tipul CBRN, având în vedere că impactul acestora poate fi foarte sever și de durată. Cum UE și statele membre nu au fost nevoite să facă față unui atac terorist cu armament CBRN, nu pot fi emise concluzii referitoare la nivelul de pregătire și capacitățile de răspuns în cazul unui astfel de eveniment cu potențiale consecințe devastatoare.

Bibliografie

- BBC News (2016) 'Alexander Litvinenko: Profile of murdered Russian spy' (Profilul unui spion ucis), 21 ianuarie 2016. <https://www.bbc.co.uk/news/uk-19647226> (accesat la 8 ianuarie 2018).
- BBC News (2018) 'Russian spy: What happened to Sergei and Yulia Skripal?' (Spionul rus: Ce s-a întâmplat cu Sergei și Yulia Skripal?). <https://www.bbc.co.uk/news/uk-43643025> (accesat la 2 ianuarie 2018).

- Comisia Comunităților Europene (2009) 'Comunicare a Comisiei CĂTRE Parlamentul European și către Consiliu privind consolidarea securității chimice, biologice, radiologice și nucleare în Uniunea Europeană – un Plan de acțiune al Uniunii Europene în domeniul CBRN', COM(2009) 273, 24 iunie 2009, Bruxelles: Comisia Comunităților Europene.
- Consiliul Uniunii Europene (2002) 'Adoptarea unui program pentru îmbunătățirea cooperării în Uniunea Europeană pentru prevenirea și limitarea consecințelor amenințărilor teroriste CRBN, Doc. 14627/02, 21 noiembrie 2002, Bruxelles: Consiliul Uniunii Europene.
- Consiliul Uniunii Europene (2003) 'Lupta împotriva proliferării armelor de distrugere în masă - strategia Uniunii Europene împotriva proliferării armelor de distrugere în masă', Doc. 15708/03, 10 decembrie 2003, Bruxelles: Consiliul Uniunii Europene.
- Consiliul Uniunii Europene (2004a) 'Planul de acțiune al UE pentru combaterea terorismului', Doc. 10586/04. Bruxelles: Consiliul Uniunii Europene.
- Consiliul Uniunii Europene (2004b) 'Programul de solidaritate al UE privind consecințele amenințărilor și atacurilor teroriste (Programul CBRN revizuit și îmbunătățit) Adoptat prin, Doc. 15480/04, 1 Decembrie 2004, Bruxelles: Consiliul Uniunii Europene.
- Consiliul Uniunii Europene (2005) 'Strategia Uniunii Europene privind Combaterea Terorismului', Doc. 14469/4/05, Bruxelles: Consiliul Uniunii Europene.
- Consiliul Uniunii Europene (2009) 'Concluziile Consiliului referitoare la consolidarea securității chimice, biologice, radiologice și nucleare (CBRN) a Uniunii Europene – Plan de acțiune CBRN al Uniunii Europene', Doc. 15505/1/09 REV 1, 12 Noiembrie 2009, Bruxelles: Consiliul Uniunii Europene.
- Consiliul Uniunii Europene (2014) 'Raport privind implementarea strategiei UE de combatere a terorismului', Doc. 13971/14, 10 Octombrie 2014, Bruxelles: Consiliul Uniunii Europene.
- Comisia Europeană (2017b) 'Comunicat din partea Comisiei către Parlamentul European, Consiliului, Comitetului Economic și Social European și Comitetului Regiunilor: 'Plan de acțiune privind îmbunătățirea nivelului de pregătire împotriva riscurilor de siguranță chimică, biologică, radiologică și nucleară', COM(2017) 610, 18 Octombrie 2017, Bruxelles: Comisia Europeană.
- Comisia Europeană (2018a) 'Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliul European și Consiliu al șaptesprezecelea raport privind progresele înregistrate către o uniune a securității efectivă și reală', COM(2018) 845, 11 Decembrie 2018, Strasbourg: Comisia Europeană.
- Consiliul Europei (2001) 'Planul de combatere a terorismului', Doc. SN 4019/01, Bruxelles: Consiliul European.
- Europol (2016) 'Raportul Uniunii Europene privind situația și tendințele terorismului 2016' (TE-SAT), Haga: Europol.
- Europol (2018) 'Raportul Uniunii Europene privind situația și tendințele terorismului 2018' (TE-SAT), Haga: Europol.
- Kaunert, C. (2010) *European Internal Security: Towards Supranational Governance in the Area of Freedom, Security and Justice?* (Securitatea internă a Europei: către guvernarea supranațională în domeniul libertății, securității și justiției) Manchester: Manchester University Press.
- Kaunert, C. and Léonard, S. (2019) 'The Collective Securitisation of Terrorism in the European Union' (Securizarea colectivă a terorismului în Uniunea Europeană), *West European Politics*, 42(2) 261-277.
- Laqueur, W. (1999) *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*. (Noul terorism: fanatismul și armele de distrugere în masă) Oxford: Oxford University Press.
- Neumann, P.R. (2009) *Old & New Terrorism*. Cambridge: Polity.
- Newsome, B.O. and Jarmon, J.A. (2016) *A Practical Introduction to Homeland Security and Emergency Management: From Home to Abroad* (Introducere în securitatea națională și managementul crizelor: național și în străinătate), Thousand Oaks, CA: CQ Press.
- The New York Times (2017) 'Australia Details "Sophisticated" Plot by ISIS to Take Down Plane', 4 august 2017 (Detalii din Australia – complotul „s sofisticat” al ISIS). <https://www.nytimes.com/2017/08/04/world/australia/sydney-airport-terror-plot-isis.html> (accesat la 10 ianuarie 2019).
- UN News (2019) 'Security Council discusses chemical weapons use in Syria following latest global watchdog report' (Consiliul de Securitate al ONU discută despre utilizarea armelor chimice în Siria în urma celui mai recent raport întocmit în urma analizării situației din teren), 6 martie 2019. <https://news.un.org/en/story/2019/03/1034201> (accesat la 10 martie 2019).

Economia puterii de a pedepsi sub auspiciile jurisprudenței CEDO. Demnitatea „monstrului uman”

Vladimir - Adrian COSTEA¹

Rezumat

În acest articol explicăm principalele direcții specifice jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) în raport cu economia puterii de a pedepsi de care dispun statele naționale. Ne raportăm la fazele procesual penale privind urmărirea, judecarea și punerea în executare a hotărârilor instanțelor de judecată, în raport cu interpretarea prevederilor Convenției Europene a Drepturilor Omului. Aducem în discuție jurisprudența recentă a CEDO (în special asupra României) asupra cererilor care au reclamat încălcarea dreptului la un proces echitabil și la respectarea garanțiilor procedurale în cazul expulzării de străini, respectiv executarea pedepsei privative de libertate în locații secrete de deținere, simultan cu expunerea la tortură și la tratamente inumane ori degradante. Ne interesează cu precădere identificarea situațiilor în care dezideratul prezervării ordinii publice și securității naționale poate fi invocat drept temelie pentru restrângerea drepturilor și libertăților fundamentale. Pentru o înțelegere nuanțată asupra jurisprudenței CEDO, ne raportăm la tipologia „monstrului uman”, în care plasăm în special autorii predispuși comiterii de infracțiuni deosebit de grave, cu un puternic impact afectiv asupra populației.

Cuvinte cheie: jurisprudența CEDO, demnitate, „monstrul uman”, siguranță națională, expulzare, locații secrete de deținere.

Introducere

Per excellentiam, mediul carceral ne oferă posibilitatea de a surprinde modul în care practicile coercitive și punitive aduc atingere demnității umane, având în vedere faptul că privarea de libertate plasează persoana condamnată într-o poziție vulnerabilă. Din acest motiv, nu putem să problematizăm asupra

naturii demnității umane în starea de libertate a individului, acolo unde demnitatea este percepută ca fiind un dat natural, devenind astfel, la prima vedere, insesizabilă. În schimb, într-un mediu închis², lezarea demnității devine mult mai puternic percepută de către indivizi,³ aspect pe care îl regăsim cu precădere în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO).

Vexata quaestio asupra căreia ne raportăm în analiza noastră este reprezentată de aplicarea dezideratului respectării demnității umane pentru orice persoană condamnată, indiferent de infracțiunea săvârșită, pedeapsa primită, prejudiciul material, moral și social produs asupra societății și instituțiilor statului. Concret, ne întrebăm în ce măsură economia puterii de a pedepsi poate invoca derogări de la aplicarea și respectarea auspiciilor jurisprudenței CEDO în situația în care diversele încarnări ale „monstrului uman”⁴ prezintă pericol public și afectează securitatea națională. În cazurile în care „infracțiunea [este] dusă până la punctul său maxim”,⁵ autorii acestora încadrându-se în tipologia „monstrului uman”, punctum saliens este reprezentat de raportul dintre demnitatea autorului infracțiunii și interesul legitim al instituțiilor statului de a sancționa și descuraja infracțiunile care aduc atingere securității naționale. Ne referim cu precădere la persoanele radicalizate, al cărui comportament și atitudine vizează finanțarea, plănuirea, sprijinirea sau comiterea unor acte de natură teroristă, condamnate la privare de libertate sau declarate ca persoane indezirabile pentru o anumită perioadă. Stricto sensu, decodificarea jurisprudenței CEDO evidențiază caracterul indivizibil și inalienabil al demnității umane,⁶ deziderat care trebuie respectat în toate fazele procesual penale. Lato sensu, natura pedepsei și interesul legitim al instituțiilor statului de a acționa astfel încât să identifice și să descurajeze acțiunile care aduc atingere siguranței naționale, limitează drepturile persoanelor urmărite și

ulterior condamnate în situațiile în care respectarea în mod absolut a acestora ar împiedica sau ar îngreuna protejarea intereselor statului. Prerogativa privind identificarea și sancționarea autorilor acțiunilor care aduc atingere securității naționale aparține exclusiv statelor naționale, care pot abuza de această prerogativă pentru a îngădi nejustificat drepturilor anumitor persoane. Mai mult, absența unui consens asupra securității naționale prezintă riscul apariției unor derapaje antidemocratice îndreptate asupra unei minorități.

Expressis verbis, identificăm două dimensiuni problematice în raport cu economia puterii de a pedepsi, reprezentate de transparența actului de justiție și de tratamentele aplicate asupra persoanei condamnate. Procedurile privind privarea de libertate și expulzarea se circumscriu dezideratului respectării unor standarde minime pentru a proteja demnitatea „monstrului uman”. În aceeași măsură, exercitarea actului de justiție nu poate vulnerabiliza mecanismele specifice prevenirii și combaterii acțiunilor care afectează siguranța națională. Tipologia „monstrului uman” ridică astfel probleme sensibile, a căror rezolvare necesită inclusiv adaptarea textului *Convenției Europene a Drepturilor Omului* la noile provocări la adresa securității statelor naționale. Menționăm că textul Convenției nu definește în mod absolut drepturile și libertățile, regăsind stipulat principiul condiționării și restrângerii anumitor libertăți în situațiile în care aceste măsuri sunt, „într-o societate democratică, [...] necesare pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății, a moralei, a reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea informațiilor confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești”.⁷

Pentru o înțelegere aplicată asupra problematicei analizate, realizăm o incursiune în jurisprudența CEDO, punând accent asupra spețelor recente care au vizat România. Urmărim să evidențiem schimbarea de paradigmă a jurisprudenței CEDO, menită a

clarifica dimensiunea statutului de actor vulnerabil atribuit deopotrivă instituțiilor statului și persoanelor condamnate/expulzate.

Definirea obligației pozitive de a asigura protecție suplimentară persoanelor vulnerabile în jurisprudența CEDO

Fazele procesual penale plasează, în jurisprudența CEDO, persoanele urmărite, cercetate sau condamnate într-o poziție vulnerabilă, întrucât mecanismele privind înfăptuirea actului de justiție pot aduce atingere drepturilor garantate de Convenție. Procedurile și normele de aplicare a măsurilor și deciziilor instanțelor de judecată trebuie să fie însă compatibile cu respectarea demnității umane, aspect pe care îl regăsim cu precădere în jurisprudența CEDO.⁸ Mai mult, în unele cazuri judecătoria Curții au subliniat faptul că statele semnatare ale Convenției au obligația și responsabilitatea de a asigura un nivel de protecție suplimentară a drepturilor, în raport cu poziția și situația vulnerabilă în care se află persoana inculpată sau condamnată.⁹ Această obligație rezidă din art. 3 al Convenției, care nu lasă, în viziunea Curții, o marjă de interpretare, în sensul în care nu există excepții sau derogări de la interzicerea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante. Persoanele incluse în tipologia „monstrului uman” beneficiază astfel de același statut în privința respectării demnității umane, indiferent de dimensiunea și natura infracțiunilor săvârșite.

Explicit, măsurile aplicate nu trebuie să producă suferințe sau greutăți a căror intensitate să depășească un nivel inevitabil de suferință specific înfăptuirii actului de justiție,¹⁰ în sensul în care în absența expunerii la un astfel de nivel de suferință, demararea și finalizarea fazelor procesul penale nu ar fi posibile, fiind golate de conținut. Suferința suplimentară produsă asupra persoanelor cercetate sau condamnate determină însă încălcarea prevederilor Convenției. Raportându-ne la jurisprudența Curții, observăm că aceasta urmează trei direcții principale de analiză, astfel:

1) Supunerea la tratamente a căror intensitate

depășește nivelul (minim) inevitabil de suferință inerent detenției, chiar dacă acesta rămâne nedefinit în jurisprudența Curții.

2) Existența unei probleme structurale și sistematice privind condițiile de detenție, determinate de disfuncționalitatea sistemului penitenciar. Pentru eficientizarea procedurii privind repunerea în drepturi a persoanelor private de libertate (indiferent dacă au introdus sau nu acțiuni în justiție), Curtea a introdus ca mecanism pronunțarea hotărârilor pilot,¹¹ mecanism pe care l-a folosit în cinci cauze până în prezent.

3) Probarea intenției umilirii sau înjosirii persoanelor private de libertate, gravitate care a fost invocată, însă nu a fost definită în mod explicit de către Curte. Prin deducție, umilirea sau înjosirea exced nivelul de suferință determinat de condițiile necorespunzătoare de detenție (lipsa acută a spațiului; acces limitat la apă, lumină, plimbare; lipsa hranei; prezența insectelor, etc.).

Sensurile atribuite conceptelor de demnitate și de umanitate de către jurisprudența CEDO nu surprind complexitatea naturii umane, fiind preferată definirea acestora ca subiecți egali, ale căror drepturi trebuie protejate. Din acest motiv, această abordare urmărește mai degrabă asigurarea unui nivel minim de umanitate și de respectare a demnității, indiferent de capacitatea persoanelor private de libertate de a resimți modul în care sunt tratate de personalul penitenciarului și de către celelalte persoane private de libertate. Textul Convenției nu este adaptat necesității de a preveni și combate fenomenul radicalizării în spațiile de privare de libertate, prezentând totodată o definiție incompletă a noțiunii de "proces echitabil", principalele lacune fiind localizate asupra accesului părții acuzate la informații care pot să fie interpretate ca aducând atingere intereselor vitale și legitime ale statelor naționale.

În jurisprudența sa,¹² Curtea a dispus că statul care adoptă măsura expulzării sau extradării este răspunzător pentru relele tratamente aplicate în țara de destinație,¹³ precum și pentru asigurarea dreptului la un recurs efectiv.¹⁴ Curtea a condamnat, în același timp, încălcarea

art. 3 în cazul punerii în executare a măsurilor de extradare îndreptate împotriva unor adversari politici acuzați de terorism.¹⁵ Garantarea dreptului la un proces echitabil (art. 6 din Convenție) a reliefat o nouă dimensiune jurisprudenței CEDO, care a statuat că probele nu trebuie obținute prin tortură, indiferent de natura infracțiunilor săvârșite.¹⁶ Încălcarea art. 1 din Protocolul nr. 7 privind garanțiile procedurale pentru străini în cazul aplicării unei măsuri de îndepărtare de pe teritoriu a fost confirmată de către judecătorii Curții în spețele în care au sancționat ne-examinarea argumentelor împotriva expulzării (chiar dacă a fost dispusă din motive de siguranță națională),¹⁷ absența unui garanții minime împotriva arbitrarului,¹⁸ îngrădirea accesului reclamantului la examinarea cazului său.¹⁹ În esență, distincția principală urmărită de Curte vizează interzicerea, în situații excepționale,²⁰ accesului „presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia, în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică”,²¹ nu însă și a persoanei acuzate. Interzicerea sau îngrădirea exercitării persoanei acuzate a drepturilor la informare, apărare și recurs în cadrul unui proces echitabil constituie o încălcare a Convenției. Nuanța care lasă loc la interpretări vizează natura caracterului (absolut sau relativ) al respectării drepturilor persoanelor acuzate: este necesară respectarea deplină sau parțială pentru a proba acuzațiile și pentru a asigura un proces echitabil? Până unde se extinde dreptul la informare și la studierea dosarului, în situațiile în care anumite informații sunt clasificate?

Un alt aspect important este reprezentat de executarea pedepselor privative de libertate, care prezintă două componente în jurisprudența CEDO: asigurarea unor condiții minime corespunzătoare pentru executarea pedepsei, respectiv garantarea siguranței în vederea protejării dreptului la viață și la integritatea fizică și psihică a persoanei private de libertate. Art. 3 din Convenție privind interzicerea torturii și a tratamentelor inumane sau degradante a reprezentat principalul criteriu pe baza căruia statele semnatare au fost sancționate pentru

condițiile improprie de cazare asigurate persoanelor încarcerate (igienă precară, lipsa spațiului necesar, condiții care pun în pericol viața și sănătatea persoanelor private de libertate, locuirea în același spațiu cu insecte sau șobolani, expunerea la abuzuri de orice natură și la acte de violență), identificând în acest sens o vastă jurisprudență a Curții.²²

Locațiile secrete de detenție (reprezentate în special de închisorile CIA) au început să devină subiecte predilecte în cauzele soluționate în ultimii șapte ani de către judecătorii CEDO,²³ care au constatat încălcarea prevederilor art. 3, împreună cu încălcarea art. 5 (dreptul la libertate și la siguranță), art. 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie) și a art. 13 (dreptul la o cale de atac eficientă) din Convenție.²⁴ Răpirea și izolarea persoanelor acuzate de săvârșirea sau sprijinirea actelor de terorism reprezintă încălcări ale textului Convenției, jurisprudența CEDO plasând pe plan secund prezervarea securității naționale, respectarea principiului transparenței în toate fazele procesual penale fiind un deziderat important în vederea respectării drepturilor și libertăților garantate de Convenție. Economia puterii de a pedepsi (și mai ales practicile de combatere și de descurajare a actelor de terorism) devine încadrată sub auspiciile jurisprudenței CEDO, care validează demnitatea „monstrului uman”, dispunând însă doar măsuri compensatorii de natură materială în cauzele în care constată încălcarea prevederilor Convenției.

Jurisprudența CEDO asupra României

Situația statistică privind numărul hotărârilor pronunțate de CEDO împotriva statelor semnatare în perioada 1959-2018 pentru încălcarea prevederilor Convenției plasează România pe poziția a cincea, cu o rată de 88,77% (1.273 de hotărâri din totalul de 1.434 de cauze), aceasta fiind devansată de Turcia,²⁵ Federația Rusă,²⁶ Italia²⁷ și Ucraina.^{28,29}

În concreto, nivelul ridicat al ocupării penitenciarelor (spațiul individual insuficient, numărul insuficient de paturi),³⁰ condițiile precare de igienă (acces limitat și insuficient la apă caldă, utilizarea grupului sanitar aflat în

curtea penitenciarului),³¹ prezența insectelor, lipsa aerului și a apei potabile,³² respectiv lipsa unui tratament medical adecvat³³ au reprezentat principalele motive pentru care Curtea a sancționat România pentru tratamentul inuman și degradant aplicat persoanelor private de libertate, care a pus în pericol viața, sănătatea și integritatea fizică și psihică.³⁴

Conditio sine qua non, în cauza *Păvălache contra României*,³⁵ Curtea a pus accentul în mod explicit pe obligația statului român de a asigura respectarea demnității persoanelor private de libertate, indiferent de problemele logistice și financiare pe care le întâmpină.³⁶ În viziunea Curții, art. 3 din Convenție trebuie interpretat în sens larg, întrucât acesta „impune autorităților o obligație pozitivă, care constă în a se asigura că orice prizonier este deținut în condiții care sunt compatibile cu respectarea demnității umane”³⁷. Modus probandi, statul dispune de responsabilitatea de a oferi o protecție sporită persoanelor private de libertate, deoarece încarcerarea îi plasează pe aceștia în poziția vulnerabilă de a-și pierde drepturile garantate de Convenție.³⁸

Hotărârea pilot pronunțată la 25 aprilie 2017 în cauza *Rezmiveș și alții contra României*³⁹ evidențiază existența unei probleme structurale a suprapopulării carcerale și a condițiilor inadecvate de detenție care au afectat și pot afecta numeroase persoane private de libertate.⁴⁰ Judecătorii Curții au reiterat prin intermediul acestei hotărâri pilot prevederile articolului 3 din Convenție, din care derivă obligația pozitivă a statului român de a se asigura că persoanele private de libertate sunt încarcerate în „condiții care sunt compatibile cu respectarea demnității umane”, fără ca acestea să fie supuse la „suferințe sau greutăți a căror intensitate depășesc nivelul inevitabil de suferință inerent în detenție”.⁴¹

În jurisprudența recentă a Curții regăsim două cauze care exced problemelor structurale identificate în hotărârea pilot. Pe de o parte, în cauza *Al Nashiri împotriva României*, Curtea a constatat că cetățeanul saudit Abd al Rahim al-Nashiri (suspect de atacuri teroriste) a fost încarcerat în perioada septembrie 2003 –

noiembrie 2005, într-o închisoare secretă a CIA,⁴² aflată pe teritoriul României, perioadă în care a fost supus la tratamente contrare Convenției.⁴³ Considerat de către autoritățile SUA drept „unul dintre cei mai importanți lideri Al-Qaeda și suspect în cazul atacurilor cu bombă” asupra USS Cole în 2000 și MV Limburg în 2002,⁴⁴ Al-Nashiri a fost inclus de către CIA în „programul privind deținuții de mare importanță” (CCT).⁴⁵

Aflându-se sub jurisdicția sa, statul român a fost „considerat responsabil în temeiul Convenției pentru faptele internaționale ilicite săvârșite de funcționari străini pe teritoriul său cu consimțământul tacit și complicitatea autorităților sale”,⁴⁶ precum și pentru îndepărtarea reclamantului din România.⁴⁷ Judecătorii CEDO au aplicat României o sancțiune în valoare de 100.000 EUR care să fie plătiți reclamantului și au admis capetele de cerere în temeiul art. 2, art. 3, art. 5, art. 6 § 1, art. 8 și art. 13 din Convenție și al art. 1 din Protocolul nr. 6.⁴⁸ Sub aspect procedural, România a fost sancționată pentru că „nu a efectuat o anchetă efectivă privind acuzațiile reclamantului de încălcări grave ale Convenției, inclusiv tratamente inumane și detenție nedezvăluită”.⁴⁹ Sub aspect material, statul pârât „a permis autorităților SUA să supună reclamantul la tratamente inumane pe teritoriul său și să îl transfere de pe teritoriul său în pofida unui risc real ca acesta să fie supus unui tratament contrar art. 3”.⁵⁰

Speța în cauză a reprezentat pentru judecătorii Curții ocazia de a reitera⁵¹ importanța art. 3 din Convenție, care „consacră una dintre cele mai importante valori ale societăților democratice”, de la aplicarea căruia nu sunt stabilite excepții sau derogări, „nici măcar în caz de război sau în cazul altui pericol public ce amenință viața națiunii. Chiar și în cele mai dificile circumstanțe, precum combaterea terorismului sau a criminalității organizate, Convenția interzice în termeni categorici tortura, precum și tratamentele și pedepsele inumane ori degradante, indiferent de comportamentul persoanei în cauză”.⁵²

Expressis verbis, art. 7 din Convenție a dobândit

o dimensiune sacrosanctă, inviolabilă și universală, pe baza căreia CEDO a statuat obligativitatea statelor semnatare de a respecta demnitatea persoanelor acuzate sau condamnate, indiferent de natura și gravitatea infracțiunilor de care sunt acuzate. Modus probandi, inclusiv persoanele pe care le putem include în tipologia „monstrului uman” își păstrează demnitatea, accentul fiind pus pe valoarea intrinsecă naturii umane. Provocatoare și (în continuare) problematică, aplicarea stricto sensu a jurisprudenței CEDO determină apariția unor astfel de situații în care prevalează principiul respectării umanității, chiar dacă partea acuzată și-a pierdut umanitatea în urma faptelor săvârșite, abordare care reduce efectele măsurilor de descurajare asupra persoanelor radicalizate. Explicația pe care o identificăm vizează absența tipologiei „monstrului uman” în jurisprudența CEDO, prevalând în schimb perspectiva centrată pe valoarea supremă a demnității umane.

Pe de altă parte, în cauza *Adeel Muhammad și Ramzan Muhammad împotriva României* (aplicația nr. 80982/12), doi cetățeni pakistanezi, declarați indezirabili, au reclamat că nu au fost informați de către statul român cu privire la motivele pentru care a fost dispusă expulzarea lor. Potrivit reclamanților, instanțele interne s-au prevalat de caracterul secret al informațiilor, fără a menționa infracțiunile pentru care au fost acuzați. Cei doi cetățeni pakistanezi, studenți Erasmus în România, au reclamat nerespectarea garanțiilor procedurale în cazul expulzării străinilor, prevăzute la art. 1 din Protocolul nr. 7 la Convenție.⁵³ Decizia în privința expulzării a fost luată de către Curtea de Apel București pe baza informațiilor clasificate furnizate de către Serviciul Român de Informații, sub acuzația că cei doi studenți au fost implicați în activități care reprezintă o amenințare la securitatea națională. Decizia instanței le-a fost ulterior comunicată celor doi cetățeni pakistanezi, iar recursul acestora a fost respins de către Înalta Curte de Casație și Justiție.⁵⁴

Raportându-ne la prevederile privind garanțiile procedurale în cazul expulzării de străini, observăm că aceștia trebuie să dispună de un cadru juridic în care să poată prezenta

motivele care pledează împotriva expulzării lor, solicitând examinarea cazului și reprezentarea în fața autorităților competente.⁵⁵ Garanțiile procedurale nu prezintă însă o dimensiune absolută, prevalând interesul prezervării ordinii publice și securității naționale, motiv pentru care sunt permise derogări în situațiile în care expulzarea este imperativ necesară.⁵⁶

Ad finem, jurisprudența CEDO oferă statelor semnatare, într-o anumită măsură, o anumită marjă de flexibilitate în aplicarea prevederilor Convenției, în situațiile în care sunt invocate împrejurări speciale care necesită protejarea ordinii publice și securității naționale. Sunt exceptate însă derogări de la prevederile art. 3. Supunerea la tortură și aplicarea pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante nu sunt justificate, indiferent de motivul invocat de către autoritățile naționale.

Concluzii

În acest articol am evidențiat caracterul sacrosanct atribuit art. 3 din Convenție, din care rezidă dimensiunea inviolabilă a demnității umane, recunoscută inclusiv persoanelor pe care le putem include în tipologia „monstrului uman”. Demersul nostru a ilustrat modul în care, în jurisprudența sa, CEDO a statuat că dezideratul prezervării ordinii publice și siguranței naționale nu se poate constitui într-o derogare de la aplicarea prevederilor art. 3. Indiferent de natura și dimensiunea infracțiunii săvârșite, detenția în locuri secrete și expunerea la tortură și la tratamente inumane sau degradante reprezintă o încălcare a prevederilor Convenției, judecătorii Curții respingând ca inadmisibile argumentele invocate de statele naționale.

În același timp, am surprins principalele derogări în privința asigurării unui proces echitabil în cauzele în care instanțele naționale solicită expulzarea sau extrădarea. În aceste cauze, garanțiile procedurale dobândesc o dimensiune relativă. Concret, în situațiile în care nu aduc atingere demnității umane, marja de respectare a drepturilor și garanțiilor este stabilită de statele naționale în raport cu invocarea de către acestea a interesului prezervării siguranței naționale și ordinii

publice.

Raportându-ne la jurisprudența Curții asupra României am analizat două cauze concrete care au oferit Curții ocazia de a reitera jurisprudența consacrată în cauzele anterioare. Am evidențiat faptul că măsurile necorespunzătoare de privare de libertate nu reprezintă singurele criterii pentru care România a fost condamnată de către judecătorii Curții.

Bibliografie

Surse primare:

Avocatul Poporului, Raport special privind condițiile de detenție din penitenciare și centre de reținere și arestare preventivă, factori determinanți în respectarea demnității umane și a drepturilor persoanelor private de libertate, București, 2015.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, “Fișă tehnică – Expulzarea și extrădarea”, traducere realizată de Institutul European din România.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, “Fișă tehnică – Locații secrete de detenție”, traducere realizată de Institutul European din România.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, “Fișă tehnică – Terorismul și Convenția Europeană a Drepturilor Omului”, traducere realizată de Institutul European din România.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Soering împotriva Regatului Unit (07/07/1989); Hotărârea Cruz-Varas împotriva Suediei (20/03/1991); Hotărârea Chahal împotriva Regatului Unit (15/11/1996); Selmouni împotriva Franței, 28 iulie 1999, 25803/94, pct. 95; Labita împotriva Italiei (MC), nr. 26772/95, pct. 119, CEDO 2000-IV; Shamayev și alții împotriva Georgiei și Rusiei, nr. 36378/02, pct. 375, CEDO 2005-III; Al-Adsani împotriva Regatului Unit (MC), nr. 35763/97, pct. 26-31, CEDO 2001-XI; Öcalan împotriva Turciei (MC), nr. 46221/99, pct. 179, CEDO 2005-IV; Hotărârea Ș Chamaiev și alții împotriva Georgiei și a Rusiei (12/04/2005); Hotărârea Abdolkhani și Karimnia împotriva Turciei (22/09/2009); Norbert Sikorski contra Poloniei (Cererea nr. 17599/05, §§ 130-131), Hotărârea

din 22 octombrie 2009; Hotărârea Baysakov și alții împotriva Ucrainei (18/02/2010); Hotărârea Klein împotriva Rusiei (01/04/2010); Hotărârea Y.P și L.P. împotriva Franței (01/09/2010); Hotărârea Kaushal și alții împotriva Bulgariei (02/09/2010); Cauza Payet împotriva Franței (Cererea nr. 19606/08), Hotărârea din 20 ianuarie 2011; Hotărârea Sufi și Elmi împotriva Regatului Unit (28/06/2011); Cauza Ananyev și alții contra Rusiei (cererile nr. 42525/07 și 60800/08), Hotărârea din 10 ianuarie 2012; Hotărârea Omar Othman împotriva Regatului Unit (17/01/2012); I.M. împotriva Franței (02/02/2012); Hotărârea Takush împotriva Greciei (17/01/2012); Hirsi Jamaa și alții împotriva Italiei, hotărârea Marii Camere din 23/02/2012; Hotărârea Mannai împotriva Italiei (27/03/2012); Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea El-Mari împotriva „Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei” (13 decembrie 2012); Cauza Torreggiani și alții contra Italiei, nr. 43517/09, nr. 46882/09, nr. 554000/09, nr. 57875/05, nr. 61535/09, nr. 35315/10 și nr. 37818/10, Hotărârea-pilot din 8 ianuarie 2013; Cauza Karabet și alții contra Ucrainei (Cererile nr. 38906/07 și nr. 52025/07), Hotărârea din 17 ianuarie 2013; Cauza Leyla Alp și alții contra Turciei (Cererea nr. 29675/02), Hotărârea din 10 decembrie 2013; Al Nashiri împotriva Poloniei, nr. 28761/11, pct. 397, 24 iulie 2014; Husayn (Abu Zubaydah) împotriva Poloniei, nr. 7511/13, pct. 397, 24 iulie 2014; Cauza Vasilescu contra Belgiei, nr. 64682/12, Hotărârea din 25 noiembrie 2014; Cauza Yengo contra Franței, nr. 50494/12, Hotărârea din 21 mai 2015; Nasr și Ghali împotriva Italiei (23/02/2016).

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cauza Brândușe contra României (Cererea nr. 6586/03), Hotărârea din 7 aprilie 2009; Cauza Artimenco contra României (Cererea nr. 12535/04), Hotărârea din 30 iunie 2009; Cauza Marcu contra României (Cererea nr. 43.079/02), Hotărârea din 26 octombrie 2010; Cauza Micu contra României (Cererea nr. 29.883/06), Hotărârea din 8 februarie 2011; Hotărârea Geleri împotriva României (15/02/2011); Cauza Păvălache contra României (nr. 38746/03), Hotărârea din 18 octombrie 2011; Cauza Iacov Stanciu contra României (nr. 35972/05), Hotărârea din 24 iulie 2012; Cauza Tirean împotriva României (Cererea nr. 47603/10), Hotărârea din 28 octombrie 2014; Cauza Rezmiveș și alții împotriva României (Cererile nr. 61467/12, nr. 39516/13, nr. 48231/13 și 68191/13), Hotărârea din 25 aprilie 2017; Cauza Al Nashiri contra României, Cererea nr. 33234/12, Hotărârea preliminară din 31 mai 2018, rămasă definitivă la 8 octombrie 2018; Cauza Adeel Muhammad și Ramzan Muhammad împotriva României (aplicația nr. 80982/12).

European Court of Human Rights, “Violation by Article and by States (1959-2018)”.

Surse secundare:

CIOBANU, Aurel, MANEA, Teodor, LAZĂR, Elena și PÂRGARU, Dragoș, *Legea nr. 810/8679 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal*, București, Editura Hamangiu, 2017.

CRESSEY, Donald R. (ed.), *The prison: Studies in institutional organization and change*, New York, Holt, Rineheart și Winston, Inc., 1961.

FOUCAULT, Michel, *Anormalii. Cursuri ținute la Collège de France 1974-1975*, traducere de Dan Radu Stănescu, postfață de Bogdan Ghiu, București, Editura Univers, 1999.

GOFFMAN, Erwing, “Characteristics of total institutions”, în *Symposium on preventive and social psychiatry*, Washington, D.C., Walter Reed Army Institute of Research, 1958.

GREENBLATT, Milton, LEVINSON, Daniel J. și WILLIAMS, Richard H. (ed.), *The patient and the mental hospital*, Glencoe, IL, The Free Press, 5³ 9¹.

HANEY, Craig “The Psychological Impact of Incarceration: Implications for Post-Prison Adjustment”, articol pregătit pentru Conferința “From Prison to Home”, U.S. Department of Health and Human Services, 30-31 ianuarie 2002.

ISHAY, Micheline R., *The history of human rights*, Berkley, CA, Universty of California Press, 2004.

MALPAS, Jeff și LICKISS, Norelle (eds.),

Perspectives on human dignity: A conversation, Dordrecht, The Netherlands, Springer, 2007.

WARD, Tony, "Human Rights and Dignity in Offender Rehabilitation", *Journal of Forensic Psychology Practice*, Vol. 55, Nr. 6, Martie 6445, pp. 1-21.

NOTE

1. Vladimir-Adrian Costea este doctorand la Școala Doctorală din cadrul Facultății de Științe Politice a Universității din București (FSPUB), coordonator științific Prof. Univ. Dr. Georgeta Ghebre (email: costea.vladimir-adrian@fspub.unibuc.ro). A publicat articole despre acordarea măsurilor de clemență și dinamica nivelului de ocupare al penitenciarelor în spațiul românesc, în *Studia. Romanian Political Science Review*, *Revista de drept constituțional*, *Revista Română de Sociologie* și *Revista Polis*.

2. A se vedea Erwing Goffman, "The patient as a 'normal deviant': Problems of stigma and isolation", în Milton Greenblatt, Daniel J. Levinson și Richard H. Williams (ed.), *The patient and the mental hospital*, Glencoe, IL, The Free Press, 5³ 9¹, pp. 507-510; Erwing Goffman, "Characteristics of total institutions", în *Symposium on preventive and social psychiatry*, Washington, D.C., Walter Reed Army Institute of Research, 1958; Erwing Goffman, "On the characteristics of total institutions: The inmate world", în Donald R. Cressey (ed.), *The prison: Studies in institutional organization and change*, New York, Holt, Rineheart și Winston, Inc., 1961.

3. A se vedea Craig Haney, "The Psychological Impact of Incarceration: Implications for Post-Prison Adjustment", articol pregătit pentru Conferința "From Prison to Home", U.S. Department of Health and Human Services, 30-31 ianuarie 2002.

4. Michel Foucault, *Anormalii*. Cursuri ținute la Collège de France 1974-1975, traducere de Dan Radu Stănescu, postfață de Bogdan Ghiu, București, Editura Univers, 1999, p. 65.

5. Idem, p. 66.

6. Micheline R. Ishay, *The history of human rights*, Berkley, CA, University of California Press, 2004; Jeff Malpas și Norelle Lickiss (eds.), *Perspectives on human dignity: A conversation*, Dordrecht, The Netherlands, Springer, 2007, apud. Tony Ward, "Human Rights and Dignity in Offender

Rehabilitation", *Journal of Forensic Psychology Practice*, Vol. 55, Nr. 6, Martie 6445, pp. 5-21.

7. Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

8. A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cauza Norbert Sikorski contra Poloniei (Cererea nr. 17599/05, §§ 130-131), Hotărârea din 22 octombrie 2009, apud. Aurel Ciobanu, Teodor Manea, Elena Lazăr și Dragoș Pârgaru, *Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal*, București, Editura Hamangiu, 2017, p. 170

9. Ibidem.

10. Ibidem

11. "Rolul hotărârilor pilot constă în a ajuta statele părți să-și îndeplinească atribuțiile care le revin în aplicarea Convenției, având în vedere rolul subsidiar al CEDO; de a îmbunătăți protecția drepturilor omului la nivel național; de a asigura remediul cel mai rapid pentru încălcări, repararea cea mai rapidă și eficientă a prejudiciului cauzat persoanelor; de a grăbi rezolvarea problemelor structurale sau sistemice care stau la originea cauzelor repetitive. Totodată, prin procedura hotărârilor pilot se evită condamnări în cascadă ale statelor în cauză; reclamații obțin mai repede repunerea în drepturi; beneficiază și persoane care nu au introdus acțiuni în justiție, dar au o situație identică; se descongesează activitatea Curții" în Avocatul Poporului, *Raport special privind condițiile de detenție din penitenciare și centre de rețineră și arestare preventivă, factori determinanți în respectarea demnității umane și a drepturilor persoanelor private de libertate*, București, 2015, p. 48.

12. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, "Fișă tehnică - Expulzarea și extrădarea", traducere realizată de Institutul European din România.

13. Art. 13 coroborat cu art. 3 și art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4 la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, recunoscând anumite drepturi și libertăți, altele decât cele care figurează deja în Convenție și în primul Protocol adițional la Convenție, Strasbourg, 16.IX.1963. A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Hotărârea Soering împotriva Regatului Unit* (07/07/1989); *Hotărârea Cruz-Varas împotriva Suediei* (20/03/1991); *Hotărârea Chahal împotriva Regatului Unit* (15/11/1996); *Hirsi Jamaa și alții*

împotriva Italiei, hotărârea Marii Camere din 23/02/2012; Hotărârea Mannai împotriva Italiei (27/03/2012); Hotărârea Sufi și Elmi împotriva Regatului Unit (28/06/2011).

14. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Hirsi Jamaa și alții împotriva Italiei, I.M. împotriva Franței (02/02/2012).

15. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Ș Chamaiev și alții împotriva Georgiei și a Rusiei (12/04/2005); Hotărârea Baysakov și alții împotriva Ucrainei (18/02/2010); Hotărârea Klein împotriva Rusiei (01/04/2010); Hotărârea Abdolkhani și Karimnia împotriva Turciei (22/09/2009); Hotărârea Y.P și L.P. împotriva Franței (01/09/2010).

16. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Omar Othman împotriva Regatului Unit (17/01/2012).

17. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Kaushal și alții împotriva Bulgariei (02/09/2010).

18. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Geleri împotriva României (15/02/2011).

19. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Takush împotriva Greciei (17/01/2012).

20. Atunci când se impune în mod imperativ protejarea securității naționale, intereselor justiției și ale minorilor, respectiv protecția vieții private a părților la proces.

21. Art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

22. Printre care menționăm: Cauza Karabet și alții contra Ucrainei (Cererea nr. 38906/07 și nr. 52025/07), Hotărârea din 17 ianuarie 2013; Cauza Leyla Alp și alții contra Turciei (Cererea nr. 29675/02), Hotărârea din 10 decembrie 2013; Cauza Vasilescu contra Belgiei, nr. 64682/12, Hotărârea din 25 noiembrie 2014; Cauza Yengo contra Franței, nr. 50494/12, Hotărârea din 21 mai 2015; Cauza Payet împotriva Franței (Cererea nr. 19606/08), Hotărârea din 20 ianuarie 2011; Cauza Torreggiani și alții contra Italiei, nr. 43517/09, nr. 46882/09, nr. 554000/09, nr. 57875/05, nr. 61535/09, nr. 35315/10 și nr. 37818/10, Hotărârea-pilot din 8 ianuarie 2013; Cauza Ananyev și alții contra Rusiei (cererile nr. 42525/07 și 60800/08), Hotărârea din 10 ianuarie 2012.

23. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, "Fișă tehnică – Locații secrete de detenție", traducere realizată de Institutul European din România.

24. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea El-Mari împotriva „Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei” (13 decembrie 2012); Al Nashiri împotriva Poloniei, nr. 28761/11, pct. 397, 24 iulie 2014; Husayn (Abu Zubaydah) împotriva Poloniei, nr. 7511/13, pct. 397, 24 iulie 2014; Nasr și Ghali împotriva Italiei (23/02/2016); Al Nashiri împotriva României (nr. 33234/12).

25. 3.128 de hotărâri din totalul de 3.532 de cauze.

26. 2.365 de hotărâri din totalul de 2.501 de cauze.

27. 1.830 de hotărâri din totalul de 2.396 de cauze.

28. 1.274 de hotărâri din totalul de 1.304 de cauze

29. European Court of Human Rights, "Violation by Article and by States (1959-2018)", https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf.

30. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cauza Brândușe contra României (Cererea nr. 6586/03), Hotărârea din 7 aprilie 2009; Cauza Marcu contra României (Cererea nr. 43.079/02), Hotărârea din 26 octombrie 2010; Cauza Micu contra României (Cererea nr. 29.883/06), Hotărârea din 8 februarie 2011; Cauza Torean împotriva României (Cererea nr. 47603/10), Hotărârea din 28 octombrie 2014.

31. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cauza Artimenco contra României (Cererea nr. 12535/04), Hotărârea din 30 iunie 2009.

32. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cauza Micu contra României (Cererea nr. 29.883/06), Hotărârea din 8 februarie 2011.

33. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cauza Iacov Stanciu contra României (nr. 35972/05), Hotărârea din 24 iulie 2012.

34. Avocatul Poporului, Raport special privind condițiile de detenție din penitenciare și centre de reținere și arestare preventivă, factori determinanți în respectarea demnității umane și a drepturilor persoanelor private de libertate, București, 2015, pp. 40-45.

35. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cauza Păvălache contra României (nr. 38746/03), Hotărârea din 18 octombrie 2011.

36. Aurel Ciobanu, Teodor Manea, Elena Lazăr și Dragoș Pârgaru, Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organelle judiciare în cursul procesului penal. Comentată și adnotată, București, Editura Hamangiu, 2017, p. 15.

37. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cauza Păvălache contra României (nr. 38746/03) (§87), Hotărârea din 18 octombrie 2011, apud. Aurel Ciobanu, Teodor Manea, Elena Lazăr și Dragoș Pârgaru, Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organelle judiciare în cursul procesului penal. Comentată și adnotată, București, Editura Hamangiu, 2017, p. 16.

38. Aurel Ciobanu, Teodor Manea, Elena Lazăr și Dragoș Pârgaru, Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organelle judiciare în cursul procesului penal. Comentată și adnotată, București, Editura Hamangiu, 2017, p. 16.

39. "Reclamanții s-au plâns de condițiile de detenție din penitenciarele Gherla, Aiud, Oradea, Craiova, Târgu Jiu, Pelendava, Rahova, Tulcea, Iași și Vaslui". A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cauza Rezmiveș și alții împotriva României (Cererile nr. 61467/12, nr. 39516/13, nr. 48231/13 și 68191/13), Hotărârea din 25 aprilie 2017, apud. Aurel Ciobanu, Teodor Manea, Elena Lazăr și Dragoș Pârgaru, Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organelle judiciare în cursul procesului penal. Comentată și adnotată, București, Editura Hamangiu, 2017, pp. 169-170.

40. A se vedea Cour Européenne des Drois de l'Homme, Quatrième section, Affaire veș et autres c. Roumanie (Requêtes nos 61467/12, 39516/13, 48231/13 et 68191/13), Arrêt, Strasbourg, 25 aprilie 2017, accesată la 11 februarie 2018, disponibilă la: http://juri.ro/static/files/2017/aprilie/25/AFFAIRE_REZMIVE_ET_AUTRES_c_ROUMANIE.pdf.

41. Ibidem

42. Al cărei nume codat a fost de Centrul de Detenție Negru (Detention Site Black).

43. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cauza Al Nashiri contra României, Cererea nr. 33234/12, Hotărârea preliminară din 31 mai 2018, rămasă definitivă la 8 octombrie 2018. Întregul dosar al

Cauzei este disponibil în limba română la: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Al-Nashiri-impotriva-României.pdf>, consultat la 12 decembrie 2019.

44. Ibidem.

45. Programul consta în plasarea în detenție și interogarea teroriștilor, în locații din străinătate.

46. Ibidem.

47. Ibidem.

48. Ibidem.

49. Ibidem.

50. Ibidem.

51. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Soering, versus Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (7 iulie 1989), pct. 88; Selmouni împotriva Franței, 28 iulie 1999, 25803/94, pct. 95; Labita împotriva Italiei (MC), nr. 26772/95, pct. 119, CEDO 2000-IV; Shamayev și alții împotriva Georgiei și Rusiei, nr. 36378/02, pct. 375, CEDO 2005-III; Al-Adsani împotriva Regatului Unit (MC), nr. 35763/97, pct. 26-31, CEDO 2001-XI; Öcalan împotriva Turciei (MC), nr. 46221/99, pct. 179, CEDO 2005-IV; El-Mari împotriva „Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei” (13 decembrie 2012); Al Nashiri împotriva Poloniei, nr. 28761/11, pct. 507, pct. 397, 24 iulie 2014; Husayn (Abu Zubaydah) împotriva Poloniei, nr. 7511/13, pct. 397, 499, 24 iulie 2014; Nasr și Ghali împotriva Italiei (23/02/2016), pct. 280.

52. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cauza Al Nashiri contra României, Cererea nr. 33234/12, Hotărârea preliminară din 31 mai 2018.

53. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cauza Adeel Muhammad și Ramzan Muhammad împotriva României (aplicația nr. 80982/12). A se vedea European Court of Human Rights, "Grand Chamber to examine case concerning a procedure to remove from Romania two Pakistani nationals who had been declared undesirable", Press Release, ECHR 078 (2019) 01.03.2019; Curtea Europeană a Drepturilor Omului, "Fișă tehnică – Terorismul și Convenția Europeană a Drepturilor Omului", traducere realizată de Institutul European din România.

54. Ibidem.

55. Art. 1 din Protocolul nr. 7 la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, Strasbourg, 22. XI.1984.

56. Ibidem.

Coaliția largă de guvernare a Republicii Moldova s-a destrămat

Vladimir SOCOR¹ occidentală (36 de membri și respectiv 26 de membri în Parlament), această coaliție s-a angajat la un test de guvernare comună din partea unor actori opuși din punct de vedere politic și cultural. Un astfel de experiment nu a avut precedent într-o Moldovă fragmentată, și nici măcar în întreaga Europă contemporană.

Partea I

La data de 12 noiembrie a.c., Partidul Socialist al președintelui Republicii Moldova, Igor Dodon s-a aliat cu Partidul Democrat (al cărui lider a fost oligarhul Vladimir Plahotniuc, în prezent căutat internațional) aflat în opoziție, pentru a demite, prin moțiuni de cenzură, blocul „ACUM” condus de Premierul Maia Sandu. (EDM, 12 noiembrie 2019) Socialiștii și Democrații au obținut o majoritate de 63 de voturi din cele 101 din Parlament. Blocul „ACUM” deține 26 de membri în Parlament. (Moldpres, 12 noiembrie 2019).

Scopul declarat al coaliției nu a fost de a supraviețui pur și simplu (cum se întâmplă de multe ori în cazul coalițiilor pluripartide), ci de a reforma guvernarea, economia și relațiile externe ale Republicii Moldova, care se aflau sub controlul grupurilor de interese mascate sub forma unor partide politice - cel mai recent și complet fiind cel al lui Vladimir Plahotniuc. Acordul intern al coaliției includea promisiunea de a nu exploata chestiuni legate de identitatea națională și politică externă pentru scopuri partizane („de-geo-politizarea” politicii interne). Acest consens s-a resimțit într-o politică externă echilibrată, bazată pe respectarea Acordului de Asocierie Republica Moldova-Uniunea Europeană, concomitent cu normalizarea relațiilor comerciale cu Federația Rusă. (EDM, 21, 26, 27 iunie, 7, 8 august 2019)

Președintele Republicii Moldova, Igor Dodon (stânga) și Premierul Maia Sandu, al cărui guvern a fost demis prin moțiune de cenzură la 12 noiembrie 2019 (sursa Reuters)

Mișcarea Socialiștilor a grăbit colapsul coaliției largi de guvernare care a preluat puterea de la Plahotniuc în iunie a.c. Formată din Socialiștii rusofili și din blocul „ACUM” de orientare

La patru luni de la schimbarea regimului, însă, Socialiștii lui Dodon și-au dezvăluit intențiile de a prelua poziții cheie în sistemele judiciar și de urmărire penală, înlocuind persoanele desemnate de Plahotniuc la conducere. Astfel, un deputat socialist a devenit Președintele Curții Constituționale, iar unul dintre consilierii președintelui Dodon a devenit Directorul Centrului Național Anticorupție. Lucrând cu un Centru Național al Audio-Vizualului având angajații numiți de Plahotniuc și ne-epurat,

1. Vladimir Socor este membru al Fundației „Jamestown”, corespondent al publicației acestei fundații, „Eurasia Daily Monitor” (1995-prezent), unde scrie articole zilnic. Este expert pe zona fostei URSS, Europa de Est, Caucazul de Sud și Asia Centrală. Abordează problematici legate de politicile Occidentale și cea a Federației Ruse, cu accent pe resurse energetice, securitate regională, politica externă a Federației Ruse, conflicte secesioniste și politici și programe NATO. Vladimir Socor participă, în calitate de vorbitor, la numeroase conferințe în SUA și Europa, precum și ca profesor invitat în cadrul Colegiului NATO și Universității Harvard – Programul Național de Securitate și Programul Marea Neagră. Contribuie cu articole pentru volume de analiză. A fost analist în cadrul Radio Europa Liberă și Institutul de cercetare a Radio Liberty (1983-1994). Este născut în România, deține cetățenie SUA și locuiește la Munchen (Germania).

2. Articolul a fost publicat de către „Eurasia Daily Monitor”, Volumul 16, Numărul 159, 13 noiembrie 2019 (Partea I) și Numărul 160, 14 noiembrie 2019 (Partea a II-a)

Socialiștii au obținut licențe noi pentru mass media afiliate partidului, inclusiv un canal de televiziune care să retransmită canalul rus *Channel One TV* (foarte apreciat în Republica Moldova, redifuzat anterior de trustul media al lui Plahotniuc) (*Newsmaker*, 1-12 noiembrie 2019)

Aceste demersuri au intrat în coliziune cu agenda blocului „ACUM” care avea în vedere eliberarea sistemelor judiciar și de urmărire penală, precum și a agențiilor de reglementare a pieței, de sub influența politică. Inițial Socialiștii au fost de acord cu această agendă a coaliției, care a acordat prioritate *de-oligarhizării* - în declarația politică din iunie și în acordul detaliat din septembrie. Cu toate acestea, la nivelul lunii octombrie, Socialiștii păreau că preiau sistemul „moștenit” de la Plahotniuc - lucrând cu o parte din rămășițele acestuia - în loc să colaboreze cu guvernul condus de blocul „ACUM” pentru a eradica acest sistem.

Concomitent, Partidul Socialist a solicitat două portofolii ministeriale din cabinetul Maia Sandu (format aproape în întregime din miniștri aparținând „ACUM”). Această preluare trebuia să aibă loc imediat. La 3 noiembrie a.c., Ion Ceban a câștigat neașteptat alegerile locale de la Chișinău, învingându-l pe contracandidatul său Andrei Năstase (blocul „ACUM”). (*IPN*, 18 octombrie-4 noiembrie 2019)

La toate acele câștiguri ale Partidului Socialist s-au adăugat îngrijorări anterioare (neconfirmate până la acest moment) conform cărora președintele Dodon a pus Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova sub controlul său personal. Tendințele indicau, în ansamblu, faptul că Partidul Socialist acumula rapid putere și influență în detrimentul partenerului său de coaliție.

Văzând aceste regrese, partizanii fermi ai unirii cu România (un grup restrâns dar vehement atât din interiorul blocului „ACUM”, cât și din afara acestuia) au părăsit partidul și s-au întors împotriva liderilor săi. „Unioniștii” duri au protestat dintotdeauna împotriva acestei coaliții de guvernământ, iar nervozitatea acestora împotriva liderilor „ACUM” a afectat poziția blocului față de Socialiști în cadrul coaliției largi

(*Ziarul Național*, *Deschide.md*, *passim*).

Aceste mișcări complexe au determinat câțiva membri cheie ai Blocului „ACUM” să ia în calcul părăsirea partidului, în următoarele câteva luni, în cazul în care Socialiștii nu se puneau de acord în privința agendei de „de-oligarhizare”. Temerile privind faptul că președintele Dodon se transforma într-un „al doilea Plahotniuc” erau, totuși, exagerate sau cel puțin premature și, oricum, puteau fi abordate în cadrul discuțiilor formale dintre acesta, guvern și misiunile diplomatice de la Chișinău aparținând Uniunii Europene și SUA.

Guvernul Maia Sandu a încercat, totuși, să găsească o soluție la toate aceste probleme printr-un test decisiv pe tema selecționării noului procuror general. Procuratura Generală a Republicii Moldova a fost cheia principală a capturării statului de către Plahotniuc, fiind deci larg percepută drept predispusă la recidivă, în cazul în care nu îi erau asigurate pe deplin independența și neutralitatea politică. Competiția deschisă organizată de guvern pentru o listă restrânsă de candidați la postul de procuror general a fost, însă, sabotată de membrul socialist al comisiei de examinare, care a acordat note fie grotesc de mari, fie ridicol de mici candidaților, în funcție de afilierea politică a acestora. Având ca model recent compromiterea concursului pentru funcția de președinte al Curții Constituționale a Republicii Moldova (preluată de un politician socialist - vezi mai sus), guvernul condus de Maia Sandu a refuzat organizarea unui nou concurs pentru poziția de procuror general. În schimb, guvernul a inițiat demersuri privind modificarea legii și a înaintat propria listă de candidați, ca parte a unui proces în trei etape, prin care desemnarea persoanei care să ocupe funcția revine șefului statului. (*noi.md*, 28 octombrie-12 noiembrie 2019)

Mișcarea unilaterală adoptată de guvern a avut ca bază o prevedere constituțională prin care o ordonanță de guvern poate fi pusă în aplicare fără acordul Parlamentului dacă nu este anulată de Parlament în termen de 72 de ore printr-o moțiune de cenzură la adresa guvernului. Partidul Socialist a profitat de această ocazie și a dizolvat guvernul condus de blocul „ACUM”, cu

ajutorul Partidului Democrat lăsat moștenire de Plahotniuc (vezi mai sus), cu prețul scoaterii din izolare și readucerii în prim planul politic a acestuia din urmă.

Guvernul nu a consultat misiunile diplomatice occidentale de la Chișinău, înainte să întreprindă acest demers riscant. Misiunile diplomatice ale SUA, UE, Germaniei și României și-au manifestat dorința - explicită sau implicită - ca această coaliție de guvernare să se mențină. Ambasadorii UE și SUA au organizat o serie de întâlniri, atât comune cât și individuale, cu Dodon, Sandu și alți lideri ai Partidului Socialist și al blocului „ACUM”, căutând să medieze o soluție care să asigure continuitatea coaliției.

Președintele Dodon este arbitrul incontestabil al tuturor scenariilor ce vor urma, multe dintre acestea fiind analizate la acest moment. În oricare din aceste scenarii este plauzibilă o creștere suplimentară a puterii *de facto* a președintelui.

Colapsul coaliției de guvernământ nu a fost nici predeterminat, nici previzibil ca un rezultat iminent. În ciuda creșterii puterii politice a partidului Socialist, în detrimentul partenerilor săi din coaliție, au existat dovezi care au indicat supraviețuirea acesteia. Neînțelegerile de la nivelurile înalte ale coaliției nu au penetrat la nivel local. Alegerile locale organizate odată la patru ani, din 20 octombrie și 3 noiembrie a.c. au fost cele mai corecte de ani de zile și au adus victorii majore blocului „ACUM”, care a ajuns din urmă Partidul Socialist la votul de ansamblu pentru funcțiile de primari și consilieri locali. Cele două puteri politice s-au pus de acord în prealabil să nu fie agresive pe durata campaniei, să-și sprijine candidații reciproc în al doilea tur de scrutin din 3 noiembrie și să formeze coaliții la nivelul județelor și consiliilor municipale urmând modelul coaliției centrale. În timp ce Năstase din blocul „ACUM” a încălcat aceste acorduri în cursa pentru primar al Chișinăului (vezi mai sus) și „ACUM” a trecut cu vederea această încălcare (pentru a nu deranja „unioniștii”), câștigătorul, Ceban nu a răspuns cu aceeași monedă și a oferit formarea unei coaliții cu blocul din Consiliul Municipal Chișinău.

Uitându-ne la ceea ce a rămas din coaliție, câștigătorii și învinșii clar urmează să fie determinați. Categoria învinșilor pare să fie cea mai mare, deocamdată.

Partea a II-a

Partizanii guvernului condus de Maia Sandu în fața clădirii Parlamentului din Chișinău (sursa: EPA/EFE)

Destrămarea coaliției de guvernământ a Republicii Moldova (care s-a aflat la conducere din iunie până în noiembrie 2019) încheie procesul de guvernare comună a unor actori aflați la poluri opuse din punct de vedere politic și cultural - un experiment fără precedent în Moldova fragmentată și fără seamăn în Europa contemporană (vezi Partea I, EDM, 13 noiembrie 2019). Cu toate acestea, coaliția dintre Partidul Socialist și blocul „ACUM” nu s-a destrămat din cauza problemelor legate de identitatea națională, ideologie sau geopolitică - niciuna nu a jucat vreun rol important, în interiorul sau exteriorul coaliției. Aceasta s-a destrămat, mai degrabă, din cauza concepțiilor contradictorii referitoare la justiție și la integritatea instituțiilor statului.

Coaliția efemeră Socialiști - „ACUM” a fost cea mai reprezentativă construcție politică din istoria Republicii Moldova de după 1991. Structura coaliției a reflectat toate curente de opinie existente în societatea și sistemul politic divizate ale Republicii Moldova: pro-occidentali și pro-ruși, vorbitori de limbă română și vorbitori de limbă rusă (cei mai mulți dintre aceștia nu sunt ruși), adepți ai românismului și ai moldovenismului, eurofili și rusofili, iredentiști români, membri de stânga, de centru sau de dreapta - totul în înțelesul specific local al

acestor termeni, care de multe ori au nevoie de ghilimele pentru relativizare. Totuși, dincolo de aceste nuanțe, electoratul Republicii Moldova este tradițional împărțit în mod aproape egal între orientări pro-Occident și orientări pro-Federația Rusă. Această împărțire persistentă a contribuit semnificativ la zădărnicierea vechilor ambiții de integrare rapidă a Republicii Moldova în Uniunea Europeană. La momentul în care blocul „ACUM” a preluat conducerea guvernului, de comun acord cu Partidul Socialist, să implementeze Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană, părea că s-a ivit o ocazie fără precedent de integrare a ambelor fațete ale societății moldovene într-o construcție politică unitară. Experimentul și ocazia au eșuat, însă, când Partidul Socialist al președintelui Igor Dodon a început concentrarea puterilor formale și informale cu prețul justiției.

Cabinetul de miniștri al blocului „ACUM” condus de Maia Sandu a însemnat o revoluție culturală pentru Republica Moldova. Majoritatea membrilor erau absolvenți ai unor universități de prestigiu din Occident și acumulasera experiență profesională în cadrul unor instituții internaționale. Nemarcați de conflictele de durată referitoare la identitatea națională și la istorie - prin urmare fiind detașați de acestea - agenda lor urmărea să aducă Republica Moldova în epoca modernă. Fizionomia acestui cabinet era, în ansamblu, aceea a celei de-a treia generații de intelectuali moldoveni de după 1991, prima generație fiind educată într-un mediu dominat de Rusia, iar cea de-a doua într-un mediu preponderent românesc. Cea de-a treia, o generație de miniștri vorbitori de limba engleză, nu a fost afectată de cultura locală a clientelismului corupt și s-a angajat la eradicarea acestuia. În acest sens, plecarea de la putere a acestui guvern este o pierdere și un regres pentru Republica Moldova.

Președintele Dodon nu a ratat ocazia să numească, la 14 noiembrie, un nou guvern. La prima vedere, lista celor 11 membri ai cabinetului condus de Ion Chicu include cel puțin șapte consilieri prezidențiali. Sub acest aspect, noul guvern este format din experți dar și din partizani politici. Este un guvern minoritar, dependent de sprijinul parlamentar al Partidului

Democrat, lăsat moștenire de fugarul Vladimir Plahotniuc. Fără să aibă pretenții pentru portofolii ministeriale, Partidul Democrat a ales să joace, deocamdată, rolul de partener inferior al lui Dodon - o inversare a rolurilor dacă luăm în considerare relația dintre cei doi din perioada 2015- iunie 2019. În prezent, Socialiștii dețin 35 de locuri de deputați, iar Partidul Democrat 30 de locuri teoretice (numărul incluzând și locurile mai multor membri care au părăsit Republica Moldova), din totalul de 101 membri ai parlamentului. (Moldpres 14 noiembrie 2019)

Dodon și Partidul Socialist își extind rapid baza de putere. La acest moment controlează guvernul, primăria capitalei (de la 3 noiembrie a.c.), precum și conducerile Parlamentului și a Curții Constituționale, îndreptându-se către numirea noului procuror general. (EDM, 13 noiembrie 2019) Grupul parlamentar socialist a demonstrat, până în prezent, că urmează ordinele și îi este loial lui Dodon. Organizații media având legături în Partidul Socialist au pus recent bazele unui trust media la fel de puternic precum cel lăsat moștenire de Plahotniuc partidului său. Deși, conform constituției, Republica Moldova este o republică parlamentară, președintele Dodon va ajunge să o conducă sub forma unei republici prezidențiale dacă dorește acest lucru. Fie că va reuși sau nu, acumularea curentă de puteri formale și informale ar trebui să îi faciliteze lui Dodon realegerea pentru un al doilea mandat la președinție, în 2020. O realegere negociată în parlament ar putea fi mai simplă pentru Dodon decât derularea unei campanii pentru obținerea votului popular.

Provocarea principală pentru președinte și partidul său va fi să obțină mai mult sprijin în rândurile alegătorilor vorbitori de limba română aflați în centrul convențional al spectrului politic. Figură marcantă a Partidului Socialist, Ion Ceban a câștigat recent alegerile pentru funcția de primar al orașului Chișinău mobilizând acei alegători de centru, renunțând chiar - cu aprobarea lui Dodon - la emblema „roșie” Socialistă. În cazul în care nu își vor schimba strategia, Dodon și Socialiștii săi ar trebui să mai renunțe la tacticile de mobilizare a electoratului rusofil și naționalist în detrimentul

celorlalte curente ale societății moldovenești. Astfel de tactici sunt însoțite de riscurile perpetuării diviziunilor în societate la nivel etno-lingvistic, precum și readucerii în prim planul dezbaterii a politicilor interne ale Republicii Moldova (vezi mai sus).

În ceea ce privește, blocul „ACUM” acesta se acomodează cu poziția de membru al opoziției, având 26 de locuri din cele 101 ale camerei până la viitoarele alegeri parlamentare (acestea ar urma să aibă loc în 2023, dar este posibil ca Dodon să solicite organizarea de alegeri anticipate, în paralel cu alegerile prezidențiale). Între timp, blocul „ACUM” va pierde aproape cu siguranță majoritatea primăriilor și consiliilor județene pe care le-a câștigat la alegerile locale din 20 octombrie și 3 noiembrie. În mod tradițional pentru Moldova, primarii și membrii consiliilor locale renunță la calitatea de membru în partidele de opoziție și migrează către partidele aflate la guvernare. Blocul „ACUM” nu deține fonduri pentru campanie și beneficiază de puțin sprijin din partea mass-media, aceasta fiind dominată de Socialiști și Democrați și de trusturile acestora. În aceste condiții, cele două

partide ale blocului „ACUM”, conduse de Maia Sandu și Andrei Năstase, par să fie pregătite a lua în considerare fuziunea deplină într-un singur partid.

Dincolo de aceste provocări de ordin organizatoric, blocul „ACUM” se va concentra, cu siguranță, asupra obiectivului - încă nerealizat - de a atrage de partea sa electoratul vorbitor de limba rusă, utilizând mesajul propriu, concentrat pe îmbunătățirea modalității de guvernare a țării. Deși blocul „ACUM” condamnă politicile identității etnice sau alegerii de ordin geopolitic, până la acest moment, electoratul alianței este exclusiv vorbitor de limba română. În timp ce Partidul Socialist deține un cvasi-monopol asupra alegătorilor vorbitori de limba rusă (menținându-l prin retorici și simboluri), votul alegătorilor vorbitori de limba română este împărțit în trei: unioniști români, centriști moldoveni și români și moldoveni pro-ruși. Blocul „ACUM” depășește aceste diviziuni, obținând susținere de peste tot, însă mai are de făcut progrese în rândurile electoratului vorbitor de limba rusă.

Spațiu pentru reclamă

ORIENTUL MIJLOCIU

Orientul Mijlociu 2019: o altă Primăvară Arabă ?

Ambasador profesor Dumitru CHICAN

I. O succintă cronologie

Tunisia, 17 decembrie 2010: în micul oraș Sidi Bouzid, tânărul negustor ambulant de legume și fructe Mohamed Bouazizi este reținut de o patrulă a poliției care îl molestează și îi confiscă marfa, sub acuzația de comerț ilicit. După eșecul protestelor și argumentelor sale prezentate poliției și municipalității, tânărul se stropește cu benzină și se autoincendiază. Scânteia sacrificiului său a aprins flăcările unei revolte care avea să se extindă cu rapiditate în lumea arabă sub metaforica denumire de „Primăvara arabă”. Ca într-un joc de domino, regimuri autoritare și gerontocratice s-au prăbușit, în 2011, după perioade mai lungi sau mai scurte de proteste populare revendicative. În Tunisia, la 14 ianuarie dictatorul Zine Al-Abidin Ben Ali a părăsit președinția și țara pe care o condusese vreme de 24 de ani. L-a urmat, la 11 februarie, fostul președinte egiptean, Hosni Mubarak, aflat la conducerea Egiptului timp de 30 de ani. După confruntări îndelungate și violente între populație și forțele de represiune, dar și după o intervenție militară aeriană a NATO, liderul libian Muammar Al-Gaddafi este capturat și ucis de rebeli la 20 octombrie 2011. În Yemen, președintele Ali Abdullah Saleh cedează puterea la 3 iunie 2011. El avea să moară asasinat în decembrie 2017, într-un atentat executat de rebelii separatiști houthiți. Ridicări populare revendicative au cuprins, vremelnic, și alte state din Maghreb, Levant și Peninsula Arabică, respectiv: Algeria - la 22 februarie 2011, soldată cu abrogarea Legii Marțiale în vigoare de 19 ani, dar și cu crearea stării populare de spirit care, abia peste 8 ani, la 2 aprilie 2019 avea să ducă la înlăturarea de la putere a președintelui Abdelaziz Bouteflika; Bahrain - în luna martie 2011, revoltele populare au fost înăbușite în

urma unei intervenții armate a forțelor speciale saudite, emirateze și iordaniene; Maroc - unde, pe fondul nemulțumirilor populare, monarhia a acceptat organizarea unui referendum pentru amendarea constituției. În trei state arabe - Libia, Siria (unde protestele pașnice au început la 18 martie 2011) și Yemen - „Primăvara arabă” a degenerat în războaie civile, care durează și în prezent.

Se poate constata că „marea primăvară arabă”, cea mai amplă de acest fel în istoria modernă și contemporană a lumii arabe, și-a consumat evoluțiile militantiste în mai puțin de un an, cu o singură excepție, cea a Egiptului. Aici, primul exercițiu al puterii de stat, adjucecat în noiembrie 2011 de islamismul politic al mișcării Fraților Musulmani, a fost înlăturat de către instituția militară al cărei comandant, mareșalul Abd Al-Fattah Al-Sisi, a preluat conducerea statului în locul președintelui islamist ales, Muhammad Morsi.

II. După opt ani: înapoi, la „Primăvara Arabă”

De la primul „anotimp primăveratic” al lumii arabe a Orientului Mijlociu a trecut aproape un deceniu. Acest segment cronologic a fost marcat de ezitări, confruntări, de așa numitele „revoluții furate” și, mai ales, de șubrezenia și lipsa de credibilitate. Lor li se datorează încercările timide și grăbite de reformă economico-socială, de modernizare instituțională și, mai ales, de eradicare sau diminuare a sărăciei și a corupției cronice. Ele au dat naștere speranței de îndeplinire a aspirațiilor pentru care, în urmă cu opt ani, populația a coborât în stradă și în spațiul public.

La fel de neașteptat, și cu energii la fel de dinamice, o reeditare a primăverii revendicative a izbucnit în ultima lună din primăvara astronomică a anului 2019, impulsionată fiind de gustul speranțelor înșelate și de experiența primei revoluții arabe moderne.

Din Algeria în Sudan

În contextul unei mobilizări surprinzător de active, începută încă din luna decembrie a anului precedent, la 2 aprilie 2019 octogenarul președinte al Algeriei, Abdelaziz Bouteflika accepta, din scaunul său ortopedic, să renunțe la intenția declarată de a candida pentru un nou mandat prezidențial și se retrăgea din viața publică și politică.

În extremitatea opusă a continentului african, Sudanul, măcinat de războaie civile, secesiune teritorială, sărăcie și dictatura regimului condus, timp de 30 de ani, de către generalul Omar Al-Bashir, a devenit, încă din decembrie 2018, scena unor masive și generalizate acțiuni populare protestatate și revendicative, declanșate, ca și în cazul altor „primăveri” din lumea arabă, de factori legați nemijlocit de prăbușirea insuportabilă a nivelului de trai. Scânteia a fost aprinsă ca urmare a deciziei regimului de a tripla prețurile la pâine și la alte produse de bază, măsură însoțită de arestări masive în rândurile activiștilor sociali și opoziției sudaneze politice. Elementul care a decis finalul acestui proces a venit din partea armatei, solidară, după mai lungi ezitări, cu protestatarii. La 11 aprilie, generalul Bashir este arestat, iar conducerea statului este preluată de un Consiliu Militar de Tranziție având în componență și reprezentanți ai societății civile.

Încă odată, atât în vestul maghrebian al continentului african, cât și în estul acestuia, determinanții economici extinși la revendicări cu caracter eminent politic se află la originea profundă a mișcărilor populare. Acest aspect lasă loc afirmației că în ambele cazuri ne aflăm în fața unui proces de continuare și completare a fenomenului declanșat în urmă cu opt ani. La rândul său, fenomenul susține afirmația că

lumea arabă, departe de a fi ieșit din limitele unui anotimp metaforic și prea puțin potrivit cu realitățile necosmetizate, cu Mashreql și cu Maghrebul său, se află, încă, la jumătatea unui proces de reformă pe termen lung. Reforma urmărește depășirea crize structurale profunde pe care le parcurge întreaga lume arabă. În termeni nominali, aceasta înseamnă că despre o stabilizare reală și durabilă a arealului geopolitic arabofon nu se va putea vorbi atâta vreme cât nu se va iniția și pune în aplicare un proces radical de eliminare a cauzelor reale care au produs și conferă durabilitate acestui blocaj.

Egipt

Că așa stau lucrurile o dovedesc și evoluțiile interne din Egipt. La opt ani de la înlăturarea vechii guvernări a lui Hosni Mubarak, la șase ani de la investirea primului președinte islamist al Egiptului și la cinci ani de la instalarea actualului șef al statului, Abd Al-Fattah Al-Sisi (provenit din rândurile armatei), această țară continuă să fie confruntată cu o puternică divizare a societății, cu o surprinzătoare și sângeroasă dinamică a fenomenului islamist-terrorist, cu un ritm anevoios și neconvingător al măsurilor de dinamizare economico-socială și, în egală măsură, cu o politică autoritară și represivă a noului regim instalat la Cairo. Această situație s-a tradus printr-un lung șir de reeditări ale revoltelor din anul 2011, cu revolte reprimare cu duritate și cu victime omenești. Toate s-au circumscris aceleiași paradigme a revendicărilor economico-sociale care se amplifică spre o coloratură politică de focalizare a cererilor populare pe ideea de reformă politică și de înlăturare de la putere a noilor guvernanți.

După ce în ultimii doi ani asemenea manifestări au fost prezente în cvasi-totalitatea peisajului intern egiptean, luna septembrie a acestui an a înregistrat un reviriment brusc și amplu al mișcărilor revendicative de masă, neinfluențate politic, dar readucând în actualitate lozincile strigate, cu ani în urmă, în piață și în întreaga „revoluție de lotus” - cum a fost numită „primăvara egipteană” de acum opt ani: „irhal” - „plecați!” și „al-shaab iurid...” - „poporul cere...”. Iar poporul a cerut pâine, locuri de muncă, o

viață mai bună și ... plecarea de la putere a mareșalului-președinte, Abd Al-Fattah Al-Sisi.

Irak

La 3 octombrie, efectul noului domino contestatar s-a mutat din țara Nilului în „țara celor două fluvii” - Tigru și Eufrat. Este vorba de Irak, după cum lesne se înțelege. Invazia americană din primăvara anului 2003 a lăsat în urmă o „eliberare” și o „democrație” de import în care emblemele definerii au fost dezintegrarea instituțională a statului, a armatei și a forțelor de securitate națională, confesionalizarea profundă a societății și accentuarea clivajelor între confesionalii sunniți și cei șiiți, precum și războiul civil. Teritoriul național a fost transformat în „califat islamic”, cu toate ororile și dramele pe care jihadismul radical le-a pus în practică. A apărut corupția generalizată și perpetuarea la putere și la beneficii a acelorași potențați care au acaparat statul în urmă cu aproape două decenii, după înlăturarea regimului baasist al lui Saddam Hussein. Aceștia nu erau aserviți numai intereselor proprii, de familie, de grup și de clan, ci și unor puteri străine regionale și extra-regionale. Și nu în ultimul rând, s-au instaurat șomajul și sărăcia cronică, într-o țară al cărei subsol adăpostește uriașe rezerve de petrol și gaze naturale.

Instalat la conducerea guvernului abia cu un an în urmă și depășit de amploarea și concretețea revendicărilor, premierul Adel Abdul Mahdi nu a găsit o altă cale de „dialog” cu protestatarii decât aceea de a ordona forțelor de poliție să reprime manifestațiile folosind armele și muniția de război. Peste 100 de morți și 4.000 de răniți au rezultat în urma acestui ordin care, departe de a readuce liniștea în țară, a deschis perspectiva reizbucnirii nemulțumirilor sociale. Statul irakian continuă să fie un vulcan cu erupții ciclice, care amenință cu marea erupție care să distrugă energia vulcanului însuși.

La 26 octombrie, la trei săptămâni de la declanșarea protestelor, demonstrațiile continuau, la fel și intervențiile forțelor de securitate împotriva protestatarilor; numărul morților a ajuns la 300. Comentatorii remarcă faptul că, în cele mai multe operațiuni represive

au fost implicate miliții irakiene pro-iraniene (șiiite), ceea ce indică un posibil început de lunecare a situației din Irak către o nouă confesionalizare a revoltelor.

Liban - mai mult decât o „revoluție WhatsApp”

Demonstrații la Beirut

La 17 octombrie, guvernul libanez condus de Saad Hariri adopta măsura extremă de a impune o taxă asupra utilizării mijloacelor electronice de socializare (mesageria WhatsApp, de exemplu), în speranța că va putea aduce la visteria statului un plus de 200 milioane dolari. Această sumă nu reprezintă decât o picătură pentru vistieria unei țări a cărei datorie publică se cifrează la 150% din Produsul Intern Brut. Polarizarea societății pe baze confesionale și corupția endemică la nivelele cele mai înalte ale clasei politice, economice și bancare a devenit principala sursă de stagnare și regres care erodează stabilitatea și dezvoltarea țării cedrilor.

Libanul nu a fost atins de valurile „primăverii arabe” de acum opt ani și nici nu a fost un eșichier al unor mișcări contestare semnificative, fapt explicat de unii analiști prin „caracterul boem și cosmopolit” al societății și, mai ales, al segmentului tânăr al acesteia.

O explicație fantezistă care nu justifică amploarea demonstrațiilor izbucnite la 17 octombrie și extinse, cu rapiditate, pe întreg teritoriul țării - din tradiționalista metropolă Tripoli în nord, trecând prin capitala Beirut și continuând până la Saida, Tyr și Nabatiyeh, în

sudul sărac al Libanului. Pentru prima dată, demonstrații au desfășurat, în unanimitate, drapelul național, imprimat cu emblema cedrului secular și nu drapelurile sau însemnele confesionale sau partizanale de apartenență. Ca și în alte state arabe, evoluția ascendentă a protestelor a fost orientată de la revendicările economico-sociale către cererea de schimbare fundamentală a sistemului politic. Și nu este vorba de sistemul bazat pe tradiționala triadă confesională a puterii prezidențiale, legislative și executive, ci de structura confesională pe care acest sistem a funcționat încă de la apariția pe hartă a statului libanez. O scindare care determină și impune ca funcționarea însăși a statului și societății să fie fundamentată pe principiul reprezentativității în funcție de ponderea demografică și economică a celor 18 confesiuni religioase recunoscute. De aici și observația că, mai mult decât o lungă și complexă criză economică și financiară, Libanul traversează o criză profundă a guvernantei, o criză instituțională, spirituală și morală fără precedent, cel puțin în perioada de după cei 15 ani de război civil (1975-1990). Guvernării de la Beirut, aproximativ aceiași - clanurile și marile familii de tip feudal cărora aparțin, nu au înțeles că este vremea schimbărilor radicale, că nu mai sunt funcționale rețetele vremelnice și de fațadă bune doar pentru a atrage investitori sau asistențe externe a căror utilitate este volatilă și împovărătoare.

În Liban, sub presiunea protestelor din spațiul public, de exemplu, s-a încercat repetarea aceleiași paradigme a soluțiilor cosmetizante. Patru miniștri din partea importantei formațiuni politice „Forțele Libaneze” aparținând confesiunii creștin maronite și-au dat demisia. Răspunsul străzii a fost tranșant: „Nu patru, nu zece (să plece), ci tot sistemul!”. În lista de reforme prin care, sub aceeași presiune protestatară, premierul Saad Hariri a propus nu mai puțin de 20 de măsuri „reformiste”, se regăsesc: alocarea unui fond de 13 milioane dolari pentru sprijinirea celor mai sărace familii, reducerea cu 50% a indemnizațiilor ministeriale și parlamentare, adoptarea, până la sfârșitul anului, a legii amnistiei, elaborarea unui proiect de lege pentru combaterea evaziunii fiscale și

recuperarea fondurilor spoliante, crearea unei autorități pentru combaterea corupției, desființarea Ministerului Presei și Informațiilor ș.a.m.d. Și de data aceasta, răspunsul străzii a fost la fel de tranșant: continuarea protestelor până la „reformarea sistemului”.

NOTĂ:

La 26 octombrie – la zece zile de la declanșarea protestelor - în Liban a fost anunțată crearea unui „Comitet de Coordonare a Revoluției”, cu filiale în toate localitățile și regiunile țării și reprezentând cca. 50 de categorii profesionale și sociale civile libaneze. Într-un prim comunicat dat publicității, Comitetul a stabilit o listă de șase revendicări cu caracter de urgență, respectiv: demisia imediată și în bloc a guvernului și constituirea unui nou „guvern de salvare națională” format din persoane din afara sistemului de guvernare; recuperarea averilor ilicite ale celor care au activat în sfera puterii din 1990 până în prezent și aducerea celor corupți în fața justiției, inclusiv a celor stabiliți, între timp, în afara Libanului; rezolvarea dosarelor vitale care au dus țara în haos social, economic și financiar; reformarea sistemului electoral și organizarea cu celeritate de alegeri parlamentare anticipate, în maximum șase luni; continuarea manifestațiilor protestatate până la satisfacerea acestor revendicări; armata națională a tuturor libanezilor este chemată să se abțină de la acțiuni represive și vexațiuni de orice natură împotriva protestatarilor. În urma unei încercări a armatei libaneze de împrăștiere a demonstrațiilor și de redeschidere a căilor de comunicație blocate de protestatari, în orașul Tripoli au fost înregistrate primele victime omenești. Nivelul de radicalizare a protestatarilor a crescut în urma unui discurs în care liderul Hezbollah a criticat revendicările populației, amenințând, străveziu, cu o posibilă reînțoarcere a Libanului la războiul civil în cazul în care demonstrații vor continua să solicite demisia guvernului (în care Hezbollah este reprezentat cu două fotolii ministeriale). A fost prima dată când organizația pro-iraniană condusă de Hassan Nasrallah a fost ținta unor acerbe critici de masă și acuzată de intenția de a

transforma Libanul într-o „colonie” persană șiită.

La 29 octombrie, premierul Saad Hariri a anunțat demisia sa și a cabinetului libanez, urmând ca acesta să asigure, în regim de interimat, gestionarea problemelor curente până la constituirea unui nou guvern. Această situație se menține și în prezent, pe fondul unor negocieri dificile vizând constituirea unui nou executiv mixt, tehnocrato-politic.

*

Cunoaște lumea arabă a Orientului Mijlociu o nouă „primăvară arabă”? Este dificil de formulat un răspuns categoric după tiparul „alb sau negru”. Ceea ce este relevant, prin comparație cu cea dintâi „primăvară arabă” de acum opt ani, se regăsește în aspectul că protestatarii de astăzi, romanticii revolelor din 2011, conștientizează necesitatea de a fi politici fără a fi, în același timp, înregimentați în structurile politice care guvernează.

De data aceasta, aceiași protestatari nu au mai scandat cunoscutele lozinci și sloganuri patriotarde, având o viziune mai coerentă asupra perspectivei ale cărei valori pozitive nu se reduc la pâinea cotidiană, la prețul serviciilor WhatSapp, sau la o libertate declarativă, ci se extind la condiția fundamentală pentru ca și libertatea și pâinea să fie asigurate prin demnitate. Iar această condiție nu poate fi îndeplinită fără o restructurare și o reînnoire în profunzime a ideii de guvernare și administrare a statului și societății. O condiție pe cât de nobilă, pe atât de complexă și dificil de materializat într-un interval de timp care, ca și în cazul altor societăți și state care au avut propriile „primăveri”, se poate întinde pe durata mai multor decenii.

Primăvara arabă continuă în pofida anotimpurilor din calendar.

Asasinarea lui Anwar Sadat: nașterea Al-Qaeda și globalizarea jihadismului

Ovidiu RAETCHI¹

Qaeda și planul de a lovi Turnurile Gemene din New York.

Cuvinte-cheie: jihadism, al-Qaeda, procesul de pace din Orientul Mijlociu

Abstract

Procesul de pace israeliano-egiptean din anii 1977-1979 a reprezentat un șoc pentru mișcarea jihadistă din Egipt, care cunoscuse o lungă perioadă de represiune încă din perioada dominației politice a lui Nasser. Încurajați de reușita Revoluției islamice din Iran, jihadiștii egipteni – inspirați de ideologul Muhammad Abd al-Salam Faraj și consiliați de colonelul de informații al-Zumar – vor decide asasinarea președintelui Anwar Sadat în timpul paradei militare dedicate sărbătoririi Războiului de Yom Kippur, urmând ca atentatul să fie însoțit de o revoltă populară. Deși proiectul revoluționar a eșuat, uciderea lui Sadat va avea efecte majore asupra istoriei Orientului Mijlociu: procesul de pace arabo-israelian se va opri, iar jihadiștii implicați în conspirație vor lua drumul Afganistanului și al Statelor Unite ale Americii, fiind cei care vor influența decisiv nașterea al-

O moarte care a schimbat destinul Orientului Mijlociu

Pe 6 octombrie 1981, președintele egiptean Anwar Sadat se pregătea pentru o celebrare triumfală, cu nuanțe de apoteoză. Ajuns la putere în 1970, după moartea neașteptată a lui Nasser, Sadat trecuse până în 1973 printr-o perioadă critică de supraviețuire, când nimeni nu îi dădea șanse să se mențină în fruntea Egiptului. Apoi, printr-un pariu disperat, atacase Israelul în cadrul Războiului de Yom Kippur, reușind o campanie remarcabilă în Sinai, prin intermediul căreia a reparat onoarea pierdută a armatelor arabe în conflictele din 1948 și 1967. Dovedind Israelului că Egiptul rămâne un inamic periculos, cu care era mai înțelept să negociezi, Anwar Sadat îi convinse pe liderii de la Ierusalim să accepte un proces de pace în cadrul căruia

renunțau la Peninsula Sinai (cucerită în Războiul de Șase Zile din 1967) în schimbul primului tratat de pace cu un stat arab. Pentru această reușită spectaculoasă, el și premierul israelian Menachem Begin primiseră, în anul 1978, Premiul Nobel pentru Pace. În sfârșit, rais Sadat izbutise, între 1973 și 1981, prin salturi graduale, să smulgă Egiptul dintre aliații Moscovei (care deja se îndrepta spre falimentul din 1989-1991), făcând din Cairo un stat pro-american, care revenea (timid) la economia de piață.

În aceste condiții, Sadat avea toate motivele să considere că parada militară tradițională din 6 octombrie 1981, care marca opt ani de la atacul fulgerător împotriva Tzahal (armata israeliană), va marca un moment de profundă afecțiune și recunoștință a poporului egiptean pentru el. Șirul nescontat de succese și aprecierea de care se bucura la nivel mondial potențaseră încrederea bolnăvicioasă a lui Sadat în sine și în propriul destin istoric – făcându-l tot mai intolerant cu orice formă de opoziție, tot mai convins de propria infailibilitate.

Din acest motiv, atunci când o mașină de artilerie a frânat pe neașteptate în fața podiumului prezidențial, oprind parada, Anwar Sadat s-a ridicat în picioare, așteptându-se ca militarii care săriseră din mașină și alergau spre el să îi prezinte onorul într-o manieră vădit neregulamentară, care însă dovedea modul în care era venerat de armată și popor.² În realitate, Sadat a luat poziția de salut pentru a-și întâmpina și facilita propria execuție (dacă s-ar fi ferit, ar fi avut șanse să supraviețuiască). Cei patru militari care au luat cu asalt loja oficialităților nu aveau de gând să îl onoreze, ci să îl măcelărească împușcându-l și aruncând grenade asupra lui. Liderul plutonului de execuție era locotenentul Khalid Islambouli, artilerist de perspectivă, absolvent al Academiei Militare, al cărui frate islamist fusese arestat cu câteva săptămâni înainte de serviciile speciale ale lui Sadat, făcându-l pe acesta să jure răzbunare. Islambouli era secondat de un grup de caporali de numai 21 de ani.

”Numele meu este Khalid al-Islambouli! L-am ucis pe Faraon! Nu mi-e frică să mor”, a strigat

asasinul lui Sadat înainte de a fi capturat de dispozitivul de pază al lui Sadat – opt bodyguarzi personali și mii de trupe de gardă, care aveau pe conștiință un eșec uluitor de a-și proteja liderul.³

Nimic nu va mai fi la fel în Orientul Mijlociu după 6 octombrie 1981. Politicienii vor evita asumarea unor pași decisivi în procesul de pace arabo-israelian, știind că pot avea soarta lui Sadat. Yitzhak Rabin va fi o excepție în acest sens – și el va împărtăși destinul lui rais. În al doilea rând, grupul conspiratorilor care au stat în spatele asasinării președintelui egiptean vor lua drumul exilului către Arabia Saudită, Pakistan și Afganistan, după o scurtă perioadă de detenție. Succesorul lui Sadat, Hosni El Sayed Mubarak, va prefera să scape de ei, orientându-le furia jihadistă către alte zări. O alegere catastrofală, pentru că între acești jihadiști împinși spre noi orizonturi se vor afla Ayman al-Zawahiri și ”șeicul orb” Omar Abdel-Rahman, cei doi jihadiști egipteni care vor modela formarea al-Qaeda și obsesia lui Bin Laden de a dărâma Turnurile Gemene din New York. Omar Abdel-Rahman va pleca chiar spre New York, stabilindu-se în Brooklyn în 18 iulie 1990 și inspirând de acolo primul atentat asupra World Trade Center, care va avea loc în 26 februarie 1993; al-Zawahiri, pe de altă parte, va ajunge în Afganistan, devenind mentorul lui Bin Laden și succesorul acestuia în fruntea al-Qaeda (pe care o conduce și astăzi).

De ce a fost ucis Sadat?

În 1967, în Războiul de Șase Zile, Israel a obținut o victorie categorică împotriva unei alianțe arabe în care actorii principali au fost Egipt, Siria și Iordania (Irakul nu avea graniță comună cu Statul Israel, iar Libanul se limita, încă din 1948, la o solidarizare formală cu confrății musulmani). În urma războiului – care a debutat cu un atac israelien justificat de o continuă escaladare din partea președintelui egiptean Nasser, ce remilitarizase Sinaiul, solicitase retragerea trupelor ”tampon” asigurate de ONU și închisese Strâmtoarea Tiran pentru vasele israeliene, izolând astfel portul Eilat – statul evreu a ocupat militar Sinaiul egiptean, Înălțimile Golan siriene, Gaza și

Cisiordania (West Bank sau, în versiunea israeliană, biblicele Samaria și Iudeea). În Rezoluția 242 adoptată de Consiliul de Securitate al ONU în 22 noiembrie 1967, după conflagrație, se vorbea despre "inadmisibilitatea dobândirii de teritorii prin război" și despre "retragerea forțelor armate israeliene din teritorii ocupate în recentul conflict".⁴ În acest punct, decidenții israelieni considerau că – exceptând Ierusalimul, cu o valoare simbolică mult prea mare pentru a fi cedat de orice lider politic prin negocieri – toate teritoriile amintite pot face obiectul unor discuții privind restituirea către statele arabe, în baza principiului "pământ pentru pace". Partea israeliană ar fi încercat să obțină, în mod previzibil, o serie de concesii teritoriale în Samaria și Iudeea, fie din rațiuni pragmatic-militare (cum dorea stânga politică reprezentată de Golda Meir sau Yigal Allon), fie din rațiuni ideologic-naționaliste (cum intenționa dreapta condusă de Menachem Begin) – însă, dincolo de acest obiectiv, era în general acceptat principiul restituirilor teritoriale. Moshe Dayan, ministrul israelian al apărării în timpul Războiului de Șase Zile (implicit administrator al teritoriilor dobândite) declarase, imediat după război, că "așteaptă un telefon" din partea liderilor arabi.⁵ Totuși, poziția statelor arabe, stabilită prin Rezoluția adoptată la Summitul Ligii Arabe de la Khartoum (1 septembrie 1967) s-a rezumat la un triplu Nu: NU pentru pacea cu Israel, NU pentru recunoașterea Israelului, NU pentru negocieri cu Israelul. Se dorea, în schimb, susținerea palestinienilor pentru a-și recuceri toate teritoriile, poziție sinonimă cu menținerea anihilării Israelului ca obiectiv militar și politic.⁶

În contextul refuzului arab de a negocia, lucrurile au intrat, inevitabil, într-o etapă de adaptare la conflictul endemic și de noi tensiuni. Pentru a-și disimula înfrângerea din 1967, Nasser și sovieticii au lansat Războiul de Uzură (iulie 1967-august 1970, cu o fază acută între 8 martie 1969 și 7 august 1970) de pe Canalul Suez, în timp ce israelianii au început o tot mai pronunțată asimilare a teritoriilor ocupate – fie prin intermediul creșterii demografice (fondarea de noi așezări), fie prin integrarea legislativă a unor regiuni (Legea Ierusalim – Capitală a

Israelului din iulie 1980, de pildă).

În anul 1970, liderul taberei arabe în ultimele confruntări cu Israel, Gamal Abdel Nasser, a murit în mod neașteptat, în urma unor complicații cardiace generate de diabet. În fruntea Egiptului a fost propulsat Anwar Sadat, un conducător mai degrabă necunoscut și subestimat. În contrast cu Nasser, care se visa un conducător panarab, Sadat era în mult mai mare măsură un naționalist egiptean. Interesele Egiptului, stoparea recesiunii economice și consolidarea propriului regim (vădit fragil, la început) erau pentru el obiective mai importante decât chestiunea palestiniană sau solidaritatea musulmană anti-israeliană (deși nu neglija aceste probleme, care erau imposibil de ocolit având în vedere presiunea opiniei publice). În plus, Sadat nu credea în forța URSS, fiind în mult mai mare măsură un adept al alianței cu SUA. El era dispus să înlătore relația de dependență militară și economică față de Moscova, dacă avea garanția unei cooperări cu americanii. Toate aceste calcule ale lui Sadat erau însă imposibil de ghicit în intervalul 1970-1973, când acesta era văzut ca o soluție de tranziție, cenușie și neconvingătoare, în fruntea Egiptului.

Pentru a atinge obiectivul major de politică externă al Egiptului (redobândirea Sinaiului), Sadat avea de depășit două obstacole aparent insurmontabile: pe de o parte, aducerea israelienilor la masa negocierilor și, pe de altă parte, menținerea celorlalte state arabe vizate de procesul de pace (Siria, Iordania, reprezentanții palestinienilor) la aceeași masă cu israelienii. Sadat era, în fapt, captiv între solicitările maximale ale statelor arabe, care își doreau concesii majore din partea Israelului fără să ofere nimic în schimb acestuia (nici măcar recunoașterea oficială a statului) și disponibilitatea scăzută a liderilor israelieni de a accepta cedări ample în fața unor adversari care fuseseră recent surclasați din punct de vedere militar. În cursul anului 1973 Sadat încercase, prin intermedierea lui Nicolae Ceaușescu, să inițieze un dialog cu premierul israelian Golda Meir, însă condițiile lui Sadat erau considerate lipsite de realism și acoperire de tabăra israeliană.⁷ Acesta a fost contextul lansării de către rais-ul egiptean a Războiului de Yom

Kippur în octombrie 1973. Prin intermediul acestuia, Sadat a reușit să demonstreze că armata egipteană constituia, în colaborare cu cea siriană, un pericol pentru Israel, în ciuda prestației catastrofale din anul 1967. Militarii egipteni au izbutit în octombrie 1973 o traversare remarcabilă a Canalului Suez, au păstrat surpriza strategică asupra Tzahal și a spionajului militar israelian (AMAN) și au identificat cea mai bună tactică pentru a face față contraatacului blindatelor și aviației israeliene (sistemele sol-aer și infanteriștii dotați cu arme portabile antitanc).

Surpriza obținută în prima etapă a Războiului de Yom Kippur de către generalii lui Sadat și panica resimțită la Tel Aviv în primele zile ale confruntării (ulterior, Tzahal a preluat inițiativa) a asigurat primul obiectiv major al președintelui egiptean: disponibilitatea liderilor israelieni de a participa la negocieri de pace care includeau retrocedări semnificative ale teritoriilor cucerite în 1967. Această disponibilitate s-a menținut chiar și după o neașteptată preluare a puterii în Israel, după decenii de guvernare a stângii, de către dreapta naționalistă Likud condusă de Menachem Begin.

A doua mare provocare pentru Anwar Sadat era capacitatea de a obține un acord cu Israel în condițiile în care la masa negocierilor erau așteptați nu mai puțin de opt actori diplomatici: Statele Unite, Uniunea Sovietică, Egipt, Israel, Iordania, Siria, Arabia Saudită, reprezentanții palestinienilor.⁸ Acești actori se grupau și se regroupau în funcție de mai multe criterii. În primul rând, tabăra arabă trebuia să se arate solidară. Pe de altă parte, exista un grup pro-american (Iordania, Arabia Saudită – spre care Egiptul tindea) și un grup pro-sovietic (Siria, palestinienii – din care Egiptul era considerat parte). La rândul lor, statele arabe erau divizate de propriile rivalități politice și personale: președintele sirian Hafez al-Assad era tot mai ostil față de Sadat după modul în care aceste gestionase traversarea Canalului Suez în 1973, refuzând să atace în profunzime, așa cum se angajase inițial; Iordania viza preluarea Cisiordaniei, provocând îngrijorarea Egiptului și a Siriei; palestinienii încercaseră să îl detroneze pe Hussein al Iordaniei etc.

Pe acest fond, în cursul anului 1977, în contextul pregătirilor pentru o nouă întâlnire în format extins la Geneva (unde avuseseră loc discuții similare după Războiul de Yom Kippur), în tabăra egipteană și în cea israeliană (unde Mehachem Begin câștigase alegerile în mai 1977) se conturează pentru prima dată nevoia unui contact direct. Ambele tabere aveau senzația că discuțiile colective – care includeau actori mai radicali, precum sirienii și palestinienii – vor face imposibilă o înțelegere, altfel fezabilă, între Israel și Egipt. Ambele tabere resimțeau o presiune din partea Statelor Unite și a URSS pentru a accepta comprimisuri care vizau un cadru mai larg decât dialogul strict dintre Israel și Egipt. Problema Sinaiului era, în realitate, mai ușor de soluționat decât cea a Ierusalimului sau a refugiaților palestinieni.⁹

Canalele secrete de negociere alese de Sadat, respectiv Begin și Moshe Dayan (ca ministru de externe al Israelului) au fost, în această fază, cele asigurate de România și Maroc. Sadat notează în memoriile sale: "În Romania am avut o lungă sesiune de discuții cu președintele Nicolae Ceaușescu, în cursul căreia acesta mi-a spus despre o sesiune încă și mai lungă pe care el o avusese cu premierul Begin al Israelului (durase opt ore, dintre care șase fuseseră convorbiri private). L-am întrebat pe Ceaușescu despre impresiile sale. A spus: "Begin vrea o soluție." "Principala mea preocupare în acest contact", am spus, "este dacă Israel vrea cu adevărat și în mod real pace. Din partea mea e limpede că vreau și am dovedit-o dincolo de orice umbră de îndoială. Dar chiar vrea administrația israeliană de azi – mai ales sub Begin, ca lider al blocului fanatic Likud – pace? Poate un extremist ca Begin să dorească cu adevărat pacea?" "Dă-mi voie să-ți spun în mod categoric", a reiterat Ceaușescu, "că el vrea pace". Ceaușescu părea foarte încrezător, și am încredere în judecata acestui bărbat. În plus, președintele român a menținut o legătură consistentă cu israelienii. Accentul pus de el pe dorința de pace a lui Begin, pe faptul că Begin era "un om puternic", mi-a confirmat senzația că o schimbare era urgent necesară".¹⁰

Sadat mai făcuse această afirmație, în prealabil, într-un interviu din anul 1977, realizat de Ranan Lurie la casa președintelui egiptean din Ismailia,

ocazie cu care *rais* a declarat faptul că a decis să negocieze pacea cu Begin după ce Nicolae Ceaușescu l-a asigurat că aceasta este un lider puternic (spre deosebire de Rabin), care își dorește cu adevărat pacea.¹¹

Zeci de documente publicate în anul 2012 de Arhivele de Stat ale Israelului atestă faptul că Begin le-a spus miniștrilor din cabinetul său, pe 4 septembrie 1977, faptul că Sadat i-a transmis lui Ceaușescu dorința de a discuta direct cu Begin un acord de pace israeliano-egiptean.¹²

În introducerea la declarația comună Begin-Mănescu din 30 august 1977, de la București, Ministerul de Externe israelian afirmă: "La invitația primului ministru Manea Mănescu, dl. Begin a petrecut șase zile în România (25-30 august), având discuții cu liderii acestei țări, inclusiv lungi convorbiri cu președintele Nicolae Ceaușescu. Convorbirile s-au concentrat pe modalități de a demara discuții de pace între Israel și Egipt. Dl. Begin a explicat poziția Israelului și a subliniat disponibilitatea sa de a face concesii în schimbul unei păci adevărate. Președintele român s-a întâlnit ulterior cu președintele Sadat și i-a transmis modul în care israelienii gândesc despre el. Atât primul ministru Begin cât și președintele Sadat l-au creditat ulterior pe președintele Ceaușescu cu un rol vital în facerea posibilă a vizitei lui Sadat la Ierusalim".¹³

Marocul a construit relații speciale cu Israel încă din anul 1961, când a fost stabilit de către regele Mohamed al V-lea un mod flexibil de a permite evreilor marocani să facă alia. Plecând din acel moment, succesorul său, tânărul și vulnerabilul Hassan al II-lea, s-a bucurat de protecție din partea Tzahal și Mossad în unele momente critice. El a primit sprijin militar împotriva Algeriei și sprijin de intelligence împotriva Libiei, care plănuia asasinarea sa. Fiind educat în Franța, la Bordeaux, Hassan al II-lea avea în particular o atitudine filosemită, vorbind despre o alianță între "geniul evreiesc și puterea arabă" și despre "frăția semită".¹⁴ Având în vedere poziția de președinte al Ligii Arabe care îi revenea regelui marocan, prima tentativă consistentă a Tel Aviv-ului de a negocia cu Sadat a avut loc prin Rabat, care era considerat de

socialiștii israelieni un canal mai de încredere decât Bucureștiul, suspectat că ar fi prea infiltrat de spionajul sovietic.

În octombrie 1976, mascat cu perucă și ochelari de soare, Yitzhak Rabin l-a vizitat pe Hassan al II-lea, stabilind un prim contact mediat cu Sadat. Totuși, Sadat nu l-a acceptat pe Rabin ca partener de dialog, considerându-l prea "slab" pentru a-și asuma gesturi politice majore. La scurt timp, însă, Rabin i-a lăsat locul lui Menachem Begin în fruntea statului. Pentru acesta, așa cum am văzut, Ceaușescu garanta în fața lui Sadat că este un lider puternic, care are capacitatea de a face pace. În plus, Sadat și Begin aveau un trecut comun, de luptători clandestini pentru eliberare națională și deținuți politici. Sadat credea că îl înțelege mai bine pe Begin, deși acesta era considerat un "antiarab". Așa se face că Moshe Dayan, ministrul de externe al lui Begin și un bun cunoscător al relațiilor militare și de intelligence cu Marocul, a reluat filiera marocană deschisă de Rabin. Dayan a evocat pe larg negocierile purtate prin filiera marocană: "În după-amiaza luminoasă și însorită de sâmbătă, 4 septembrie 1977, am plecat în ceea ce avea să fie prima dintre cele trei vizite secrete la un conducător arab, regele Hassan al Marocului. Nu era prima lui întâlnire cu un reprezentant al Guvernului israelian; dar acum, cu un nou guvern la putere, condus de Menachem Begin, vechiul contact fusese reînnoit și eu primisem o invitație de la rege. Begin îmi aprobase călătoria și ne pusesem de acord asupra punctelor pe care urma să le prezint la întâlnire. Scopul nostru principal era să încercăm să ne asigurăm sprijinul lui Hassan în stabilirea unei întâlniri directe și unor discuții de pace cu reprezentanții Egiptului."¹⁵ Pe 9 septembrie 1977, regele Hassan a transmis israelienilor acordul lui Sadat pentru această întâlnire, care se va desfășura pe 16 septembrie, tot în Maroc, în prezența regelui. La ea vor fi prezenți vicepremierul egiptean Tuhami (un simplu intermediar al lui Sadat) și Moshe Dayan, ambele părți expunându-și cu această ocazie solicitările în vederea semnării unui acord de pace.¹⁶

Finalul acestui proces este cunoscut de toată lumea: în vara anului 1978 Begin și Sadat se

întâlnesc la Camp David, ajungând la un acord istoric grație medierii președintelui american Jimmy Carter. Urmează Premiul Nobel pentru Pace și semnarea, în martie 1979, pe peluza Casei Albe, a Tratatului de Pace dintre Israel și Egipt, state a căror tradiție de rivalitate dura încă de la Ieșirea lui Moise... Pentru acest gest istoric, Sadat va fi ucis de către islamişti în octombrie 1981.

Cine l-a ucis pe Sadat. Proto-al-Qaeda

Decizia islamiştilor egipteni de a-l ucide pe Anwar Sadat s-a conturat în anii 1977-1979, pe fondul a două evenimente cruciale. După ce Sadat a zburat la Tel Aviv și a vorbit în Knesset, acceptând peste doi ani semnarea unui tratat de pace cu Israel, "pedepsirea" sa de către jihadiști devenise inevitabilă. Revoluția islamică din Iran, din 1979, a făcut ca jihadiștii egipteni să speră că asasinarea lui Sadat poate deveni doar momentul de deschidere al unei lovituri de stat care să transforme Egiptul în prima mare teocrație sunnită (regimul de la Teheran fiind unul šiit).

Inspiratorul ideologic al conspirației jihadiste din 1981 a fost Muhammad Abd al-Salam Faraj, părintele spiritual al grupării al-Jihad. Faraj a fost, în fapt, alături de Sayyid Qutb, cel mai influent gânditor jihadist care va pregăti ideologia al-Qaeda. În Obligația Neglijată (Al Farida al-Ghaiba), cartea sa definitorie, Faraj va proclama că jihadul (ca luptă armată, nu doar ca efort interior) reprezintă o obligație fundamentală a fiecărui musulman – obligație care a fost ignorată în ultimele secole, lucru care a dus la o prăbușire a puterii islamice. Jihadul nu trebuie dus doar împotriva rivalilor nemusulmani, ci și împotriva liderilor politici musulmani care nu acceptă că statul trebuie să fie pus în slujba lui Allah. Acești lideri sunt numiți de Faraj "apostați", fiind comparați cu Gînghis-Han sau Faraon. Ca atare, devine obligația fiecărui musulman pios să îi ucidă pentru a face posibilă instaurarea unui teocrații islamice autentice. Muhammad Abd al-Salam Faraj nu va fi doar un teoretician al "regicidului": el va organiza gruparea al-Jihad, unind sub umbrela acesteia un grup jihadist din Assiut

(sudul Egiptului) cu un grup din Cairo, de unde venea și Ayman al-Zawahiri.¹⁷

Pentru a reuși în complotul împotriva lui Sadat, *al-Jihad* avea nevoie însă de două personaje-cheie: un militar important, dispus să participe la conspirație, dar și de un teolog și predicator important, dispus să semneze o *fatwa* prin care uciderea lui Sadat este autorizată. Primul va fi colonelul Abbud al-Zumar (informațiile militare), care din 1979 va fi convins că Sadat va avea soarta șahului iranian, urmând să fie măturat de o revoluție populară islamistă. Al-Zumar își va folosi poziția pentru a asigura plutonului locotententului Islambouli prezența la parada militară din octombrie 1981. Fatwa care comanda asasinarea lui Sadat va fi scrisă de "șeicul orb" Omar Abdel-Rahman, imam al unei moschei din al-Fayoum, profesor de teologie în Assiut și mentor al grupării islamiste Gamaat Islamiyya (Grupurile Islamice).¹⁸

După uciderea lui Sadat, proiectul unei revoluții islamiste sunnite a eșuat rapid, nefiind susținută de populație. Egiptul nu a cunoscut soarta Iranului. Conspiratorii au fost prinși și judecați. Faraj și Islambouli au fost executați, iar al-Zumar a fost condamnat la o lungă detenție, întinsă până în zilele noastre (a fost eliberat recent). Pe de altă parte, figurile considerate de rang secund în cadrul al-Jihad, neimplicate direct în asasinat, precum Abdel-Rahman și Ayman al-Zawahiri, vor fi eliberate și încurajate să caute alte baze jihadiste.

Din exilul lor se vor naște al-Qaeda și globalizarea islamului.

Bibliografie:

Yaacov Bar-Siman-Tov, Israel and the Peace Process 1977-1982: in Search of Legitimacy for Peace, New York, State University of New York Press, 1994

Gerald M. Steinberg and Ziv Rubinovitz, Menachem Begin and the Israel-Egypt Peace Process: Between Ideology and Political Realism, Bloomington, Indiana University Press, 2019

Moshe Dayan, Breakthrough: a Personal Account of the Egypt-Israel Peace Negotiation, New York, Albert Knopf, 1981.

Moshe Dayan, Istoria vieții mele, București, Editura Enciclopedică, 2001

Mordechai Bar-On, Moshe Dayan: Israel's Controversial Hero, New Haven, Yale University Press, 2012.

- Ezer Weizmann, *The Battle for Peace*, Toronto, Bantam Books, 1981
- Nahum Goldmann, *The Autobiography of Nahum Goldmann: Sixty Years of Jewish Life*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1969
- Nahum Goldmann, *The Jewish Paradox*, New York, Grosset & Dunlap, 1978
- Ariel Sharon, David Chanoff, *Warrior, The Autobiography of Ariel Sharon*, Touchstone, New York, 2001
- Gideon Rafael, *Destination Peace: Three Decades of Israeli Foreign Policy. A personal memoir*, New York, Stein and Day Publishers, 1981
- William B. Quandt, *Camp David: Peacemaking and Politics*, Washington D.C., The Brookings Institution, 1986
- Kenneth W. Stein, *Heroic Diplomacy: Sadat, Kissinger, Carter, Begin, and the Quest for Arab-Israeli Peace*, New York, Routledge, 1999
- Lawrence Wright, *Thirteen Days in September: The Dramatic Story of the Struggle for Peace*, New York, Vintage Books, 2015.
- Jimmy Carter, *The Blood of Abraham*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1985
- Jimmy Carter, *Keeping Faith: Memoirs of a President*, New York, Bantam Books, 1982
- Zbigniew Brzezinski, *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977-1982*, New York, Farrar, Straus, Giroux, 1983
- Public Papers of the Presidents: Jimmy Carter, 1977, vol I, Washington DC, Government Printing Office, 1977
- Public Papers of the Presidents: Jimmy Carter, 1977, vol II, Washington DC, Government Printing Office, 1978
- Public Papers of the Presidents: Jimmy Carter, 1978, vol I, Washington DC, Government Printing Office, 1979
- Mohamed Heikal, *Secret Channels: The Inside Story of Arab-Israeli Peace Negotiations*, London, HarperCollins Publishers, 1996.
- Mohamed Ibrahim Kamel, *The Camp David Accords: A Testimony*, London, KPI, 1986
- Anwar el-Sadat, *In Search of Identity: an Autobiography*, New York, Harper&Row Publishers, 1978
- Boutros Boutros-Gali, *Egypt's Road to Jerusalem: A Diplomat's Story of the Struggle for Peace in the Middle East*, New York, Random House, 1997
- Terje Rod-Larsen, Nur Laiq, Fabrice Aidan, *The Search for Peace in the Arab-Israeli Conflict: a Compendium of Documents and Analysis*, Oxford, Oxford University Press, 2014.
- Itamar Rabinovich, *Jehuda Reinharz, Israel in the Middle East: Documents and readings on society, politics and foreign relations, pre-1948 to the present*, Brandeis University Press, Waltham, 2008
- Abraham Rabinovich, *The Yom Kippur War: The Epic Encounter that Transformed the Middle East*, New York, Schocken Books, 2017
- Edward Luttwak, Dan Horowitz, New York, The Israeli Army, Harper and Row Publishers, 1975
- Zeev Schiff, *A history of the Israeli Army*, New York, Macmillan Publishing Company, 1995
- Abraham Rabinovich, *The Yom Kippur War: The Epic Encounter that Transformed the Middle East*, New York, Schocken Books, 2017
- Ronald Ranta, *Political Decision Making and Non-Decisions. The case of Israel and the Occupied Territories*, Palgrave Macmillan, UK, 2015
- Joseph Finklestone, Anwar Sadat, *Visionary Who Dared*, Frank Cass Publishers, 2003
- Hamdy Sobhy Abouseada, *The Crossing of the Suez Canal, October 6, 1973 (The Ramadan War)*, US Army War College
- General Jacob Even and Colonel Simcha B. Maoz, *At the Decisive Point in the Sinai: Generalship in the Yom Kippur War*, University Press of Kentucky, 2017
- Dr. George W. Gawrych, *The 1973 Arab-Israel War: The Albatros of decisive victory*, Combat Studies Institute, US Army Command and General Staff College, 1996
- John Laffin, Mike Chappell-illustrations, *The Israeli Army in the Middle East, 1949-1973*, Osprey Publishing
- Edgar O'Ballance, *No Victor, No Vanquished: The Yom Kippur War*, Barrie & Jenkins Publishing, 1975
- Chaliand Gerard, Blin Arnaud (ed.), *Istoria terorismului. Din Antichitate până la Daesh*, Editura Polirom, 2018, Iași
- Euben Roxanne L., Zaman Muhammad Qasim, *Princeton Readings in Islamists Thoughts*, Princeton University Press, New Jersey, 2009
- Fisk Robert, *The Great War for Civilisation: The Conquest of the Middle East*, Harper Perennial, Londra, 2006
- Gerges Fawaz A., *The rise and fall of al-Qaeda*, Oxford University Press, SUA, 2014
- Gurski Phil, *Western foreign fighters; the threat to homeland and international security*, Rowman & Littlefield, 2017
- R Meijer, *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*, Londra/New York: Hurst/Columbia University Press, 2009
- Hourani Albert, *Istoria popoarelor arabe*, Editura Polirom, Iași, 2015
- Jackson Roy, *Fifty Key Figures in Islam*, Routledge, New York, 2006
- Kennedy Hugh, *The Caliphate*, Penguin Random House, MB, 2016
- Kepel Gilles, *Fitna. Guerre au coeur de l'islam*, Paris, Gallimard, 2004
- Kepel Gilles, *The Roots of Radical Islam*, Londra, Saqi Books, 2005
- Kepel Gilles, Milelli Jean-Pierre, *Al Qaeda in it's own Words*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 2009
- Law Randall D., *Istoria terorismului. De la asirieni la jihadiști*, Editura Corint, București, 2017
- Lentini Pete, *Neojihadism: towards a New Understanding of Terrorism and Extremism*, Edward Elgar Publishing, MB, 2013
- Lewis Bernard, *From Babel to Dragomans*, Oxford University Press, New York, 2004
- Lewis Bernand, *Istoria Orientului Mijlociu: de la apariția creștinismului până în prezent*, Editura Polirom, Iași, 2014
- Maher Shiraz, *Salafi-Jihadism: The History of an Idea*, Penguin Books, MB, 2016

- Mansfield Peter, *O istorie a Orientului Mijlociu*, Editura Humanitas, București, 2015
- Mansoor Moaddel, *Islamic Modernism, Nationalism and Fundamentalism: Episode and Discourse*, The University of Chicago Press, Chicago, 2005
- Mitchell Richard P., *The Society of the Muslim Brothers*, Oxford University Press, New York, 1993
- Sageman Marc, *Understanding Terror Networks*, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2004
- Schimid Alex P. (ed), *The Routledge Handbook of Terrorism Research*, Routledge Taylor & Francis Group, Londra, 2001
- Sitaru Laura, *Gândirea politică arabă: concepte-cheie între tradiție și inovație*, Editura Polirom, 2009
- Stern Jessica, Berger J.M., *Isis: The state of terror*, William Collins, Londra, 2016
- Warrick Joby, *Flamurile Negre: Ascensiunea ISIS*, Editura Black Button Books, București, 2016
- Weiss Michael, Hassan Hassan, *Isis: Armata Jihadului*, Editura Corint, București, 2016
- Wickham Carrie Rosefsky, *The Muslim Brotherhood: Evolution of an Islamist Movement*, New Jersey: Princeton University Press, 2013
- Wiktorowicz Quintan, *Anatomy of the Salafi Movement*, *Studies in Conflict and Terrorism*, 29 (2006)
- NOTE:**
1. Ovidiu Raețchi este un scriitor specializat în Orientul Mijlociu. Doctorand în istorie cu o teză despre procesul de pace dintre Israel și Egipt (1979) și doctorand în științe politice cu o cercetare care urmărește evoluția Frăției Mulsumane din 1928 până astăzi, Raețchi are un master în cultura arabă și un altul în civilizația ebraică. Licențiat în științe politice, Raețchi a urmat studii postuniversitare de securitate la București și Garmisch-Partenkirchen. A publicat șase volume de eseuri și istoria civilizației: "EsTeistica"; "Din Agora"; "Scurt Tratat despre iubire"; "Soldatul Putin și Filosoful Dughin: Civilizația Rusă în Fața unei Noi Erori Imperialiste"; "Avangarda Califatului: O Istorie Intelectuală a Jihadismului"; "Tzahal: O Istorie a Armatei Israeliene".
  2. Marc Sageman, *Understanding terror networks*, PENN, Philadelphia, p. 33
  3. Randall D. Law, *Istoria Terorismului: de la asiriani la jihadiști*, Editura Corint, București, 2017, p 460
  4. Terje Rod-Larsen, Nur Laiq, Fabrice Aidan, *The Search for Peace in the Arab-Israeli Conflict: a compendium of Documents and Analysis*, Oxford, Oxford University Press, 2014, p 612
  5. Zeev Schiff, *A history of the Israeli Army*, New York, Macmillan Publishing Company, 1995, p 144
  6. Anita Shapira, *Israel: A History*, Londra, Weidenfeld&Nicolson, 2015, p 319
  7. Joseph Finklestone, *Anwar Sadat – Visionary who Dared*, London, Frank Cass, 2003, p 74
  8. Peter Mansfield, *O istorie a Orientului Mijlociu*, București, Humanitas 2015, p 308-319
  9. Gerald M. Steinberg and Ziv Rubinovitz, *Menachem Begin and the Israel-Egypt Peace Process: Between Ideology and Political Realism*, Bloomington, Indiana University Press, 2019, pp 70-71
  10. Anwar el-Sadat, *In Search of Identity: an Autobiography*, New York, Harper&Row Publishers, 1978, pp 305-306
  11. *Jewish Telegraphic Agency, Sadat Says He Decided to Negotiate with Begin After Ceausescu Told Him Begin Genuinely Wanted Peace*, 29 decembrie 1977
  12. Ofer Aderet, *Behind the Scenes of Anwar Sadat's Historic Visit to Jerusalem*, Haaretz, 27 noiembrie 2012
  13. <https://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook3/Pages/38%20Joint%20statement%20Begin-Manescu-%20Bucharest-%2030%20Au.aspx>
  14. *Jewish Telegraphic Agency - JTA, The Hassan-israeli Connection*, 24 iulie 1986
  15. Moshe Dayan, *Breakthrough: a Personal Account of the Egypt-Israel Peace Negotiation*, New York, Albert Knopf, 1981, p 38
  16. William B. Quandt, *Camp David: Peacemaking and Politics*, Washington D.C., The Brookings Institution, 1986, p 206
  17. Euben Roxanne L., *Zaman Muhammad Qasim*, Princeton Readings in Islamsts Thoughts, Princeton University Press, New Jersey, 2009, p 327
  18. *Ibid*, p 345

Alianțele volatile ale Orientului Mijlociu: Între prieteni, adversități, clientelisme și interese

Ambasador profesor Dumitru CHICAN

I. Un preambul

În istoria sa modernă marcată, cu deosebire, de Acordurile Sykes-Picot din 1916, prin care Marea Britanie și Franța își împărțeau între ele vilaietele și provinciile otomane ale Orientului Mijlociu, apoi, în 1947, de faimoasa „Rezoluție de Partaj” prin care ONU împărțea Palestina istorică în două entități separate - evreiească și arabă palestiniană - urmată, un an mai târziu, în mai 1948, de apariția statului Israel pe harta regională a Orientului Mijlociu, această zburciunată parte a geografiei politice globale a cunoscut prea puține și efemere momente de pace. Stufos, complexe și, de cele mai multe ori violente, litigiile care au umbrit evoluția Orientului Mijlociu au angrenat combinații complicate de succesiuni ale actorilor implicați, fără ca aceasta să schimbe semnificativ esența și mizele conflictului însuși. Cu toate acestea, au generat o continuă și variată succesiune de alianțe mai mult sau mai puțin durabile, fie între actorii regionali, fie între aceștia și una sau alta dintre marile puteri ale lumii postbelice și Războiului Rece, fie, mai rar, între acestea din urmă. Alianțele continuă să apară și să dispară și în zilele noastre, construite fiind pe aceleași principii perene ale intereselor mercantile precum și pe temeliiile conjuncturii, ale clientelismului, ale ignorării sau supralicitării deformatoare ale codului impus de litera și spiritul dreptului și justiției internaționale. Un asemenea fenomen al apariției și dispariției alianțelor, parteneriatelor, axelor, blocurilor a cunoscut și cunoaște o amplificare accelerată sub impulsul a cel puțin trei factori majori. Aceștia sunt: încheierea Războiului Rece și prăbușirea „Cortinei de Fier” dintre Est și Vest, atentatele teroriste de la 11 septembrie și războaiele care i-au succedat, explozia fenomenului jihadist terorist islamic cu dimensiuni globale și așa-numita „Primăvară

arabă”, cu întreg cortegiul dezamăgirilor în care aceasta a eșuat.

Raporturile fluctuante de forțe și alte numeroase rivalități și calcule geostrategice centrifuge, cu toate războaiele și confruntările hibride, sau prin interpuși, au adus pe fronturile de luptă militare, economice, comerciale, energetice și/sau politice noi actori și realinieri care trasează actuala configurație a reliefului politic și strategic al Orientului Mijlociu.

II. Schiță de peisaj

Rândurile de față își propun să ofere un tablou schițat al principalelor polarizări de forțe care, sub diverse denumiri, contribuie la particularizarea identității geostrategice actuale a regiunii Orientului Mijlociu.

Alianța sau „axa” care aduce alături Federația Rusă, Turcia și Iran.

Aceste țări nu sunt părți propriu-zise ale Orientului Mijlociu, fiecare în parte are priorități și interese diferite dacă nu chiar divergente, însă au în comun autoimpunerea ca puteri decidente în ceea ce privește spinoasele dosare conflictuale ale acestei regiuni geopolitice. Un obiectiv comun este războiul civil sirian, care a devenit elementul de coeziune impus de evoluții conjuncturale. În pofida pașilor pozitivi realizați până acum în direcția unei soluționări a chestiunii siriene, această axă a fost și continuă să fie una problematică și ambiguă. Chiar dacă Rusia și Iranul își pot justifica intervenția în Siria prin faptul că aceasta a fost cerută de către regimul de la Damasc, realitatea arată, tot mai frecvent, că, în ce o privește, Rusia nu este dispusă să accepte perspectiva unui scenariu în care, după pacificarea Siriei, pe teritoriul acesteia sunt menținute forțe străine (turcești, iraniene și occidentale). În același timp, președintele Vladimir Putin este interesat de

menținerea unor relații funcționale cu Israelul, stat aflat într-o profundă ostilitate cu Turcia și Iran. Dar liderul de la Kremlin nu se distanțează nici în acest caz de pragmatismul dovedit până în prezent. Din acest punct de vedere, este interesant de menționat că el a dat de înțeles atât lui Benjamin Netanyahu, cât și lui Donald Trump, că Rusia este dispusă să determine o retragere a prezenței iraniene din Siria, cu condiția să se tragă definitiv cortina asupra conflictului ucrainean și, în plus, decidenții de la Tel-Aviv și Washington să accepte o deblocare onorabilă a procesului de negociere cu Autoritatea Națională Palestiniană. În atare conjuncturi, se poate spune că „alianța” dintre cele trei foste puteri imperiale rămâne nu numai problematică și confuză, ci și îndoielnică, din perspectiva durabilității.

2. Asistăm, în prezent, la **un proces discret de apropiere între statele arabe din Golf (mai puțin Qatar) și Israel**, având ca țintă contracararea ambițiilor regionale ale regimului teocratic din Teheran. Premierul Benjamin Netanyahu a efectuat, deja, o vizită oficială în Sultanatul Oman, în vreme ce Israelul întreține contacte concrete și punctuale, politice, militare, comerciale și în alte domenii cu regatul Bahrein și Emiratele Arabe Unite. Chiar și monarhia de la Riad, prin vocea prințului moștenitor Mohammad Bin Salman, și-a intensificat declarațiile favorizând o apropiere strategică, militară și informativă anti-iraniană cu statul evreu.

3. În prezent, analiștii și comentarii din mass-media urmăresc cu atenție, chiar fără a dispune de suficiente detalii, ceea ce ei numesc „**Alianța Orientului Mijlociu**”, care ar fi menită să realizeze o corelație dinamică între marile puteri - Federația Rusă și China, deocamdată - și statele influente din regiunea Orientului Mijlociu. Originile acestui bloc virtual menit să aducă o nouă ordine regională după încheierea războaielor regionale active și în contextul vidului de echilibru creat prin deciziile actualei administrații de la Washington de „aducere acasă” a prezenței militare americane din regiunea Orientului Mijlociu se regăsesc în capitala qatariană, Doha, iar inițiativa aparține

emirului local Tamim Bin Hamad Al-Thani. În viziunea acestuia, noul „bloc” ar urma să constituie o alternativă dinamică la mecanismele osificate ale Consiliului de Cooperare al Golfului. Inițiativa a fost salutăată de Turcia, Iran, Iraq, Liban, Iordania și Siria, în vreme ce China și Federația Rusă și-au manifestat interesul și disponibilitatea de a se alătura acestei noi „alianțe”. Statele Unite, Israel și Arabia Saudită au formulat aprecieri negative la adresa acesteia. Ca și în cazul altor asemenea „alianțe anunțate”, există îndoieli cât privește posibilitatea ca acest proiect să devină realitate, în măsura în care se pune întrebarea dacă „alianța” nu este doar o altă pârghie folosită de Qatar în conflictul său cu Arabia Saudită și cu ceilalți membri ai organizației Consiliului de Cooperare al Golfului.

4. Vom mai aminti, în sfârșit, un alt proiect de alianță inițiat, de data aceasta, de către Administrația Donald Trump. Sub denumirea „**Middle East Strategic Alliance**” (cu acronimul MESA și cu cognomenul „Arab NATO”), inițiativa era concepută ca un acord holistic în care să se regăsească elemente legate de securitate și militare, dar și proiecte economice, energetice și politice. De la bun început, inițiativa americană a fost primită cu rezerve și critici, inclusiv din partea analiștilor și politicienilor americani și arabi pentru care alianța strategică era doar o tentativă a lui Donald Trump de a trece o bună parte din poverile privind securitatea și economia în responsabilitatea statelor regionale membre, dar sub conducerea SUA și fără ca Washingtonul să-și asume responsabilități de apărare a aliaților din această „coalitie strategică a noului Orient Mijlociu”. Alianța a sucombat înainte de a se naște. Disensiunile existente între Qatar și restul monarhiilor arabe din cadrul Consiliului de Cooperare al Golfului, dar și discrepanțele între prioritățile de securitate și clivajele care separă pozițiile statelor vizate în problemele regionale, precum conflictul cu Republica Islamică Iran, sau evaluările diferite și contradictorii în ceea ce privește islamul politic, inclusiv, mișcarea Fraților Musulmani, s-au aflat printre principalele probleme care au împiedicat concretizarea inițiativei americane și qatariene.

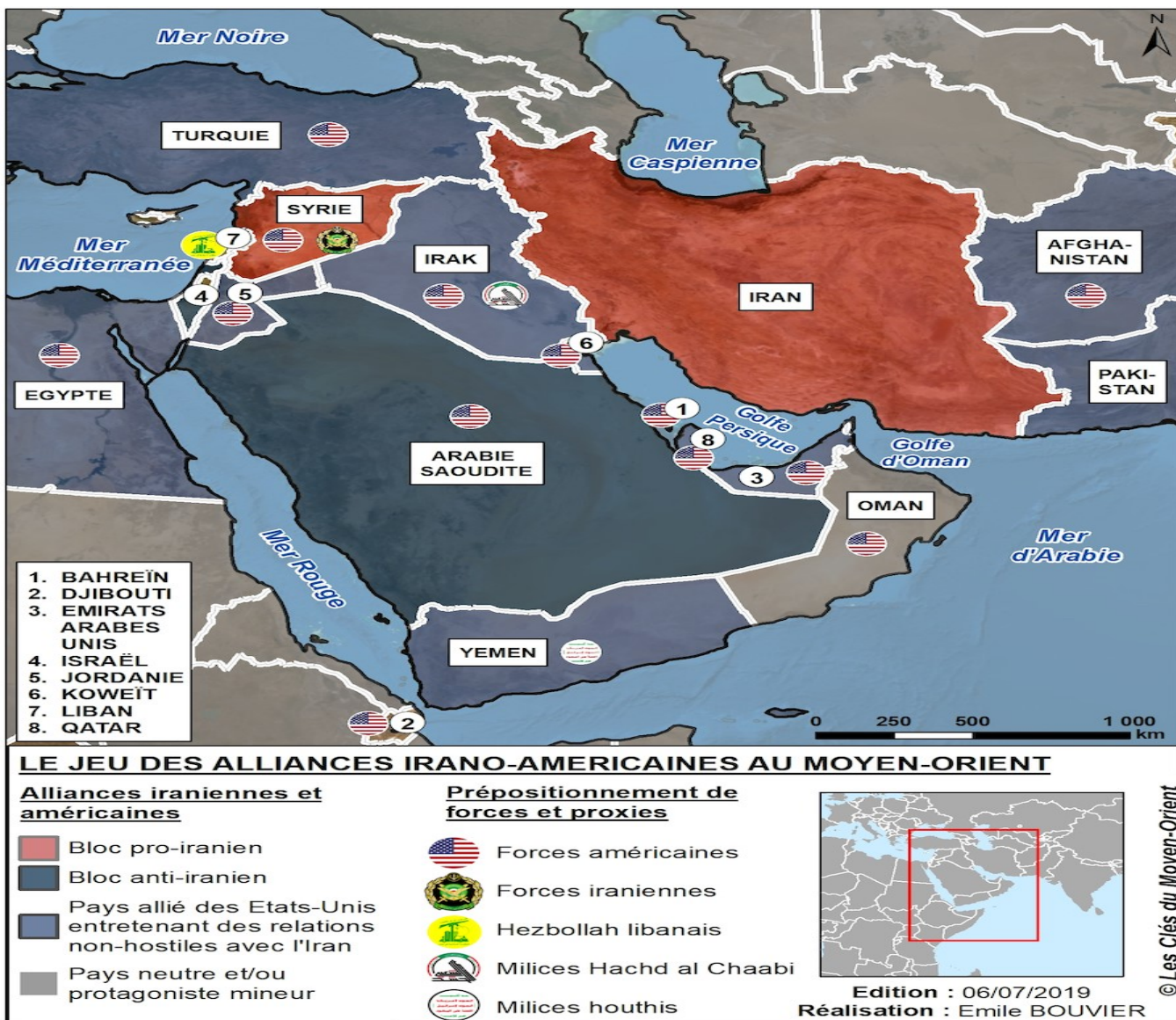
Și în acest caz a fost vorba de eșecul experimentat și de alte asemenea alianțe volatile, precum alianța militară a Pactului de la Bagdad (1955-1979), devenită CENTO, care își propunea să constituie o stavilă în fața avansului comunist sovietic către regiunea Orientului Mijlociu și Asia de Vest. Astfel, se poate spune că practica alianțelor în această parte a lumii a avut, de-a lungul istoriei moderne și are și în zilele noastre, un destin ingrat, fie prin lipsa de consistență, fie prin nașterea prematură, fie prin decesul chiar înainte de apariție.

III. De la alianțe la parteneri

Statele din jumătatea estică și centrală a continentului european, din care zece sunt

membre ale Tratatului Atlanticului de Nord, promovează o relație de parteneriat cu Statele Unite - bazată în general pe supremația decizională a Washingtonului și pe susținerea politicilor orientale ale administrației. În schimb, în tabăra vestică a Europei și în Canada nu lipsesc rezervele și reticențele guvernamentale cât privește politica pe care președintele Donald Trump o promovează în legătură cu dosarele conflictuale ale Orientului Mijlociu. Este vorba îndeosebi de contenciosul cu regimul islamic din Teheran, de războiul civil din Siria și de problema palestiniană.

Trecând către arealul însuși al regiunii Orientului Mijlociu se va constata că, de-a lungul timpului, Statele Unite au reușit să construiască

Sursa: les Clés du Moyen Orient, <https://lesclesdumoyenorient.com>

un vast sistem de parteneriate bilaterale care, fără a fi imune la șocuri, disensiuni și stagnări constituie, în comun, tot atâtea puncte de sprijin și capete de pod pentru prezența politică și militară americană în această regiune (vezi imaginea).

Federația Rusă, grație politicii implementate în tratarea războiului civil sirian și în relațiile cu statele regionale, a atins un punct apropiat de apogeu cât privește revenirea și consolidarea prezenței și influenței sale orientale. Arabia Saudită, Turcia și Iranul acționează cu acribie pentru a-și lărgi amploarea și statutul de puteri regionale de primă mână, în timp ce Statele Unite rămân, cel puțin în lumina realităților prezente, singura putere omniprezentă și omnipotentă în administrarea geopolitică și geostrategică a Orientului Mijlociu.

În aceste conjuncturi, un loc aparte îl are **Turcia**, membru fondator al NATO și deținătoare a celei de-a doua armate ca mărime în cadrul Alianței Nord-Atlantice. Turcia este și un avanpost fundamental al politicilor regionale americane, în pofida fluctuațiilor pe care le cunosc relațiile turco-americane. Acestea au apărut, în bună măsură, pe fondul evoluției oscilante și sinusoidale a deciziilor și abordărilor imprevizibile, atât ale liderului de la Casa Albă, cât și ale președintelui Recep Tayyip Erdogan. Un atu forte în acest sens îl oferă baza aeriană americană de la Incirlik, din sudul Turciei, care adăpostește, între alte unități, și un arsenal nuclear căruia i se alătură vectorii de transport la ținte, respectiv bombardierele strategice B-52.

Fără a fi membru al NATO sau al unei alianțe regionale durabile, **Regatul Hașemit al Iordaniei** se situează, la nivelul Orientului Mijlociu arab, printre cei mai loiali aliați a Statelor Unite, această țară având și atuul de a fi al doilea stat arab (după Egipt) care a încheiat un tratat de pace cu Israelul. În plus, deține un rol dinamic în abordarea căilor posibile de soluționare a spinoasei probleme palestiniene. În plan militar, Iordania a găzduit amplasamentele militare aeriene americane din cadrul coaliției internaționale împotriva fenomenului terorist-islamist și al grupării radical-extremiste Statul Islamic/Daish.

În egală măsură, **Egiptul**, beneficiar al unei asistențe financiare americane substanțiale, cu finalități militare și de securitate, deține un loc aparte în ecuația regională a Statelor Unite ale Americii.

În **Peninsula Arabică** și pe coasta răsăriteană a acesteia, monarhiile arabe, în frunte cu Arabia Saudită și Emiratele Arabe Unite, dar și Bahrein, Kuwait, Qatar și sultanatul Oman, pot fi considerate drept principalii aliați arabi ai Statelor Unite în spațiul arabofon al Orientului Mijlociu. Abordate din perspectiva situării lor strategice, dar și ca deținători ai unui loc pivot pe piața globală a hidrocarburilor, ca importantă piață de desfacere pentru industria americană de armament și ca state care dezavuează, la unison cu Washingtonul, regimul iranian și politicile acestuia, aceste state ocupă un loc de frunte pe agenda diplomației americane regionale.

Abordând regiunea din perspectiva „Marelui Orient Mijlociu” vom constata că în proximitatea asiatică se află **Irak**. Acest stat nu a dat uitării invazia și ocupația americană din 2003-2011, motiv pentru care întreține relații intense - oficiale și confidențiale - cu Iran. Pe de altă parte, derulează și cu Statele Unite relații care ar putea fi comparate cu un soi de mariaj catolic nu lipsit de asperități. Mai departe, **Afghanistan**, **Pakistan**, **Yemen**, în sudul Peninsulei Arabice și **Djibouti**, în Cornul Africii, se prezintă ca state aliate clientelare ale Americii, de care sunt în bună măsură dependente cât privește asistența financiară (americană) și cu care relațiile sunt expuse la evoluțiile spațiului geostrategic, geopolitic și militar.

**

O tradiție durabilă în relaționarea externă a Statelor Unite face ca diplomația americană - indiferent de coloratura politică a acesteia - să împartă comunitatea internațională în două tabere. Acestea sunt alcătuite, în retorica obișnuită, din așa numiții *good guys* (băieții buni), pe de-o parte. Este vorba despre statele sau comunitatea de state care corespund intereselor naționale și geostrategice ale Americii și care, astfel, oferă rezervorul din care sunt selectate prietenii, parteneriatele și

alianțele. De cealaltă parte, ne referim la cei care sunt grupați sub denumirea generică de *bad guys* (băieții răi) și care constituie categoria statelor clasificabile drept inamice și chiar amenințătoare pentru interesele și planurile Administrațiilor de peste Ocean. Problema istorică, în ambele cazuri, este aceea că, din punct de vedere al rezilienței, nu se poate vorbi în termeni categorici despre imuabilitatea acestei paradigme taxonomice, în măsura în care, dintr-un motiv sau altul, cei buni pot să nu mai fie considerați ca atare după ce și-au epuizat potențialul de avantaje pentru America.

Și cei răi își pot revizui ostilitatea pentru a trece la extremitatea opusă, a bunelor relații cu „America First”. Ne referim, în definitiv, la o evoluție firească și la fel de veche ca istoria alianțelor dintre Statele Unite și restul „băieților” care alcătuiesc restul comunității internaționale. Astfel, practica alianțelor volatile nu este decât un simplu instrument, valabil în circumstanțe la fel de volatile, pentru satisfacerea intereselor conjuncturale fie ale celor puternici, fie ale celor care vor să fie puternici sau mai puternici pe o perioadă limitată de timp. Nimic nou sub soare.

Ce a mai rămas din „acordul nuclear” cu Iranul?

Reza SHAHRESTANI

La 5 noiembrie a.c. autoritățile de la Teheran au anunțat punerea în execuție a celei de a patra faze a renunțării sale la angajamentele restrictive asumate prin faimosul „Acord 5+1”, cunoscut și sub denumirea de „Joint Comprehensive Plan Of Action - JCPOA”. Măsura a produs emoții și îngrijorare deși, după retragerea (la 8 mai 2018) unilaterală a Statelor Unite din calitatea de cosemnatar al acordului și pe fondul sancțiunilor economice aplicate de către Administrația Trump, regimul iranian își făcuse cunoscută intenția de a renunța, în faze succesive, la angajamentele și obligațiile asumate prin documentul în cauză. Această ultimă decizie a regimului islamic iranian s-a concretizat prin repunerea în funcțiune a instalațiilor de îmbogățire a uraniului și repornirea reactorului atomic subteran de la Fordo, proiectat pentru producția de uraniu îmbogățit.

Acordul JCPOA a fost semnat la Viena, la data de 14 iulie 2015, de către Iran pe de o parte și de către Statele Unite, Franța, Marea Britanie, Rusia și Germania (de unde și denumirea comună de „Acordul 5+1”) pe de altă parte. A fost validat la 20 iulie 2015, prin rezoluția 22319 a Consiliului de Securitate. Între altele, documentul stipula următoarele:

- reducerea de la două la un singur reactor de îmbogățire a uraniului și scăderea numărului de

centrifuge necesare acestui proces de la 21.000 la 5.060;

- nivelul de îmbogățire a combustibilului nuclear scade de la 20% la 3,67%, cu mult inferior nivelului de 90% necesar pentru producerea unei arme atomice;

- stocul de uraniu îmbogățit de care Iranul are dreptul să dispună se limitează la 300 kilograme, cu nivel de îmbogățire de 3,67%, în comparație cu rezervele anterioare de câteva tone de uraniu cu grad de îmbogățire de 5% și de câteva sute de kilograme de uraniu îmbogățit până la 20%.

Reactorul nuclear Arak, centrifuge de îmbogățire

Prin trecerea la o nouă fază a dezangajării iraniene în raport cu prevederile Acordului „5+1” se consfințește realitatea că din litera și spiritul documentului internațional nu a mai rămas în vigoare decât o singură prevedere și anume aceea referitoare la desfășurarea, în

continuare, a misiunilor de inspecție ale Agenției Internaționale pentru Energie Atomică. Preocupările iraniene în domeniul nuclear revin la punctul de plecare premergător negocierii și convenirii acordului JCPOA. Iar menținerea, în continuare, a misiunilor de inspecție ale Agenției Internaționale pentru Energie Atomică nu reprezintă decât un mijloc de butaforie menit să dovedească „bunele intenții pașnice”.

Cine este responsabil pentru situația la care s-a ajuns în prezent după ce, inițial, părțile semnatare în primul rând și comunitatea internațională au salutat cu entuziasm victoria diplomatică prin care se bara drumul periculos către amenințarea unei posibile catastrofe globale?

Responsabilitatea cea mai consistentă revine administrației Donald Trump și politicii obsesive de dez-obamizare generală, pe plan intern și extern, a politicilor americane. Retragerea unilaterală din JCPOA a fost determinată nu de iminența unei amenințări existențiale din partea regimului islamist de la Teheran, ci de decizia lui Donald Trump de a șterge orice urmă și orice memorie - bună sau discutabilă - a administrației Barack Obama și a cronicii istoriei americane contemporane.

De cealaltă parte, Iranul nu este mai puțin exonerat de responsabilitatea reacțiilor orgolioase, nu de puține ori infracționale prin raportare la nerespectarea angajamentelor asumate printr-un acord convenit alături de comunitatea internațională, în general, și de cele cinci mari puteri ale ordinii mondiale și membre - cu excepția Germaniei - ale Consiliului de Securitate al ONU.

Noua escaladă iraniană nu este surprinzătoare, în măsura în care ea are loc la expirarea răgazului de 60 de zile acordat, public, de către Teheran, pentru ca puterile occidentale europene plus Federația Rusă și China să identifice căi de contracarare, prin ocire, a sancțiunilor economice și financiare impuse de administrația Trump. Un respiro temporal în care nu s-a întâmplat nimic, cosemnatarii „acordului nuclear” invocați limitându-se la a-și exprima repetitiv „îngrijorarea” și apelurile la „reținere” și la „rațiune”.

Si vis pacem...

Si vis pacem, para bellum - dacă vrei pace, pregătește-te de război. Vechiul aforism latin care, de-a lungul istoriei, a fost urmat și aplicat cu asiduitate și cu rezultatele bine cunoscute din cărțile de istorie sau din cronica generațiilor mai îndepărtate sau mai apropiate de contemporaneitate, pare a reveni în actualitate. Și aceasta în contextul acutizării tensiunii și ostilității instaurate în relațiile dintre Statele Unite și Iran. O ostilitate care s-a născut în urmă cu patru decenii, odată cu revoluția khomeinistă din 1979 și trecerea Iranului de la monarhia imperială la regimul teocratic islamic și care se află, astăzi, la un punct critic.

Atât Administrația Donald Trump, cât și ulemalele și mollahii de pe malul estic al Golfului conduși de ghidul suprem Ali Khamenei sunt angajați cu ardoare la o retorică în care, negând că ar dori să se ajungă la confruntare armată care ar arunca întregul Orient Mijlociu într-un spațiu al haosului și o parte și cealaltă nu conțin pregătirile înfrigate pentru război. Motivele unui asemenea conflict ireductibil sunt cunoscute și nu ne referim la ele decât în treacăt, dat fiind că, în definitiv, un asemenea discurs este expresia unei atitudini de prea multe ori repetată, inclusiv atunci când scopurile urmărite au avut, vizibil sau nu, o legătură directă cu arealul Orientului Mijlociu.

În momentul de față, Iranul este înconjurat de 45 de baze și amplasamente militare americane distribuite pe o suprafață care include Turcia, Peninsula Arabă, până în estul asiatic, în Afghanistan, Kârgâstan și Pakistan și deservite de câteva sute de mii de soldați.

Statele Unite mizează pe tactica „presiunii maxime” asupra unui Iran care se vede confruntat cu ascensiunea unui curent anti-iranian și anti-șiit în aria sa de „spațiu vital”. Acest spațiu este reprezentat fie de Irak, Liban, Siria și Yemen, fie de marile mișcări protestatare din care nu lipsesc sloganurile ostile „hegemoniei persane” sau în care, ca în cazul Yemenului, războiul prin interpuși pare a se apropia de o soluționare politică. În ce îi privește, decidenții de la Teheran recurg la un război de uzură și temporizare în speranța că

actuala administrație de la Washington va pleca, fie ca urmare a presiunilor anti-Trump exercitate de republicanii din Congres, fie prin alegerile prezidențiale de anul viitor.

Actualele tensiuni ascensionale între hiperputerea americană și Republica Islamică a Iranului pot fi considerate, deocamdată, ca fiind manifestarea unei crize în domeniul politicii externe și al diplomației.

Dar, nesoluționată și scăpată de sub control, o asemenea „criză externă” are potențialul de a evolua vertiginos către o „criză internațională” care ar supune unui sever examen atât sistemul global de relații, cât și reziliența unui modus operandi american supus deja judecăților critice atât din partea adversarilor, cât și din partea partenerilor unei Americi care își supralicitează cu acrimie virtuțile de promordialitate absolutistă.

De la frățiile musulmane la ISIS.

Destrămarea unei utopii: islamul politic

Ambasador profesor Dumitru CHICAN

„Allah este ținta noastră,
Profetul este modelul nostru,
Coranul este Constituția noastră,
Războiul sfânt este calea noastră,
Martiriul este aspirația noastră”

Hassan Al-Banna
Fondatorul Mișcării Fraților Musulmani

În anul 1929, la cinci ani de la destrămarea Imperiului Otoman și a multisekularei instituții a califatului musulman, sub loviturile imperiilor învingătoare în primul Război Mondial, dar și ale reformismului impus de „tatăl turcilor”, Mustafa Kemal Atatürk, la Ismailiya, în Egipt, teologul imam Hassan Al-Banna anunța întemeierea Mișcării Fraților Musulmani ca formațiune doctrinară musulmană de luptă împotriva tutelei mandatare a Marii Britanii asupra Egiptului, dar și, mai mult decât atât, pentru mobilizarea comunității islamice la luptă – la războiul sfânt – pentru reconstituirea califatului islamic universal. Devize precum „Islamul este soluția” și „Islamul trebuie să conducă”, au exprimat esența ideologică a mișcării sintetizată în ideea că islamul este chemat să controleze în mod absolut tot ceea ce ține de individ și de națiunea islamică, de la viața intimă a cetățeanului, până la instituțiile statale și la funcționarea societății. Visuri similare, cu dimensiuni variind, spațial, de la o anumită regiune a lumii mahomedane, până la instaurarea „adevăratei credințe” a Islamului la nivel planetar.

În descendența moștenirii ideologice și doctrinare a lui Hassan Al-Banna, au urmat, succesiv, crearea, în 1987, a mișcării Hamas în Gaza cu obiectivul de transformare a Palestinei istorice într-un stat palestinian islamic și apariția, în 1988, a jihadului universal împotriva „cruciaților, a necredincioșilor și a evreilor”, proclamat de sauditul Osama Bin Laden, având ca expresie organizatorică,

„baza” (*al-qa'ida*, în arabă) ca nucleu de iradiere și conducere a „marelui jihad”. Un jihad care, după apogeul atins prin carnagiul executat la 11 Septembrie și după eliminarea fizică a lui Osama Bin Laden, la 2 mai 2011, de către un commando american, s-a pulverizat într-o miriadă de „jihaduri” acționând pe cont propriu într-o geografie întinsă din Peninsula Arabică, Mesopotamia și Levant, până în Africa de vest și subsahariană până în Waziristanul Pakistanez și Filipine. Între toate acestea, în 2013, una dintre aceste grupări, din Irak, avea să capete notorietate prin dizidența din „organizația-mamă” Al-Qaida și proclamarea Statului Islamic din Irak, devenit ulterior „Statul Islamic din Irak și Levant, rebotezat, la scurt timp, Statul Islamic din Irak și Siria, supranumit Califat. Era a treia oară când islamismul cunoștea exercițiul puterii politice, după ce, în 2006, în urma alegerilor generale, mișcarea palestiniană Hamas a format un guvern în Fâșia Gaza și după ce alegerile prezidențiale din Egipt au propulsat la conducerea țării un președinte reprezentant al Fraților Musulmani. Ambele „exerciții de putere” s-au dovedit în egală măsură, lamentabile, cu deosebirea că, în ceea ce privește „califatul islamic”, acesta a fost, vreme de patru ani, un exercițiu al terorismului și al crimei ridicată la rang de doctrină și de „artă de gestionare a barbariei”, perioadă încheiată în noaptea de 6-7 octombrie a.c., prin lichidarea fizică, de către forțele speciale americane, a irakianului Ibrahim Al-Samarrai, rebotezat drept

Abu Bakr Al-Baghdadi, primul „calif” al modernității. Cel de-al treilea exercițiu islamist al puterii politice se încheia, astfel, cu satisfacția morală a lumii că unul dintre cei mai ireductibili „nebuni ai lui Allah” și-a primit pedeapsa pentru abominabilele masacre și suferințe comise și provocate împotriva valorilor umane și de civilizație.

**

În contemporaneitatea noastră pe care unii cercetători – sociologi, istorici, politologi, gânditori – o numesc cu vocabula de post-modernism și în care prefixul de compunere lexicală „post” este utilizat cu acribie, o întrebare aflată mai de multă vreme în circulație își așteaptă, cu îndreptățire, răspunsul: Este islamismul sau islamul politic în măsură să ofere o alternativă de abordare și configurare a viitorului?

Curențele islamizante și teoreticienii acestora au pretins și pretind că rostul primordial al relației dintre religie și politic este acela de a întreprinde o profundă reconstituire a purității originale a Islamului pe care evoluțiile istorice și, cu deosebire, contactul cu valorile non-musulmane iudeo-creștine l-a fi corupt, îndepărtându-l de la esența Logosului întruchipat în izvoarele fondatoare care sunt Coranul și tradiția despre faptele și spusele Profetului și ale primilor convertiți la această credință în veacul al VII-ea. Or o asemenea viziune este, în definitiv, o tentativă de reinventare la o tradiție de multă vreme apusă..

O lectură atentă a retoricii Statului Islamic al lui Abu Bakr Al-Baghdadi va evidenția, însă, realitatea că tocmai aceste două surse fundamentale ale dogmei islamice conțin prea puține și neconclusive referiri la chestiunile politice și, cu atât mai puțin, la cele legate de ideea de stat instituțional care, după moartea profetului, a devenit o chestiune presantă pentru „națiunea” islamică (*umma*), ceea ce a impus recursul la inventivitate și improvizație. Nu este lipsit de semnificație că tocmai problemele politice legate, mai întâi, de succesiunea liderului s-au aflat la originea primelor schisme și conflicte de natură politică, astfel încât se poate spune că sfera politicului în comunitatea

musulmană a fost construită pornindu-se de la imbolduri și argumente religioase. O instrumentalizare, teoretizare și codificare a politicului nu a avut loc decât într-o perioadă tardivă, cea a dinastiei Abbaside, după anul 750, adică la peste o sută de ani de la moartea profetului Muhammad (în 630).

Pe de altă parte, nu trebuie să se treacă cu vederea că politica și jurisprudența primelor secole ale Islamului în care salafismul face ideal și model de organizare a statului și societății musulmane contemporane au fost, fundamental, un summum de improvizații menite să răspundă imperativelor epocii respective și să legitimizeze o autoritate (a califului, a dinastiei) impusă, nu de puține ori, prin forță și recursul la intrigă și la ceea ce ar putea fi numit prin sintagma de „joc politic”. Or este evident că asemenea legi și concepte elaborate cu un mileniu în urmă nu sunt compatibile cu realitățile din zilele noastre. Așa stând lucrurile, nu este exagerată afirmația că în lipsa unei tradiții politice pusă de acord cu evoluția socio-istorică, funcția factorului politic în conceptul de stat islamic este pusă în seama religiei, care, astfel, devine și obiect și subiect politic.

**

La sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, așa-numita renaștere islamică (*al-Nahda*) prin „purificarea dogmei”, a omului și a societății islamice de „influențele nefaste” ale contactului cu mediul cultural și civilizațional occidental, a reușit performanța de a transforma religia și religiozitatea într-un instrument de luptă politică și ideologică împotriva occidentalismului, identificat, obsesiv și exclusiv, cu colonialismul și imperialismul.

Iar această politizare forțată a Islamului, ca armă de luptă anti-imperialistă a condus inevitabil la apariția și proliferarea unei generații de militanți islamiști și islamizanți pentru care islamul trebuia să constituie, în raport cu occidentul, un anti-model susceptibil de a elibera „națiunea islamică” din chingile subdezvoltării și de a o proteja de influența „nefastă” și distrugătoare a culturii occidentale, în favoarea patrimoniului pur, moștenit de la înainte-mergătorii acestei religii (*salaf*, cu pluralul *aslaf*, de unde și denumirea de *salaḳiṣṭi* și *salaḳism*, prin care ideologii, adepții și militanții „renascentiști” aveau să se impună în discursul comun. Doctrina Fraților Musulmani a fost premergătoare a unui islamism rigid fundamentat pe ideea că numai islamul, prin persuasiune sau „revoluție islamică”, oferă panaceul universal pentru toate problemele comunității umane universale. Dacă, mai aproape de zilele noastre, o mișcare radicală apărută în zona subsahariană a Africii (Mali, Niger și Nigeria) a putut să se autointituleze „Boko Haram”, adică literal, „învățătura și cultura occidentală sunt prohibite), supralicitarea irațională a acestei superiorități proclamate a Islamului a condus, succesiv, la radicalizarea unei asemenea forme de „renaștere” a Islamului în formele instituționale extreme care s-au numit Al-Qaida și Statul Islamic – ISIS. Distanțându-se de abordarea credinței ca o entitate atemporală, nelimitată și transcendentă, islamiștii și-au construit un alt obiectiv, acela de creare, prin mijloace brutale, a unui utopic stat musulman mondial care să continue, peste veacuri, experiența statală a califatului în tiparele în care acesta a funcționat în Secolele de Mijloc.

Dincolo de cauzele care țin de supralicitarea rolului religiei de factotum pentru problemele guvernării, eșecurile puținelor exerciții islamiste ale puterii - în Egipt, Algeria, Maroc și, într-o măsură mai redusă, în Tunisia are și cauzei directe, extra-religioase.

Vorbim, în primul rând, de incapacitatea formațiunilor politice islamiste care s-au perindat la putere, de a identifica și implementa soluții economico-sociale realiste și consistente, care să se distanțeze de sloganurile utopice

precum „Islamul este soluția”, sau „Coranul este constituția noastră” care nu au nici un potențial de abordare și soluționare pozitivă a sechelelor cu care statele respective sunt confruntate: sărăcia, șomajul, securitatea sanitară, educația ș.a.

Vorbim, în al doilea rând, de realitatea că aceleași formațiuni politice islamiste nu au avut potențialul de a se ancora în realitate și de a încuraja valorile fundamentale care dau trăinicie și dinamică edificiului social și statal, precum democrația (care, pentru teoreticii islamiști, nu este decât un „bastard nefast al culturii occidentale”), pluralismul, drepturile și libertățile cetățenești și umane etc. Frații Musulmani, în Egipt, partidul tunisian „Al-Nahda”, sau Partidul Dreptății și Dezvoltării din Maroc, au avut drept obiectiv fundamental nu atât deschiderea către comunitatea socială, cât, mai degrabă, acapararea absolutistă, a pârgurilor puterii și transformarea statului într-o entitate totalitară și limitată la cercurile puterii. Iar asemenea derapaje au fost sancționate la urne atunci când nu au oferit, precum în Egipt, prilejul ca instituția militară să intervină pentru a menține un echilibru funcțional între credință și laicism.

Vorbim, în aceeași ordine de idei, de izolaționismul promovat de curentele ăslamiste care au respins, de plano, dialogul cu celelalte curente și ideologii prezente pe eșichierul intern, preferînd relații privilegiate și mercantile cu cercurile puterii, cu elitele militare, cu alte entități elitiste și la fel de puțin preocupate de realitățile din societatea civilă sau cu entități islamiste și regimuri de guvernare străine.

Și dacă, așa cum s-a văzut, Islamul nu este soluția, cu atât mai puțin în cazul unei grupări virulente și teroriste autointitulate abuziv „stat islamic”, sau în cazul guvernării prin islam și pentru islam, precum în cazul efemerei conduceri islamiste radicale din Afghanistan, atunci care este soluția?

Se poate spune că „Primăvara arabă” a adus în prim plan - dar într-o formă insuficient cristalizată și, mai ales, prea puțin înțeleasă și deloc acceptată, una dintre condițiile fundamentale pentru reușita oricărui demers

politic reformator și anume participarea și realționarea dinamică dintre factorul religios politic și identitatea culturală a societății arabo-ismaice aflată la linia de trecere de la faza sa postcolonială la liberalismul ascendent în acest început al mileniului al treilea. Or această participare și inserție identitară mai presupune susținerea, sprijinirea și diseminarea libertăților naționale și cetățenești individuale și colective și eliberarea gândirii de barierele ridicate de o lungă istorie întoarsă în permanență către trecutul sacralizat și transformat în singur destin prestabilit în supremația textelor islamice fondatoare. Valori și concepte precum democrația, egalitatea, drepturile omului sunt

rezultat al modernității pe care islamul pilitic o neagă de plano ca fiind o negare a însăși istoriei și identității islamice „unice, adevărare și infailibile”. Abia atunci, prin reproblemalizări profunde și chiar dureroase, islamimul politizat va putea să gândească la soluții prin coborârea lui din altitudinea minaretelor către oameni și către inserția în dinamica speranțelor și așteptărilor lor. Un asemenea experiment se află, încă o dată, și cu șanse de reușită mai îndrăznețe, pe eșichierul pilitic și social al Tunisiei de după alegerile din toamna acestui an. Fără debarasarea de crusta tabuurilor, islamul politic va rămâne ceea ce a fost încă de la nașterea sa: o utopie lungă și păguboasă.

Limitele unui „Parteneriat pentru Siria”. Troika Moscova-Ankara-Teheran

Maher NABOULSI

Nu au fost puțini observatorii și analiștii care, după semnarea „istoricului” acord Putin-Erdogan - convenit la jumătatea lunii octombrie, în stațiunea Soci - pentru „rezolvarea” spinoasei chestiuni a cordonului de securitate de-a lungul frontierei dintre Turcia și Kurdistanul sirian au exprimat aprecierea că, din acel moment, Vladimir Putin, în primul rând, și Recep Tayyyp Erdogan au devenit „stăpânii jocului” și dirijorii principali ai „războiului tronurilor” care se duce, de opt ani, pe tabla de șah a conflictului sirian.

În esența sa, înțelegerea Putin-Erdogan are mai multe consecințe concrete. Mai întâi, ea consfințește realizarea visului pentru care Erdogan și-a trimis armata la „Izvorul păcii”, care, practic, va fi pus sub controlul mixt al patrulilor ruse și turcești. În al doilea rând, rebelii kurzi și arabi sirieni s-au retras, cu arme și bagaje, la cca 30 de kilometri de frontiera cu Turcia, iar armata națională a lui Bashar Al-Asad s-a reîntors, după opt ani de război, la limita de pe Eufrat și dincolo de aceasta a regiunii locuite, majoritar, de etnicii kurzi. Ceea ce înseamnă, la rândul său, înmormântarea definitivă a proiectului kurzilor de a-și constitui o entitate statală sau autonomă - Rojava - în Kurdistanul sirian. Nu în ultimul rând, situația nou creată

oferă o confirmare cât se poate de transparentă a faptului că războiul sirian a intrat într-o nouă fază, în care, după mutările înapoi făcute de Administrația Trump, destinul Siriei și al sirienilor se va afla în mâinile celor trei autocrați - Vladimir Putin, Recep Tayyyp Erdogan și Ali Khamenei. Și se poate spune că, de acum înainte, natura și direcția evoluțiilor pe care le va cunoaște dosarul sirian vor depinde, într-o măsură hotărâtoare, de soliditatea alianței din interiorul acestei *troika* sau, în egală măsură, de divergențele, discrepanțele, limitările și fisurile care ar putea să erodeze această „înrudire” circumstanțială.

De la declanșarea operațiunii „Izvorul păcii” și pe toată durata acesteia Iranul a ales să se poziționeze într-un con de umbră diplomatică și operativă, dar pentru aceasta a fost răsplătit copios. Mai întâi pentru că revenirea lui Bashar Al-Asad în nordul țării înseamnă, în forme specifice, și revenirea prezenței iraniene. Plecarea efectivelor americane - care nu poate fi decât motiv de jubilație pentru Teheran, va permite Iranului să aibă libertate de mișcare în nord-estul Siriei, la frontiera cu Irak, zonă care reprezintă, pentru planificatorii iranieni, un important tronson al „drumului șiiit” care să unească Iranul cu Irakul, Siria și Libanul

- Kurdish-led forces
- Turkish military and Turkish-backed Syrian rebels
- Syrian Government
- 10km-deep zone patrolled by Turkish and Russian militaries
- 30km-deep zone controlled by Syrian and Russian militaries
- Motorway

Source: Conflict Monitor by IHS Markit, ISW (Turkey/Russia deal), 28 October 2019 BBC

mediteraneeen care, așa cum în mai multe rânduri au declarat oficialii regimului teocratic, reprezintă „noua frontieră a Iranului”.

Dincolo de obiectivele oficial proclamate, respectiv încheierea conflictului sirian conjugată cu menținerea unității și suveranității naționale a statului sirian și lupta împotriva fenomenului terorist, cei trei aliați au avut, de la bun început, și obiective proprii care nu sunt, neapărat, convingente.

Pentru Federația Rusă, intervenția în Siria se circumscrie contextului geostrategic al competiției pentru supremație între Moscova post-sovietică și comunitatea occidentală în frunte cu Statele Unite ale Americii. Un obiectiv pe care, așa cum tot mai mulți analiști recunosc, Vladimir Putin l-a atins într-o măsură copleșitoare, nu numai în ce privește Siria, ci și în ce privește revenirea Rusiei în regiunea

Orientului Mijlociu și în competiția pentru recunoașterea Federației ca mare putere în noua ordine mondială. Un statut de la care liderul rus nu este dispus să accepte concesii de dragul unor prietenii născute din necesitate conjuncturală, inclusiv cu Turcia sau Iranul. Din acest punct de vedere, gândirea lui Vladimir Putin rămâne fidelă aforismului potrivit căreia în politică nu există prietenii permanente ci numai interese.

Turcia și Iranul, la rândul lor, nu își ascund aspirațiile la statutul de mare putere regională, având, fiecare în parte, interese, relații, alianțe, adversități care, menținute, se pot agrava și pot avea influențe negative directe asupra stabilității și echilibrului regional și așa șubrežite.

La 25 noiembrie, la Geneva, cea de-a doua reuniune a comisiei pentru elaborarea noii constituții a Siriei (entitate ale cărei origini se

află în așa-numitul „proces Astana”, concept dominat de Federația Rusă, Turcia și Iran) s-a încheiat cu un nou eșec care pune sub semnul întrebării ansamblul demersurilor de pace pe frontul sirian, dar și, în același timp, soliditatea și coeziunea viziunilor relațiilor dintre Moscova-Ankara-Teheran. Asperitățile care au survenit între regimul Erdoğan și administrația Trump sunt legate atât de interesele specifice ale Turciei în conflictul sirian, cât și de apropierea tot mai evidentă între Turcia și Federația Rusă. La tensiunile durabile dintre Washington și Teheran s-au adăugat tulburările interne cu caracter contestatar social cu care regimul teocratic s-a confruntat în ultimul timp și care s-au repercutat și în Liban. Aici, Hezbollah și influența iraniană sunt tot mai virulent contestate la nivelul public, al protestatarilor anti-guvernamentali. Aceștia sunt unul dintre factorii care au determinat o reorientare mai accentuată a Turciei și Iranului către problemele și dificultățile pe plan intern, în defavoarea priorității acordate, anterior, relațiilor de alianță tripartită și demersurilor diplomatice pentru pacificarea Siriei. Asistăm, în consecință, la o situație de incertitudine, în perspectiva noului an, în care atât Moscova, cât și Ankara și Teheran sunt preocupate febril de consolidarea

propriilor atuuri și pârghii de influență nu numai pe frontul războiului sirian, ci și la nivelul sistemului regional de relații. Asasinarea, la Istanbul, la începutul ultimei decade a lunii decembrie, a unui proeminent opozant iranian, act pe care Ankara l-a atribuit serviciilor iraniene, a produs puternice reacții critice din partea turcă, având ca perspectivă declanșarea unei dificile și sensibile crize între regimurile de la Ankara și Teheran.

Deocamdată, Vladimir Putin își savurează victoria în lumea arabă. Dar în această zonă predispusă în permanență la aprindere și combustie, aforismul mai sus amintit rămâne valabil și în cazul alianțelor. Cu atât mai mult cu cât, în această parte a lumii, este vorba de trei săbii - cea rusească, cea turcească și cea persană - care nu pot încăpea în același timp într-o singură teacă.

Califatul nu mai are calif

Ambasador profesor Dumitru CHICAN

„Something very big has just happened” (Tocmai a avut loc un eveniment uriaș).

A fost propoziția pe care, în noaptea de 26 spre 27 octombrie, președintele Donald Trump a postat-o pe Twitter, fără a oferi detalii, dar promițând că, în cursul zilei va face o declarație lămuritoare.

La puțină vreme, principalele posturi americane de televiziune, între care CNN și ABC, au devansat dezvăluirile prezidențiale anunțând că liderul organizației teroriste Statul Islamic, „califul” Abu Bakr Al-Baghdadi a fost ucis. Evenimentul a avut loc în urma unui raid întreprins de forțele speciale americane, cu ajutorul informativ al CIA, al serviciilor turcești de informații militare și al surselor aparținând coaliției kurde, într-o zonă rurală din nord-vestul Siriei, în districtul Idlib, nu departe de frontiera cu Turcia. În cursul atacului, Abu Bakr Al-Baghdadi și, împreună cu el, cei trei copii și cele două soții ale sale, s-au sinucis, aruncându-se în aer cu ajutorul centurilor explozive avute asupra lor. Ulterior, reprezentanți ai administrației americane au declarat că urmează a fi făcute identificări ale ADN-ului și ale amprentelor pentru confirmarea fără dubii a morții faimosului terorist. Eliminarea lui Abu Bakr Al-Baghdadi a constituit o a doua reușită americană antiteroristă importantă după lichidarea lui Osama Bin Laden, la 2 mai 2015, în adăpostul acestuia din orașul pakistanez Abbottabad.

Adresându-se națiunii de la Casa Albă, în cursul zilei de duminică, 27 octombrie, președintele Donald Trump a spus, printre altele: „Noaptea trecută, Statele Unite au făcut dreptate în privința celui mai căutat lider terorist din lume. Abu Bakr Al-Baghdadi este mort! [...] Capturarea sau lichidarea lui a fost prioritatea administrației mele din punct de vedere al securității. [...] Niciunul din oamenii noștri nu a fost rănit sau ucis, în timp ce un număr mare de jihadiști au pierit.”

Disparația „califului” Abu Bakr Al-Baghdadi (Ibrahim Al-Samarrai, pe numele său real) nu va însemna, prin sine însăși, și o disoluție ideologică și funcțională a spiritului jihadist. Una dintre primele repieri a ceea ce a mai rămas - activ sau latent - din Statul Islamic (ISIS), va fi, după toate probabilitățile (și după canoanele moștenite încă din califatul

islamic medieval), aceea a succesiunii, respectiv a învestirii unui urmaș.

La 31 octombrie 2019, site-ul „A’amaq” („Profunzimi”) prin care se identifică aparatul de propagandă al Statului Islamic a publicat un anunț potrivit căruia, prin decizie testamentară, „califul” Al-Baghdadi și-a desemnat un succesor în persoana lui Abdullah Qardash (vezi foto). Acesta este un irakian de etnie turkmenă, fost tovarăș de detenție al lui Al-Baghdadi în tabăra de detenție

Abu Bakr Al- Baghdadi

Abdullah Qardash

Camp Bocca, administrată de trupele americane din Irak, fost imam și specialist în chestiuni de jurisprudență islamică al rețelei Al-Qaida, fost cadru militar în armata irakiană a lui Saddam Hussein. Abdullah Qardash a fost și responsabil administrativ și financiar al ISIS.

Preluarea de către Qardash a prerogativelor de lider al grupării Daish se anunță, însă, îndoielnică, dat fiind că, pentru a fi învestit, potrivit aceleiași tradiții medievale, el trebuie să obțină consesul tuturor liderilor de grupări și structuri jihadiste, inclusiv șefii entităților care s-au afiliat la „califatul” lui Al-Baghdadi și care sunt răspândiți în cel puțin 12 state din Orientul Mijlociu, Africa și Extermul Orient Asiatic. Lor li se adaugă alți numeroși șefi mai mari sau mai mărunți care, pe întreaga perioadă de existență a „Statului Islamic” au manifestat tendințe de parvenire și ascensiune pe scara stufoasei ierarhii decizionale, de comandă sau financiare a ISIS. Ori, această concurență ar putea să își pună amprenta asupra adeziunii și coeziunii la testamentul lui Al-Baghdadi privitor la continuarea și escaladarea jihadului împotriva „necredincioșilor”.

Există, însă, și o altă perspectivă posibilă de evoluție „post-califală” a acestei structuri jihadist-

salafiste și teroriste. Odată cu dispariția lui Al-Baghdadi, se epuizează și potențialul de susținători ai rupturii survenite, în 2014, între Daish și rețeaua Al-Qaida, care a suferit la rândul său pierderi importante în rândurile liderilor regionali tradiționali (ca în cazul unor grupări precum „Jabhat (Frontul) Al-Nusra” din Siria, „Al-Qaida din Maghrebul Arab”(AQMI), sau „Al-Qaida din Peninsula Arabică” (AQPA). Iar această stare de lucru este, în opinia unor analiști arabofoni, favorabilă pentru o revizuire a relațiilor Daish - Al-Qaida, în sensul restabilirii unor forme de relaționare, cooperare și coordonare.

În plus, eliminarea biologică a lui Abu Bakr Al-Baghdadi poate deveni, pentru numeroși jihadiști fanatizați sau care nu mai au un viitor fie pe frontul oriental, fie în statele de proveniență, un îndemn pentru aplicarea așa-numitei „Thar”- răzbunarea sângelui sau tradiționala vendetă - prin intensificarea greu de controlat a fanatismului și a actelor teroriste.

Din această perspectivă, se poate spune că lupta împotriva fenomenului terorist islamic se află în fața unei noi etape cu evoluții imprevizibile.

Eliminarea liderului terorist Al-Baghdadi a constituit, fără îndoială, o lovitură dură, dar nu și letală pentru gruparea jihadistă. În haosul social și instituțional care continuă să facă ravagii în spațiul Siria-Irak-Liban există toate condițiile ca, după o perioadă de relativă somnolență, Daish să demonstreze - așa cum, la vremea respectivă, a demonstrat și rețeaua Al-Qaida - că dispune de un potențial remarcabil de adaptabilitate la evoluțiile frontului. Chiar în perioada scursă după dispariția fizică a fostului „calif”, jihadiști sau celule jihadiste trecute în conservare au continuat să execute - sporadic, dar nu mai puțin sângeros, acte teroriste soldate cu pierderi umane și distrugerii materiale.

Cel puțin patru elemente survenite între timp îndeamnă la prudență și moderație, atunci când se vorbește în termeni triumfaliști despre dispariția „Statului Islamic din Irak și Siria”.

Este vorba, în primul rând, de oscilațiile frecvente survenite în politica SUA privitoare la prezența militară americană în regiunea de conflict terorist. Din acest punct de vedere, nu au lipsit, nici în zonă și nici în afara acesteia, vocile critice la adresa poziției adoptate de Administrația Donald Trump, căreia i se reproșează deschis că a abandonat lupta împotriva fenomenului jihadist-terorist, concentrându-se, mai degrabă, asupra obiectivului luării sub control al rezervelor petroliere și gazeifere din nordul și nord-estul Siriei.

Este vorba, în al doilea rând, de faptul că revoltele

protestatate din Irak, Siria și Liban, coroborate, au creat o situație în care teritoriul „eliberat” de sub controlul grupării ISIS nu este controlat în măsură suficientă de instituțiile statele cu atribuții de contracarare a prezenței jihadiste. Acest lucru permite ca teritorii ample din jumătatea sudică a Irakului, din centrul Siriei și din câmpia libaneză Bekaa să prezinte imaginea unor areale necontrolate și ușor accesibile pentru o repliere progresivă a capacităților distructive ale organizației teroriste.

Este vorba, în al treilea rând, de consecințele pe care le poate avea decizia - deja pusă în aplicare - guvernului de la Ankara de a-i repatria pe cei peste 1500 de prizonieri Daish aflați în custodie penitenciară turcească. Faptul că nu există garanții serioase în ce privește urmărirea până la destinație a celor puși în libertate echivalează cu posibilitatea ca elementele teroriste să profite de libertatea ce le-a fost acordată pentru a găsi noi puncte de susținere în sânul societăților tribale și rurale, pentru reorganizarea unei lupte de rezistență clandestină și menținerea în viață a moștenirii lăsate de Abu Bakr Al-Baghdadi.

Și este vorba, în al patrulea rând, de faptul că operațiunea turcească de stabilire a unei „centuri de securitate” în nordul Siriei se desfășoară într-o manieră defectuoasă, care poate, după exemplul Ankarei, să încurajeze minoritatea kurdă să se debaraseze și ea de numărul semnificativ de prizonieri jihadiști arabi și străini aflați în tabere de detenție administrate de kurzi.

Lichidarea lui Al-Baghdadi a decapitat Statul Islamic la cel mai înalt nivel, dar asta nu împiedică asupra inițiativei combative la nivel individual și de grupări celulare. Osama Bin Laden, Abu Mussab Al-Zarqawi, Abu Omar Al-Baghdadi, Abu Muhammad Al-Joulani (de la Al-Qaida) au fost tot atâția lideri salafiști a căror dispariție nu a împiedicat ascensiunea „califului” condus de Abu Bakr Al-Baghdadi.

Daish nu a dispărut, iar războiul împotriva salafismului nu s-a încheiat. Și, din această perspectivă, ar fi util dacă liderii statelor implicate în combaterea terorismului dincoace și dincolo de Atlantic, ar crea prilejul de a trage împreună concluziile ce se desprind din cei patru ani de angajare în campania anti-teroristă și de a adopta decizii comune care să fie implementate tot prin demersuri comune.

"PULSUL GEOSTRATEGIC" - fondat în anul 2007
Buletin bilingv editat de INGEPO Consulting - București
www.pulsulgeostrategic.ro; Tel: +4-031 1011934
J40/4984/2019, CUI RO19298677

Director și Editor Coordonator:
Constantin IACOBÎȚĂ

Editor Adjunct: Pompilia VLĂDESCU

Editor Adjunct și Tehnoredactare:
Ciprian RĂDULESCU

ISSN: 1843-701X

Coperta: producție proprie

ABONAMENTE (un an) = 599 RON

În prețul abonamentului aveți acces la site-ul www.pulsulstrategic.ro și beneficiați gratuit de toate materialele suplimentare editate.

La cerere primiți, la adresa indicată de dumneavoastră, ediția tipărită (6 numere pe an). Prețul include TVA și cheltuielile de expediere.

Anunțuri - Publicitate

Anunțuri și publicitate în cadrul buletinului pot fi inserate, în spațiul disponibil sau pe pagină/pagini separate.

Pentru detalii și condiții vă rugăm să ne contactați la office@pulsulgeostrategic.ro.

Acest buletin nu poate fi multiplicat și reprodus fără acordul scris al INGEPO Consulting. Este permisă folosirea unor materiale sau citate cu păstrarea exactității și titlului original, precum și cu menționarea expresă a sursei.

Opiniile exprimate în articole prezintă punctul de vedere al autorilor, care își asumă deplina răspundere asupra conținutului, și nu reflectă în mod obligatoriu pe acelea ale INGEPO Consulting.

Parteneri:

STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE
The independent resource on global security

Stockholm
Beijing
Washington

Academia Română

Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale (ISPRI)

World Security Network

NETWORKING A SAFER WORLD

 ifimes

MEDNARODNI INŠTITUT ZA BLIŽNJEVZHODNE IN BALKANSKE ŠTUDIJE
INTERNATIONAL INSTITUTE FOR MIDDLE-EAST AND BALKAN STUDIES

RIEAS Research Institute for
European and American Studies

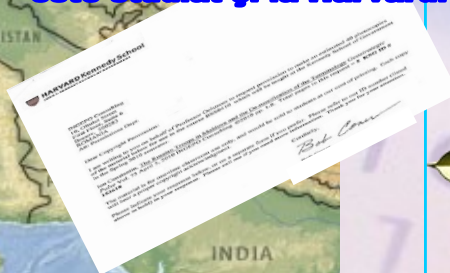

DIPLOMAT

MAGAZINE
By / For Diplomats
www.diplomatmagazine.nl

RIAC
Russian International
Affairs Council

**Pulsul Geostrategic
este studiat și la Harvard!**

Borysten Intel

Pulsul Geostrategic a fost accesat, în ultima perioadă, în aproape 100 de țări (în ordinea numărului de accesări): România, SUA, China, Australia, India, Turcia, Spania, Iran, Siria, Israel, Rusia, Bangladesh, Germania, Moldova, Chile, Austria, Franța, Marea Britanie, Georgia, Azerbaidjan, Camerun, Venezuela, Argentina, Ucraina, Ungaria, Irlanda, Serbia, Armenia, Italia, Grecia, Liban, Qatar, Polonia, Filipine, Indonezia și altele.

În România suntem accesați în peste 40 de orașe.

Începând cu Decembrie 2010 **PULSUL GEOSTRATEGIC**
este înregistrat în catalogul internațional
INDEX COPERNICUS JOURNAL MASTERS LIST